

Немањини манастири

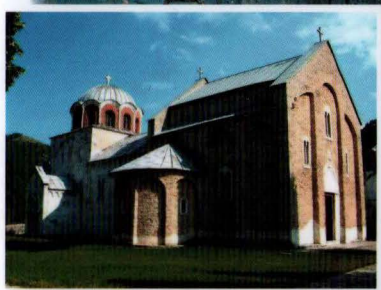

Манастир Хиладар

Свети Гора

1. Манастир Студенци

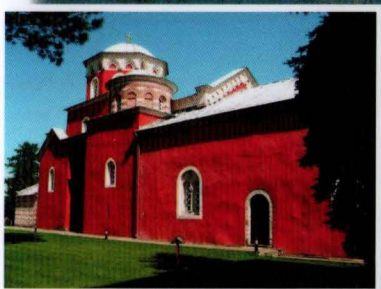
Нетањњки манастири
кодо прво
1-10
јануар-децембар
2011.

2. Манастир Хиландар

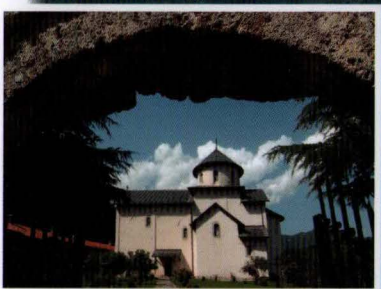
3. Манастир Жича

4. Манастир Милешева

5. Манастир Морача

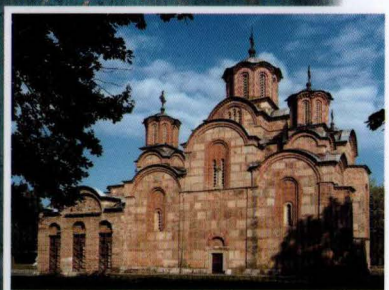
6. Манастир Сопоћани

7. Манастир Бањска

8. Манастир Грачаница

9. Манастир Дечани

10. Манастир Св. Арханђели

ISBN 978-86-7660-154-7

- Зограф
- Константинос
- Ватопед
- Дохијар
- Ксенофонт
- Пантелејмон
- Ксироротами
- Кутлумуш
- Кареја
- Пантократор
- Ставроникита
- Ивирон
- Филотеј
- Каракал
- Велика Лавра
- Симонопетра
- Григоријат
- Дионисијат
- Св. Павла
- 2033m
- Дафни

СВЕШТЕНА ЛАВРА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ ХИЛАНДАРСКЕ НА СВЕТОЈ ГОРИ

С р п с к а к у л т у р н а н а д у х о в н а б а ш т и н а

Немањински манастири

Манастир Хидандар

МАНАСТИР ХИЛАНДАР - МНОГОВЈЕКОВНИ ИСТОЧНИК ЛИТУРГИЈСКОГ ЖИВОТА И СВЕТОСАВСКО-СИМЕОНОВСКОГ ПОДВИГА

Манастир Хиландар, као царска лавра, основан прије више од осам стотина година у Светој Гори, представља вјековно огњиште и светилиште духовног, црквеног, државотворног и просвјетног зрачења српског народа. Његов духовни, умјетнички, просвјетни и градитељски садржај је својеврсна и веома значајна словенска и српска слика културе и духовности хришћанског свијета, хришћанске васељене, уопште, а поготово испосничког монашког живота, као и жариште посебно танане љепоте људског живљења, и Духом Светим прожетог начина слављења Бога и Божије доброте. Његова историја је и мјера славне и словесне, молитвом пропраћене и облагодатајене, историје српског народа. Свештена Лавра Богородице Хиландарске са својим свештеним «градом», саборном црквом Ваведења Пресвете Богородице и тринаестак других црквица, конацима и другим здањима, унутар и изван зидина манастирских, укључујући и «тиховалницу» Светога Саве у Ораховици (Кареји), многовјековни источник литургијског живота и монашког подвига, у чијем озрачју и данас почива чудотворни први гроб родоначелника лозе Немањића, ујединитеља земље српске и Преподобног Мироточца, са својом чудесном лозом, изниклом послје преноса његових часних моштију, која бездјетним родитељима и данас дарује "од срца порода", бесцјена ризница чудотворних моштију, светитељских икона, књига, рукописа, повеља и разних докумената, најразноврснијих свештених предмета, безбројних дарова боговјерних људи Христу и Његовим Светима кроз вјекове, једино је свештено мјесто у Срба на коме се непрекинуто, читавих осам стотина и дванаест година, по дванаест часова дневно, узноси молитва Господу, баш онако како је, сљедујући предањима православног Истока претходних стољећа, прописао његов ктитор и устројитељ, први архиепископ српски Свети Сава, у своме Хиландарском уставу.

Први и најдивнији плод ове царске лавре јесу њени ктитори - "Света двојица", како их, кроз вјекове, називају њихови животописци, Свети Немањићи Симеон и Сава, утемељивачи не само манастира Хиландара, него и средњовјековне српске државе и помјесне Православне Цркве Српске.

Својим дјелом, подвигом и узајамношћу њих двојица, отац и син, су управо кроз Хиландар и у Хиландару објединили хоризонталу и вертикалу људског и личног, и друштвено-народног живљења. У њему је и кроз њега државотворац и жупан Немања, као монах Симеон, ослободио своју државу и народ од вјечно вребајуће опасности обоготворења пролазних структура државе и, библијски речено, тијела и крви народне, то јест од идолопоклонства народу као земном роду и породу, односно племенској величини, утемељеној напросто на крвном сродству и заједничком самозаљубљеном обитавању на одређеном простору.

Док је тако монах Симеон отворио, својим животним чином и ставом и начином постојања, државу и народ за "посљедак", за онострано, за бесконачно, за непрекидно напредовање ка бољем, дотле је његов син Сава указао на пут и начин како тај "посљедак", есхатон, то вјечно боговјечно измјерење људског живљења нисходи у свакидашњи људски и друштвени народни живот. Зато, није случајно што се за њега каже да је био "наставник и првостолник пута који води у живот вјечни." Свети Сава је то урадио благословеним устројавањем помјесне Цркве на основама јеванђељског и апостолског светоотачког живог предања и канонског црквеног поретка Православне Цркве Истока.

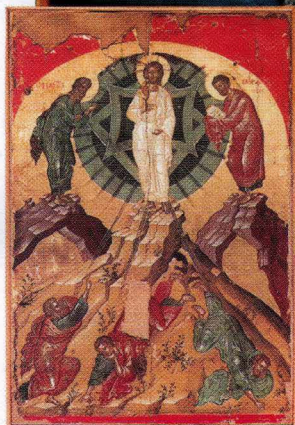
Само је једно такво мјесто, као Хиландар, освешћивано литургијом, постом и молитвом, и могло постати и остати вјековна медоносна кошница истинске богословске просвјете и хришћанске културе српског народа не само у отачаству, него и широм његових расијања, надживљавајући процвате и пропасти многих царстава и узлете и суноврате свога народа. Кошница која је као права „духовна академија српска“ у временима немањићевске "слободе златне" ројила најмолитвеније, најсветије и најсаможртвеније поглаваре и архипастире Српске Цркве и најврсније писце и народне добротворе уопште, а у временима ропства горљиве слуге Божије и родољубе, који су одлучно доприносили духовном обједињавању српскога народа и одржању у «правој вјери», и вјерности светосавском и косовском завјету остављеном му од Светих ктитора хиландарских, "молитвеника српске прошлости и заступника српске будућности", као залога те будућности. Истраживачи и проучаваоци Хиландара тврде да би, ако бисмо ми Срби са свим својим дјелима нестали са лица земље, а остао манастир Хиландар као свједок српског живљења на земљи и у времену, он са својим освештаним и многозначним бићем био довољан да се успостави упечатљива историјска слика о Србима као богоносном и богочезњивом, источно-romeјском васељенскошћу обасјаном, хришћанском народу. Хиландар је древно и најсјајније свједочанство српске легитимности међу историјским народима. На Светој Гори се, као и у свим православним земљама и манастирима, посебно поштују чудотворне иконе. По њиховом броју Хиландар је на првом мјесту у васколиком хришћанском свијету. На свим иконама је представљена заштитница Хиландара и Свете Горе - Пресвета Богородица.

Једна од трајних порука које извиру из Богородичине хиландарске Лавре јесте порука о "побједи свештеног богочовјечанског континуитета над свим богоборним дисконтинуитетима, о сигурности коју задобија онај ко остаје загладан у непролазне богочовјечанске вриједности људског живота, одмјераване Христовим нествореним мјерилима, чији главни свједок и моторна духовна снага остаје светогорски укоријењено монаштво наше отачаствене Цркве, за које завјештање "праве вјере" Христове и поука древних монашких устава, од Светога Саве Освећенога до Светога Саве Српскога, остаје сама бесмртна, литургијским источницима напајана свакодневица њиховог подвижничког битовања, сажета у чувене завјетне ријечи Хиландарског устава: "Неизоставно вршити предану вам службу на свима сабрањима, чувати вјеру и част која припада игуманима вашим, међусобно се љубити и старати се да сваки свакога надвисује у смјерноумљу, саосјећајући невољу један другог као удови једнога тијела и попуњавати недостатке један другог. Не устремљивати се у завист ни на недоличну љубав или незаконито састајање и расцјепе, чувати се првих мјеста и свјетовних почести. А само на једно пазити: по врлини живјети и ништа друго. Ако је могуће - дисати спасоносном ријечју, и свим што је на назиданье душе и на ползу. Уз ово изгонити од вас извор свих зала, то јест добитољубље... Немојте, о чеда и браћо, никада да поштујемо оно што шкоди, а да заобилазимо оно што спасава, јер ништа од преданог нама немоћно није или тешко за постизање... Боримо се, претрпимо, поднесимо храбро, присилимо мало себе....Кроз многе невоље, каже Господ, ваља вам ући у Царство Небеско..."

И дај Боже да, поштујући завјештање светих хиландарских ктитора и светих монаха, испунимо закон Христов. На то смо позвани као православни народ, на то су позвана сва хришћанска покољења, позвана на велику и свету љубав према Богу и према ближњима, и на јединство у једном живоносном и животворном Духу Светоме, кроз кога дише све што дише. Зато поклонимо се Оцу и Сину и Духу Светоме, Богу љубави и помолимо се Господу да нам подари заједницу Духа Светога, да нам подари љубав и снагу, које *превазилазе сваки ум*, да бисмо и ми истрајали на светосавском и светосимеоновском путу, и да бисмо могли прослављати свим срцем и свом душом Оца и Сина и Духа Светога, Бога нашега коме нека је слава и хвала у вјекове вјекова. Амин

Јафилхије

Преображење,
икона из манастира
Стиврионикија

СВЕТА ГОРА – ОД ВАТРИШТА НДОЛСКОГА ДО ВРТА "КУПИНЕ НЕСАГОРИВЕ" БОГА ЖИВОГА

северној Грчкој, које се као јужни део тзв. Србомакедонског масива (Serbomacedonian massif) завршава трима крацима - Касандром, Ситонијом и Атосом, пруженим између четири залива Јегејског или Белог мора. Овај, пак, Атоски крак Халкидика прозван је тако по својој највишој гори Атосу (2033 м). Дужине шездесетак и ширине 7-12 километара, ово полуострвце познато је многовековно уточиште православних монаха и седиште некада чак 24 велика и мноштва малих манастира, испосница и скитова, са *ојшйежййељным* (киновијским) или *особножййељным*

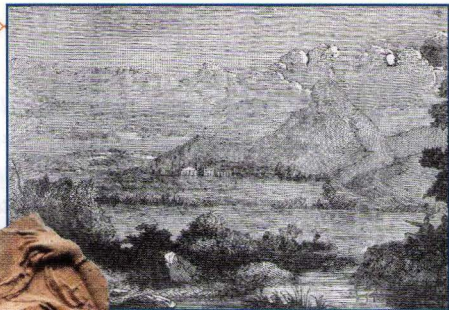
Атос - Атон, Света Гора, највиткији је и најисточнији „прст“ великог полуострва Халкидика у данашњој

(идиоритмичким) устројством. Од 1046. г., златопечатном повељом ромејског цара Константина Деветог Мономаха Атос је званично добио име - *Аѿон Орос*, тј. *Света Гора*. Старија имена других двају кракова Касандре и Ситоније, стгр. - *Паллене*, што се гласовно савршено подудара са словенским *Пољане*, и - *Лони(ос)*, што је варијанта речи *Луи*, у старословенском, носном изговору, изражавају њихов геоморфолошки лик на начин својствен словенској топонимији, описујући их сасвим одговарајуће као равна, низијска, или благо брежуљкаста места, без шуме, односно са малом шумом, насупрот шумовитој висији Атоскога крака.

У грчкој митологији планина Отхрис у јужној Тесалији и кракови Халкидика, посебно Палене (Пољане), сматрани су стаништем старијих божанстава, преузетих из пантеона прегрчких староседелаца Балкана - Пеласта или Пелазга (из некентумске, сатемске индоевропске језичке

скупине), по неким хипотетичких предака Словена. Ту су, по древном миту, живели „грозоморни“ титани, синова и кћери Урана (Неба) и Геје (Земље), и њихов пород, гиганти или дивови, дугих коса и брада и змијоликих ногу, којима су насупрот стајали „леподобри“, човеколики богови грчких досељеника (из кентумске и.е. скупине), на челу са громовником Зевсом, са седиштем на Олимпу, у северној Тесалији. Подручја око Олимпа, укључујући и Халкидик, са друге стране Солунског залива, била су попришта њихових дивовских крешева - титаномахије, у којима су једни на друге бацали читаве планине, громове и муње, од којих горела земља. Једно од таквих митских разбојишта био је онај део земље пелашке, који је након колонизације од стране Грка са Халке Еубејске, назван Халкидиком, за чији је Пољански крак (Палену) познато да се некада називао *Флејра*, тј. *Вайришйе* или Пожариште.

*Зевс,
ѿеракоѿиа,
Museo Var-
rasso, Рим,
1 век ѿне.*

Једна од еписода ове титаномахије, у чијим се скаскама бесумње огледа борба између „просвећених“ грчких досељеника и затечених пелашких „варвара“, била је и борба једног од Олимпљана, грчког бога мора Посејдона или, пак, громовника Зевса, и пелашког гиганта по имену Атхос: у том окршају пелашки исполин баца на грчког бога читаву планину, да на крају, ипак, пошто му ударац буде узвраћен, сам остане под њом згромосан. Та гора названа је, дакле, по поменутом митском јунаку, а није немогуће да се њено име, чије је *неирчко* порекло неоспорно, као и име планине Отхрис (данас Катавотри), изводи од и.е. корена *at- (th) (open fire) и стоји у вези са праслов. „v/ атх-ра“, скр. *atharva* "жрец ватре", јерм. *airem, келт. *ati*, ирски *aith*, *ato*, лат. *ater* "опрљен ватром, црн", као фонетски закономерно погрчени облик прегрчког топонима типа Ватрош – (В)Атх(р)ос или Ватрич, Ватровић – (В)Атх(р)о(в)-ос код Хомера Атхоос, сасвим природног за тако високу и усамљену планину, паљену громовима и застрашујуће обасјавану муњама, чије су шуме због тога често буктале пожарима, једну од оних које су у индоевропској древности биле посвећиване божанству грома као господару казнене или очишћујуће небеске ватре (Перуну, Зевсу...). Антички писци извештавају нас да се на највишој громодерини на врху Атхоса у дохришћанско доба заиста налазило јелинско кумириште са великим кипом Зевса Атонског

(Ватреног?), а на полуострву су посведочени и култ "бога" светлости Аполона и богиње Артемиде којој су служиле њене девствене свештенице. Тако се кроз култове и веровања духовно

После смрти Александра Македонског, ѿ неосћвареној замисли њевој архийтекти Динокрајиа цео Аѿос ѿребало је да буде исклесан у њеову седећу скулптуру дивовских размера

култовима старе грчке цивилизације и широке прасловенске „варварске“ душе, закривене пелашким и трачким именом, и над Ат(х)осом, крилила сенка још недосегнуте вере у *неознајѿоја Боја* (ДА 17,23), који се, *не знајући, ѿошћује* и коме су најбогочежњивије душе одувек и свугде, несвесно, али неодољиво,

Долазак ѿресвеѿе Боѿородице на Свеѿу Гору и рушење идола на ѿри Аѿон, фреска, црква Свеѿој Илије, Јарослав

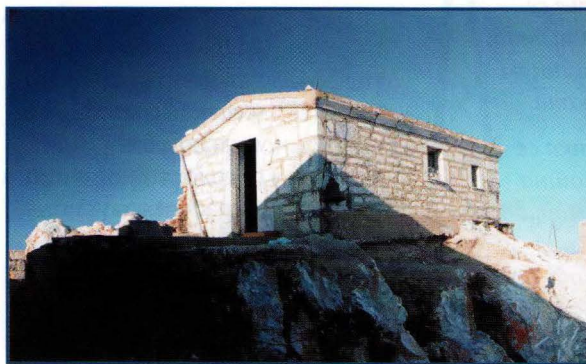

огрубелог, опагањеног потомства најмлађег сина праведног Ноја – Јафета, његових прасловенских и јелинских изданака, на данашњем Балкану, у митским и песничким сликама и паганским

Пресвеѿиа Боѿородица као ѿуманија Свеѿе Горе, рад монаха келије Буразери, келије на Свеѿој Гори која ѿриѿада Хиландару

Црквица Преображења на врху Аѿоса

и саме тежике, и, толико векова касније, у доба апостола Павла, у Атини још *идола њуној*, и саме почеле дизати *жртвенике*. Тај њима *нејознајти* Бој, кога ће у још некрштеној Атини на Ареопагу проповедати апостол Павле, јесте *Бој који је створио свијет и све што је у њему...* који не *јрима жртве јоднице из руку човјечијих*, као *нешто* Њему *јојребно*, *нејо Сам даје свима живои и дихање и све*, створивши *од једне крви сваки народ човјечанства...* да *јражи Госјода не би ли ја додирнуо и нашао...* Бој чији *род јесмо...* (ДА 17, 22-28) Тај Бој још *нејознајти* идолопоклоном јафетовском породу јесте Бог Живи и Истинити Старога и Новога завета, који *није јодобан злату или сребру или камену, резаном јо вјештини и замисли човјечијој* (17,29), Отац Небески који у Своме неизрецивом човекољубљу Сина Свога Јединородног шаље да се оваплоти од Духа Светога и Пречисте Дјеве Марије међу људима грешним, и да, као Богочовек, Господ и Спаситељ Исус Христос до смрти од њих пострада ради њиховог спасења и из смрти васкрсне да би их све опет привео Својој светости и животу бесмртноме. Бог који зато, *не јледајући на времена незнања*, сад *зайовиједа свима људима*

свјидје да се јокају, јер је установио дан у који ће судити васељени јреко Човјека која одреди и даде свима вјеру, васкрснувши ја из мртвих... (ДА 17, 30-31), Бог који к људима испрва силази у синајском огњу и кога Св. Писмо бледо описује као *ојан невештасивени* (нематеријални), који *сјаљује и јуја сваку нечисјоју*, а све пунотније облагодатује и дубље обојује оно што је очишћено или Божијим даром пречисто, чудесно се станећи и разгарајући у њему и чинећи га сунаследником Христовог

Скврн се јеруја
Босоној косјур јо светлостји клизи

Пење се Ојшелник Лијшцом Закона

Сенка се Плојина Домојла Ајона Овоја јујра Већ неколико јуја

(Миодрај Павловић,
Карејска ћелија)

богосиновства и заједничником вечности по благодати. У Старом завету је ово жарење огња Божијег у пречистом бићу људском, у души и телу Пречисте Дјеве Марије, савршене слушкиње Господње, изабране да постане Мајка Оваплоћеног Сина и Слова Божијег - а после Христовога страдања и васкрсења у Цркви његовој, у различитој мери, и у свакоме крштеном људском бићу богодостојног живота - прасликковано је „ - купином несагоривом“ из виђења мојсејског:

И јојледа а јо куйина ојнем јори а не сајоријева. И рече Мојсије: идем да видим... зашто не сајоријева куйина и викну ја Бој из куйине... (Изл. 3,2-4). Сенка те вере и њене спасоносне стварности, која се код потомства другог Нојевог сина, Сима – у једнобоштву изабраног јеврејског народа – Старог Израиља, згушњавала у предања и предизобразитељне призоре Старога завета, руководећи га ка ишчекивању доласка Христа-Месије и Спаситеља, код јафетовског дела Нојевог потомства, огрезлог у многобоштво, избијала је кроз детињасте митске призоре и приказања државних култова и прстонародске побожности и нејасне слутње песника и филозофа. Један од безбројних њених трагова из прехришћанске древности, остао је скамењен и на самом Атосу – у његовој прехришћанској археолошкој оставштини и у самом његовом имену. Са доласком Господа Исуса Христа, када су сенке старозаветног Закона постале новозаветна стварност Оваплоћеног Слова Божијег, чувар те стварности постао је Нови Израиљ, ново изабрано људство Божије – верни народ Цркве Христове. У Старом завету људи су огањ Божији виђали углавном издалека, човек му није смео приступати, ако од Бога по имену није био призван и ако није очишћен прописаним ритуалним чином, како се и каже у опису несагориве купине из мојсејског виђења: *Не иди овамо, изуј обућу своју са ноју својих, јер је место иде стјојши – светија земља* (Изл. 3,5), а додир са Њим могли су преживети само изабрани. У Новом завету у Цркви Христовој тај додир, не само као кратковремено сreteње и дотицај, но и као најдубље и најприсније ваздашње сreteње и општење (заједницење), постају доступни свима - не више само једном племену, него свима народима земаљским који се „у Христа крсте и обуку“ и у Њему узаживе. Крштавајући се у име Оца и Сина и Духа Светога, тј. примајући у себе *ојан* и Духа Христовога, сваки човек се „наново раја“ и креће

путем спасења ка Христу *изнућарње*, и постаје му утолико ближи, уколико је бистрија његова свест да се „Божији огањ“, који је Христос дошао да баци на земљу срдаца људских, у њима разгорева и одржава, појачава или слаби, по мери њиховог узрастања у висину Христову крстоносним творењем животворних Његових заповести, животом у Цркви Христовој, црквеном и личном молитвом, постом, покајањем и причешћивањем Христовим Леком бесмртности

Зрели, пак, плод таквог живота - горења светим огњем истоине и љубави Христове, којим хришћанин гори али не сагорева, као "купина несагорива" у пустињи, преуказан самим Господом Христом јесте – бесконачно досезање оне богодароване *славе преображења* крај које нам је *добро бићи*, а у којој се на Таворској гори крај Господа, док се мољаше, надземаљски блистајући лицем и рухом, Христовим ученицима указаше Мојсеј и Илија, којима беху знане тајне које ови још увек не схватаху (Лк. 9,28-34). Притом сви који се у Христа крштавају, а поготову монаси као најодлучнији и најсаможртвенији војини војске Христове, за недостижни узор и образац имају *блајословену међу женама* и највећу међу Светима Његовим, Пресвету Богомајку, свесавршену слушкињу Господњу, предизображену „Несагоривом купином“ мојсијевском, која ју је најавила као Царицу спасења, Пресвету Дјеву Богородитељку - ону која ће безмужно, бескварно и бесвртно родити Сина Божијег и остати Пречиста Дјева и Покровитељка свих оних који се труде да живе, чувајући се од сваког кварења јеванђејских заповести и од греховних скврњи. Посебну помоћ и заштиту своје небеске покровитељке, али и посебну одговорност, утолико тежу и по њих опаснију, уколико не остају на свештеним висинама свога призвања, но тону у страсти, уживају девственици и девственице Христа ради, хришћани другачији од других хришћана по својој свеживотној и свесрдној спремности да све оставе и пођу за Христом, и заувек и у свему остану са Њим до смрти, „самотници-монаси-мниси“ који самотују у самоодрицању заједницења

са Христом ради, руку раскриљених ка Божијим висинама у чежњи за небеским животом и крилаћени љубављу, зато и звани *иноцима*, инима, тј. у много чему различитима не само од незнабожаца, него и од хришћана који се спасавају у свету, а пре свега по одлучности да живе по животворним заповестима Јеванђеља Христовог и издрже до краја у ношењу свога крста. Само једно такво осећање живота и поимање људског спасења, Христом Спасом у Христу Спаситељу, под покровом Пресвете Богомајке, и могло је, у доба када је Атос постао стециште монаха, тих највећих *подвижника који са најором Царствию Христовом освајају* (Мт. 11, 12), досежући га *унућра у себи*, тако величанствено преобразити негдашње атоско потркалиште демонско и мртво идолиште у живи храмовник Бога Живога, Богоматерински врт Његових Светих, врт "Купине несагориве" богочовечанских преображења, симболично га крунишући управо црквицом Преображења Господњег, и великим крстом на највишем атоском вршку, као знаком *Сина Човечјега који долази да суди живима и мртвима*, Исуса Христа, Богомладенца и Старца данима, *косе бијеле појути снијега и очију као њламен оћени* (Откр. 1,14), и као опоменом на благодатни Огањ Његов којим ће се о „послетку“ искушати људи са делима својим, *јер ће се оћнем открићии и свачије ће се дјело оћнем исчићиии какво је* (1 Кор. 3, 13). Та опомена упућена је не само онима који у Св. Гору гледају као у светионик издалека, него и самим житељима ове свештене Градине, као једна од опорих порука љубави њихове Пресвете Заштитнице монасима уопште, које је у доба опадања светогорске духовности, од 1813. до 1819. г. светогорском монаху Теофану Ехмалоту (Поробљеном), по многима оличењу монаштва последњих времена, у вишекратним посмртним јављењима, предочио

Св. Нил Мироточиви: „*Чувајте сироио монашки живои и чистиоју, монаси, и зайовести сйасења ненарушиво, да гордоумљем и самовољом, многобрижјем, многостицањем, среброљубљем, властољубљем и блудом не йосйанеите за род хришћански узрок саблазни. Ако ли йо не учиниите, ако се не обрайиите йокајању над йокајањима, као йрад Нинива, даћеите велики разлој свеју за саблазан. Издалека ће йледайи на месйо ово, са мора и са койна, и указиваи на њеа и йовориийи: ‘На овом месју обийавали су људи који су се сйасавали, смирени монаси, йодвижници који су водили анђелски живои, йусийињаици који су чували крајње безмолвије, који никада нису хйтели да се до сийосийи надовоље хлебом и водом... А сада је йо месйо йойнонуло у дубину морску!’ Говориће йако, као ийио сада йоворе за йрадове Содому и Гомору!’“ За утеху и охрабрење свим подвижницима вере Христове остаје реч Светитељева - *да не йреба да очајавају збој своја сйасења*, ни у својим падовима, *само ако не йрестйају да се йтруде да из йадова устйају, чувајући нейомућеном своју веру йравославну, йростйоју и незлобивосйи, йокајно смирење и скрушење збој својих йрехова и њихово исйоведанье.**

ИЗ ПОВЕСТИ СВЕТОГОРСКЕ ГРАДИНЕ ПРЕСВЕТЕ БОГОМАЈКЕ

Историја хришћанства на Светој Гори сеже до апостолских времена. По предању, почиње још у дане земног живота Пресвете Богородице. У многим рукописима на Светој Гори, постоје повести о пребивању Пресвете Мајке Божије у њеним пределима. У кодексима под бројем Л 31 и Л 66 у библиотеци Велике Лавре вели се: „Када су после силаска Духа Светијога Ајосџоли вршили жребање да одлуче куда коме ваља ићи на пророковед Јеванђеља, Мајка Божија замолила је да и она учествује у делу пророковеди. Њој је у део при жребању пала Ивирија (Грузија), али док се она припремала за ићи јави јој се арханђел Гаврило и рече: 'Мајки Божија, Дјево, Исус Христос од тебе Рођени, повељава ти: Не остављај Јудеју, не одлази из Јерусалима, јер место ујошовљено за удео Теби није Ивирија, но ипоустирво у Македонији, звано Гора Ајоска, и оно ће се просветлиши светлосићу лица твоја и примити благослов!' Чувши ово повелење, Пречисти се на корабљи (лађи) уиути да пророковеда Јеванђеље на Ајосу. Када је лађа на којој је иловила, стишла до Ајоса - разлеже се промојласни кричање и подиже хук - сви иагански идоли падоше у иомеићу. Ваздух се исиуни крицима: 'Ви служитељи Ајолона, брзо иохитијате у луку Климентову, иоздравите Марију, Мајку Божију. Мешитани су се јатимице слејли у луку и са иошћовањем иримили Бојородицу, Св. ајосџола Јована и њихову ираићу у великој дворани за џосте, расићиујући се о ијајнама вере коју им је иржчала, зайрејашћени шћо им она, ио роћењу Јеврејка, објашњава све на ирчком језику. Мајка Божија била је радосна шћо јој је дојоа овај удео за пророковед. И иочела је да се моли Сину Своме: 'Сине мој и Боже мој, благослови место

ово овај Удео мој, и сачувај га до самој краја светиа, а иакође и оне који овде живе имена Твоја Светијога ради и у моје име, да им се за иррודове и стиремљење ка иокајању ойросте иреси њихови. Дај им у животићу све добро и корисно у овоме светићу и у будућем веку - животи вечни. Узнеси место ово над свима друћима, јави чудесну силу Своју, најуну га људима од свих илемена земаљских - онима који Твоје име носе - и обиталиштиа њихова нек се расиросиране с краја на крај местоа овоја.

Сјаси их вечне иоибелји, од свакој искушења, од врајова видивих и невидивих и од сваке неирравде и уићврди их у вери ирравој! Пошћо се Бојородица иако иомоли, са неба се зачу илас: „Све за шћа ирочиши, мајки моја, биће исиуњено ишебе ради, само ако иноци буду чували зайовестии моје. Од овој дана место ово биће ивој Удео,

ивој врћи и рах, лука сјасења свима који желе да се сјасу, убежиштие и скровиштие, ииши ирисиан иокајања за људе обременење ирехом!“

По старом запису Агапија Крићанина у спису „Спасење грешника“, „некада је на врху планине стајао кип громовника Зевса-Дива Ватренога (Атхоос), који се уз заглушујућу тутњаву распрсао у парампарчад, у тренутку када се Пресвета Дјева приближила полуострву. У исти мах су се разломиле и срушиле и статуе у свим другим паганским храмовима на Атосу. И врхунци горски и сва дрвета и куће приникла су, клањајући се, Мајци Божијој, која се искрчала у луци Климентовој. Тада су становници Атоса, видећи изванредно и натприродно чудо, поверовали и постали хришћани... „По трећем предању, Пресвету Богомајку је до

Часни иојас Пресвете Бојородице, изаћкан од камиље длаке, једна је од највећих драјоцености Свете Горе која се чува у манастићу Вайћојед. У ирвим вековима хришћансћива чуван је у Јерусалиму, а у 4. в. у Кајадокији. Крајем 4. века ирнетј је у Консћанџинојољ у храм Халкојраићон (Бакарни храм) а касније у Влахернску цркву. За владе Лава Мудрој (886-912) ирнетј је у ипалаћу иде исцељује њејову болесну жену, царицу Зоју. У знак захвалности царица је златним концем иррезвела цео иојас који је иако добио свој данашњи изилед. У 12. веку део иојаса је досјео у Бујарску, а око 1386., након удаје ћерке цара Лазара Драјане за сина цара Ивана Шишмана, Бујари су га веровајћно иоклонили срћском цару Лазару. Кнез Лазар (1342-1389) је иај део иојаса иоклонии манастићу Вайћојед са великим комадом Часној крсћа. Од иада се ова светићна чува у саборном храму овој Манастира. Празник Светијој иојаса (31. авјуст) је усћановљен у 12. веку у доба Мануила Првој Комнина (1143-1180).

Атоса занела бура, када је са апостолом Јованом кренула у посету Лазару Четвородневном који је епископовао на Кипру. Пресветој се Атос толико допадне да замоли Свога Сина да јој га подари и Он јој га дарова као „наследство и сад и пристан спасења“, због чега се назвао „Градином Пресвете Дјеве“. Но, пошто атоска земља беше „место пусто и запарложено, пуно трњака“, Пресвета заповеди слугама својим да је прекопају, заравне, истребе трњаке (тј. световно живовање и телесно мудровање световних лица која су живела на њој) и да онда саграде 24 куле (тј. 24 главних обитељи Светогорских, временом сведене на данашњих 20) које ће омеђити Удео Пресвете Владичице Богородице. И још нареди слугама да на тој припремљеној земљи „посеју као усев: веру, љубав, једнодушје, нестицање (сиротовање), страх Божији, целомудрије и уздржање“.

НАЈСТАРИЈА ДОКУМЕНТА

Најстарија до нас доспела историјска документа која сведоче о монашком

животу на Атосу припадају 9. столећу. У њима се помињу поименично Петар Атоски (681-734) и Јевтимије Солунски (8. век) као монаси који су се подвизавали на Светој Гори. Преп. Петар био је монах отшелник, а Јевтимије оснивач прве од познатих нам лаври – скупина монашких обиталишта, која су чинила *обишјељ*

монахујућих са правилима која нису била строго одређена. До процвата светогорског монаштва дошло је у време исламских освајања, када су многи подвижници из старијих египатских, сиријских и малоазијских заједница избегли на ромејски север, у потрази за мирним уточиштем. У 8. и 9. веку, у доба иконоборачких царева и њихове јереси, Света Гора је била и прибежиште «политички неподобних» монаха из престонице и других места, као утврда неоступних бранитеља предањског учења Цркве о иконама, због чега су њени представници били позвани на Васељенски сабор 843. г. на коме је званично обновљено и утврђено иконопоштовање. 885. цар Василије Први Македонац издао је указ, у коме званично потврђује чињеницу да *Αίγιος Ἰπριψαδα* искључиво монасима, а пастирима и другим световним лицима који дотада неометано на њему борављаху убудуће ускраћује такав боравак. Крајем 10. века цар Алексije Комнин први доноси забрану да Атос посећују жене. Строга општежитељна правила први на Светој Гори заводи игуман заједнице Колобес код Јериса – Јован, пријатељ преп. Јевтимија Солунског, у 9. в., али су она заживела као устав тек столеће касније под утицајем Преп. Атанасија Атоског. У 11. в. долази до процвата Свете Горе, број монашких заједница, што манастира што великих ћелија и скитова пење се на 185. У 12. в.

Свети Петар Ајонски

манастири не расту више бројчано, али се постојећи шире, тако да се у доба највећег процвата на Светој Гори подвизавало око 4000 монаха. Тада се већ на Атосу, поред Грка, подвизавају монаси различитих народности – Грузини, Срби, Бугари, Руси, Власи...

ДОБА ПАПИСТИЧКИХ НАЈЕЗДИ И УНИЈАТСКИХ ПРОГОНА

У 13. в., после Четвртог крижарског похода, 1204. Света Гора потпада под власт Бонифација Монфератског у оквиру његове Солунске краљевине и званично признаје власт римскога папе и новоосноване папске Себастијске бискупије, са седиштем наомак њених граница у Франгокастру - Фрушком или Латинском замку, новосаграђеној бискупској резиденцији, која постаје полазна база за пљачкање манастира и рушење светогорских манастира. Уз претње и примену најбезочнијег терора, латински прелат захтева да се на литургији, уместо канонског православног епископа Свете Горе, помиње папа римски, али многи Светогорци то одбијају и одупиру се до мученичке смрти. Латини бахато пљачкају светогорске ризнице и отимају свештене утвари, мошти и књиге те, накрцавши њима четири стотине кола, одвлаче као поклон папи у Рим. Невоље Светогораца не престају ни када Михаило Осми Палеолог 1261. ослобађа Константинов Град и поново га претвара у ромејску престоницу, пошто овај ступа у унију са Римом, принудивши на то и патријарха Јована Века и чврсто одлучивши да и светогорске монахе, као најтврђи орах Православља, сломи и потчини својој вољи. Његови људи харају манастирима, руше храмове и муче, па чак и убијају монахе – у Кареји, Ивиру, Ватопеду и Зографу. Познат је случај из манастира Ксиропотама који је, примивши тада унију, примио са њом и најстрашнију казну: пошто су паписти и поунијађени монаси почели да заједно служе литургију, наста велики земљотрес који сасвим

разруши манастир, цар Михаило, који је служби присуствовао, некако преживи, али монаси изгину сви до једнога. После смрти Михаилове, његов син и наследник благоверни цар Андроник Други настоји свим снагама да зацели тешке ране које је његов отац нанео Светој Гори и обнови манастире. Иако је противу савеза са Римом, Андроник неопрезно навлачи на Атос нову латинску несрећу – каталанске најамнике из Шпаније, које је био изнајмио ради заштите ромејских посета у Малој

Азији. Ови се, међутим, окрећу против самих Ромеја и почињу да их пљачкају и угњетавају, самовољно се населивши на полуострву Палини (Касандри). Пуних пет година, од 1305. до 1309. г. сви атоски манастири налазе се под њиховом разбојничком опсадом. После каталанских пљачкашких експедиција, од 300 манастирских и скитских обитељи на Светој Гори опстаје свега њих 25. Све остале похаране су и до темеља спаљене, а њихови житељи побијени, како каже један савременик, «заклани

као јагњад». Ипак, преостали манастири били су чврста основа за развијање општежитељних модела крупних, добро устројених заједница, које би било лако бранити у случају непријатељског напада. Ромејски цареви штедро и брижљиво помажу њихову обнову те на крају 14. столећа монашки живот на Атосу опет процветава.

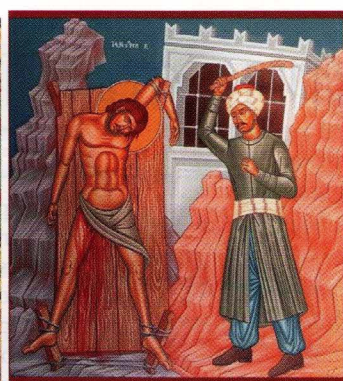
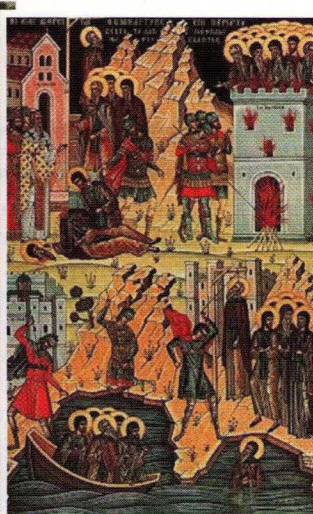
ДОБА ТУРСКОГ РОПСТВА И ОСЛОБОЂЕЊА

Атос и Солун пали су под власт Турака пре Цариграда – 1430. г.

Свети ѱроћ Свете Горе Козма и многи са њим ѱстрадали су у време доласка Лаћина мученичком смрћу

манастири су пристали да се потчине политичкој вољи турског султана, а он је утврдио њихове поседе, наметнуо данак, али им и признао аутономију. Пошто су се потчинили добровољно, по турском закону манастири су поштеђени било каквог насиља и били слободни да делују верски, али само унутар својих граница, јер је сваки откривени покушај ширења хришћанства међу муслиманима стизала смртна

казна. 1491. г. замукла су сва светогорска звона, које су у једном

грабежу одвукли са собом и претопили Турци, тек полако временом дозволивши да се обнове. У временима турског ропства Света Гора помагана је од руског цара и молдовлахијских кнезова. Светогорским монасима било је дозвољено да по њиховим земљама скупљају прилоге, захваљујући којима је већина манастира опстала. У време грчког устанка 1821. због подршке коју су му пружили и Светогорци, Свету Гору је окупирао турски гарнизон са око 300 војника. Због радне обавезе коју је наметала турска посада на хиљаде монаха је напустило

Атос и многи су манастири запустели. Када је окупација завршена 1830. на Атосу је било мање од хиљаду монаха. Од 1903. почиње велики прилив руских монаха у Свету Гору, тако да се укупан број подвижника пење на 7342 душе. После руског Великог октобарског преврата 1917. наступа бројчано опадање. 1834. економији Свете Горе нанесен је тешки ударац од самих бораца за народно ослобођење. Док се Света Гора још налазила под влашћу Турака, нова грчка власт, на челу са Јованом Каподистријем конфисковала је сву њену земљу у границама грчке државе, па и подворја у континенталној Грчкој, која су била извор прихода за издржавање манастира. 1925.

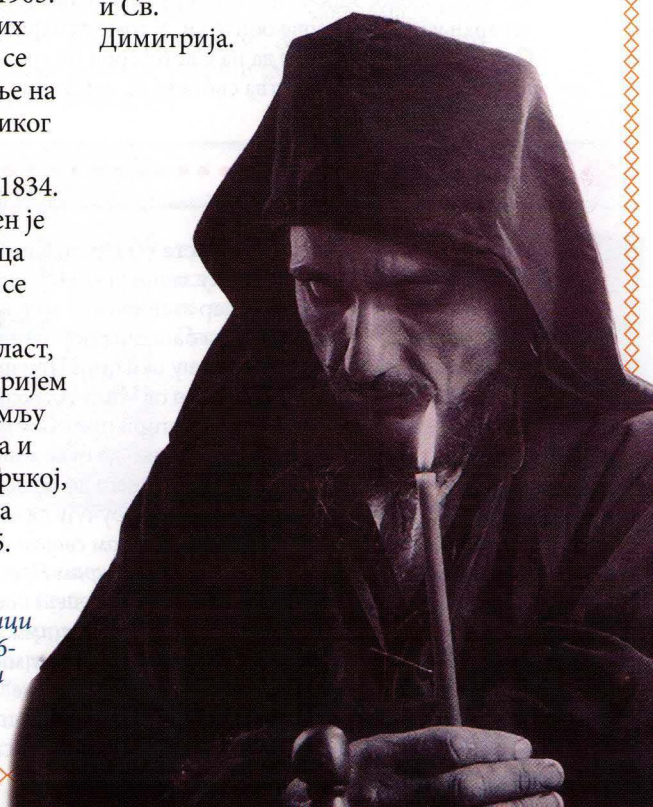
Чувени светогорски ѱдвижници 20. в. старца Порфирије (1906-1991) и Пајсије (1924-1996) и Георгије Вићковић (1920-1972).

после великог геноцида над хришћанима у Турској и егзодуса Грка држава је почела на атоској земљи да подиже насеобине изгнаника, које су ту заувек и остале. Декретом од 1921. Света Гора је формално прикључена Грчкој, али је сачувала самоуправу као „монашка

република“.

Главни манастири, наведени по устаљеном редоследу, према части и значају, јесу 1. Велика Лавра, 2. Ваћојед, 3. Ивир(он), 4. Хиландар, 5. Дионисијати, 6. Кућлумуш, 7. Панћо-крајтор, 8. Ксироиотам, 9. Зограф, 10. Дохијар, 11. Каракал, 12. Филошеј, 13. Симонојетира, 14. Манастир Светиој Павла, 15. Сћавроникиша, 16. Ксенофонти, 17. Гриоријати, 18. Есфијмен, 19. Свети Панћелејмон (Русик) и 20. Констјамониј. Поред главних манастира, данас на Светој Гори и мноштва раштрканих, живих испосница, постоје и скитови: Пророка Илије (руски), Св. Јована Претече (румунски), Св. Андреја (руски), Богородичин (бугарски), Благовештења, Нови скит, Св. Димитрија, Праведне Ане, Кавсокаливија, испод Атоса на обали према отвореном мору, други скит Јована Претече, Св. Пантелејмона и Св. Димитрија.

ВРЕМЕНОСЛОВ ХИЛАНДАРА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

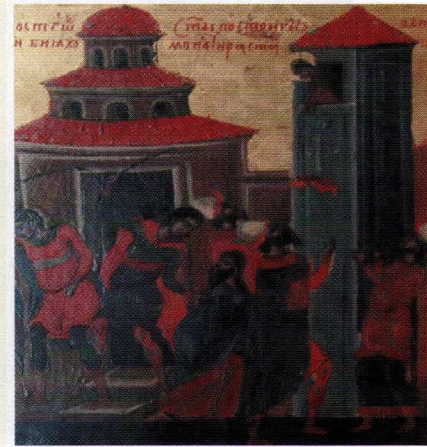
У средњем веку у земљама византијској културној крући, године се броје претежно од стварања светиња (5508. г. на које се догађу године протекле од Христовој рођења), а година почиње - 1. септембра, (по данашњем зајадном, иријуријанско-џајском календару - 14. септембра даје године), и завршава се 31. августом (по данашњем зајадном - 13. септембра наредне године), џј. у доба Светиој Саве, на пример 1191. г., почиње - данашњим зајадним календаром изражено - 14. септембра 1191. и завршава се 13. септембра 1192. г.

Дакле, од времена Немањића до завршетка Првој светиој рати, у Србији година није почињала 1. јануара и није се завршавала 31. децембра, ни по јулијанском, а појојово не по џајско-иријуријанском календару, као данас.

1191.

Из Србије одбегли најмлађи син великог жупана Немање, **млади кнез хумски Растко Немањић** (17), на Светој Гори, у Старом Русику прима постриг као **расоносни монах**, а о Благовестима те године прелази у Ватопед, где (можда 5. децембра наредне 1192. г., на празник великог синајског испосника Св. Саве Освећеног из 6. в.) прима **мали монашки образ** (малу схиму) са именом **Сава**, прилажући братству «суха злата без броја». Монах Сава остаје на Светој Гори све «док га Христос не подвигне на просвећење отачаства његовога».

Почетком 1198. септембра-децембра

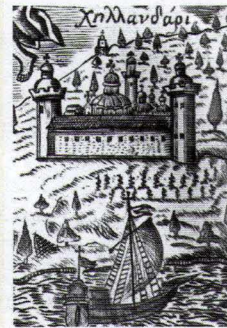

Половином 1198. у пролеће

Приликом службене посете монаха Саве, као изасланика Ватопеда, ромејском цару Алексију Анђелу (1195-1203) у Цариграду овај, у одушевљењу, њему и оцу чини велики поклон: својим **Првим златојечайним словом** (несачуваним) изузима из надлежности светогорског прота и, са обиљем злата, њима дарује шумовито подручје, звано **Милеје**, заједно са развалинама старијег грчког Хеландаријевог манастира и другим пустим манастириштима и ћелијаштима. Симеон и Сава испрва намеравају да у Ватопеду остану до краја, те све добијено, након брижљивог пописа у присуству црквене и царске власти, уручују игуману ватопедском. Он им, пак, све враћа

на располагање, да под његовим надзором започну обнову Хеландара *као ватопедској поседи*. Тако се монах Сава, уз подршку очеву, лаћа обнове старог грчког Хеландаријевог манастиришта *првих месеци 1198. г.*, све више размишљајући о стварању потпуно нове обитељи. У томе га охрабрује један светогорски старац Србин који га опомиње да на Светој Гори не треба да се спасавају тек они сами, већ да „и чедима отачаства свога ваља добар пут устројити“ и „луку спасења“.

Преп. Симеон и Сава обраћају се ватопедском игуману са молбом да им уступи манастир у обнови за „чеда отачаства њиховога“. Пошто игуман није томе вољан, они се обраћају светогорској управи, која им благосиља да сами изаберу будућу своју обитељ, а они

остају при пређашњем избору. Излазећи им у сусрет, прот и игумански савет начине попис граница и посуда старог Хиландара и предају га Сави, који измоли од њих и друге милејске светиње. Свети Сава отада борави и делује у Хиландару, а Симеон још увек у Ватопеду.

Крајем 1198.

У првој половини 1199.

Месеца августа (?) Преп. Симеон издаје Прву хиландарску златојечайну повељу, којом се Хиландар заснива као српски манастир и ктиторска баштина породице Немањића. Поред имања у околини Призрена, датих Хиландару на дар од «ћир-Алексија» са другом имовином, ктитори прилажу манастиру и од своје земље толико да буде «двема стотинама чрнаца довољно свега до воље», а кир Стефану Немањићу поручују да се „не облени но да пожури свом снагом својом да манастир поједине, да се сазида храм Пресвете у мој сјомен у овој земљи, и ојет после мене да буде теби и деци твојој и унуцима, за ваш род до века“. Стефан шаље „велику множину злага“ и другог блага „на послужење“ и прилаже нове поседе у Србији, тражећи да га стално извештавају о томе шта им је све потребно.

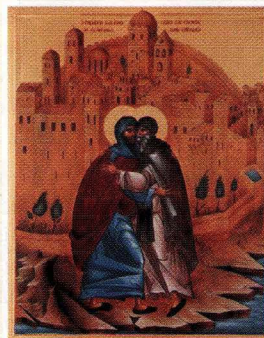
покровитеља Преп. Саве Освећеног. Ослањајући се на предања православног Истока, строги подвижнички и богослужбени поредак живота у српској ћелији у Кареји монах Сава уређује својим кратким **Ораховичким уставцем** (Карејски тилик), исписавши га не само на пергаментном свитку, него и на мрамору, као уклесани опоменик на плочи у самој Испосници, утврђујући правило да се за ноћ и дан непрестано ишчитава читав Псалтир.

Септембра-децембра - оснивање Ораховичке (Карејске) испоснице. После Хиландара, Свети Сава од светогорског прота купује и заснива још једну самосталну монашку установу, «у Ораховици (Кареји) место за тиховање», „тиховалницу-испосницу“, у име свога

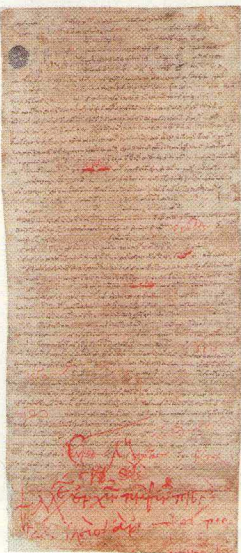

Монашки образ и име Симеон у Студеничкој Лаври Богородичиној при-ма Стеван Немања, одрекавши се престола у корист благоверног сина Стефана (зетом ромејског василевса Алексија, а не најстаријем сину Вукану, кнезу Зете (ожењеном рођаком папе Иноћентија Трећег).

Новембра 2. Монах Симеон стиже у Благовештенски ватопедски манастир, на молбу монаха Савие, са великом пратњом од својих такође замонашених верних велможа. Отац и син прилажу манастиру Богородичином "два кабла суха злата и сребра" и "свачим без броја пуне ватопедски дом Свете Богородице". Симеону граде "хелију уз свети олтар Богородичине цркве", обнављају једну оближњу цркву и плаћају манастиру «издржнину» (аделфате) за све српске придослици. Ускоро обојица крећу у обилазак свештених атоских обитељи и све их штедро обдарују.

Месеца јуна изасланик светогорске управе односи заједничку молбу протовог игуманског савета и монаха Симеона и Саве ромејском цару у Константин-град, да светиње Милеје са Хеландаром подари српским монасима и да то потврди новом исправом. Тако настаје *Друио* хиландарско *златојечайино* слово кир Алексија, које поништава ватопедско власништво над Хеландаром и Милејама у целини и све их преноси на Симеона и Саву, дајући им право да их о своме трошку обнове и по своме нахођењу устроје у јединствени манастир, који ће послужити за станиште Србима који изаберу монашки живот... – *«да Србима буде на њоклон вечни»*. Дарујући им «потпуну слободу», цар истиче да *«овај манастир неће бити њојчињен ни њојшу Свие Горѣ ни њуману Вайојѣда, не њојшуну самосјалан, као шњо су манастири Ивирски и Амалфићански»*.

Јула месеца Преп. Симеон прелази из Ватопеда к Сави у Хиландар, где овај већ довршава обнову цркве, и почиње да брижљиво устројава живот у манастиру као опшежителни, са петнаестак монаха. „Сложив у један манастир“ четрнаест милејских светиња, обједињују их именом – Хиландар и „украшавају“ књигама, светим сасудима,

иконама, као и светим ризама и завесама, „укратко речено, сваком красотом“. За првог хиландарског имена изабире узорног „мниха“ од највећег поверења, *Методија*.

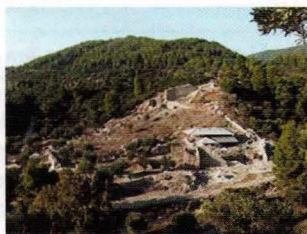
Фебруара 13. преставља се Преподобни Симеон, који у Хиландару „поживе осам месеци“, не дочекавши завршетак његове обнове, и бива сахрањен у саборној Световаведењској цркви. После очеве престављења, монах Сава саставља *Хиландарски усјав* (типик), који у 43 главе као превод пролога типика Евергетидског манастира – Богородице Добротворке у околини Цариграда, прилагођен домаћим потребама, прописује јасан циклус дневног, месечног и годишњег монашког живота у Хиландару, од богослужења, поста, снабдевања попрепштинама, примања нових монаха и бирања игумана, до доличног владања појединаца. Поред осталог, Хиландарски устав утврђује да економ, еклисијарх и десет до дванаест настаријих братственика за новог игумана бирају онога „за кога сва братија зна да живи у врлини и правди и преподобију“. Устоличење игумана савршава се симболичним

примањем у руке устава манастирског и драгуљима и златом украшеног жезла, које је Свети Сава добио од цара у Цариграду, да стоји „у манастиру месту назнаменања царског“. Као што у Ораховичком уставцу за положај Светосавске испоснице у односу на Хиландар и управу Свете Горѣ јасно налаже да „*нишњо њројш има власиј над овом хелијом, нишњо њуман свейоја нашеј манастира (Хиландара), нишњо њројш ко од брајије да не смућује оноја ко живи у хелији овој Свейоја Саве*“, тако и у обимнијем Хиландарском уставу прописује да Хиландар буде „слободан од свих власти ту, и од прота, и од других манастира и од особних владика“. Између Хиландара и хелије Светог Саве Освећеног, пак, успостављен је такав однос да је Хиландарцима забрањено да било шта од Ораховичана узимају, док обавезани да им дају 60 литара уља, остављајући им у свему пуну слободу и штедећи их сваког узнемиравања. Једино право према ораховичкој хелији

имају Хиландарци јесте да на челу са игуманом одреде њене житеље „богобојажљиве и достојне правила духовнога“, који ће потом сами над ђелијом имати пуну власт. У хиландарском братском сабору прво место до игумана заузимао је духовни отац – *башија* (тј. отац, отуда и баштина – очевина), а старешина Светосавске испоснице називао се *стџарац*. Током исте године Свети Сава постаје и ктитор још трију светогорских обитељи – *Каракала*, *Ксиројошма* и *Филојшеја*.

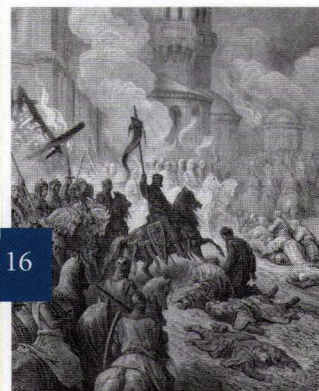
прилаже Хиландару одређени годишњи доходак, и као свој део - царски манастир Зиг, са свима пасиштима својим и метохијама. О свему **јуна месеца** издаје и потписује нови хрисовуљ, *Треће златојечайно слово*, оверено од чиновника у јулу, у коме Хиландар именује «царским манастиром» и прилаже га к царским манастирима... и најзад «отпушта Светога Саву са великим почастима и много злата на употребу».

Месеца маја (?)

Свети Сава и лично одлази к цару у Константинов Град, где остаје неколико месеци. Цар ромејски излази у сусрет свим Савиним молбама и

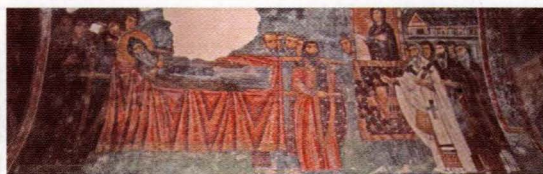
Месеца августа Свети Сава доноси у Хиландар ово *Треће златојечайно слово* заједно са овереном претходном златопечатном исправом из 1198. г., и предочава их у Ораховици светогорској управи, која и сама преноси право на разрушени манастирић Зиг Богородици Хиландарској. И тако се, добијајући касније и друге метохе и метохије, манастир Хиландар узнесе «од незнајноћа и малој узнесе у велелејну јојаву», а број монаха у њему достиже деведесет душа.

(Ако не 1202) **септембра 29.** велики жупан Стефан Немањић, дошавши у Хиландар на поклоњење издаје *Друју хиландарску јовевуљ*, пошто га *удостојоји Владика Исус Христос да буде јоклоник њу у Пресвете Владичице наше Богородице, да буде неујашено светлило у храму њеном и крај гроба часној и блајоверној стџарца, јосјодина ми све-*

Четврти крижарски поход – почетак готово шездесетогодишње крваве и пљачкашке папистичке окупације Цариграда из кога се прогони Православље. Стварање папистичког Латинског царства и мањих латинских краљевина, као и успостављање папске латинске патријаршије у Цариграду и бискупског средишта на домак Свете Горе, при чему и њена управа у

невољи званично признаје папину власт, упркос отпору појединих обитељи. Од Ромејскога царства остају само размрвљени комади, цар бежи са патријархом цариградским у Никеју.

Пренос часних моштију Симеонових у Србију.

У условима терора крижарских чета, који се у бујицама сручује на Свету Гору из новооснованог бискупског средишта – Латинског замка-Франкокастро, хиландарски архимандрит Сава одлази привремено у Србију са моштима очевим, не само да би их пренео на безбедније место, у Студеницу, него и да би над њима коначно измирио браћу – већ поново на власти учвршћеног законитог наследника српског престола – Стефана, и покајаног Вукана.

Свети Сава у Студеници.

По доласку у Србију Свети Сава се настањује и делује у Лаври Светога Симеона, Студеници. У том раздобљу живописне студеничку Богородичину цркву и пише *Студенички устав са жићијем Прејодобној Симеона* при његову крају, зида «много дрвене и камене цркве у Студеницама», међу њима и тзв. Савине испоснице у планини изнад манастира. Уз свесрдну подршку Стефанову, учвршћује православну веру у народу.

Солуну, у својој од Латина неосвојеној задушбини, манастиру Филокалу, у коме се, под његовим надзором, вероватно свих тих година радило на припремању српских „законских књига“ потребних за устројавање автокефалне Цркве Српске. Ту се преписује Савин превод Номоканона – *Законјавило* (Крмчија), чији је најстарији познати нам каснији препис, из 1262. г., из манастира као посетилац отуђио у 19. в. у корист своје државе (Аустроугарске) њен тадашњи амбасадор у Грчкој А. Михановић. Преписује се вероватно и Савин превод приручне архијерејске књиге, до данас неоткривеног, *Великој Служабника*. У преводилачком и преписивачком прегнућу, нарочито у преписивању бар по десет примерака црквених књига за десет предвиђених епархија Цркве у отачаству, архиепископу Сави од раније помажу, и у Хиландару и у Филокалу, најодабранији монаси хиландарског «ступа књижевног», које архиепископ српски води потом у Србију, сматрајући их способнима да одговоре свим потребама новоустројаване Цркве као епископи, игумани, протопопи и свештеници или просто помоћници и сарадници.

Почетком 1220., до новембра-децембра месеца архиепископ Сава и његова пратња стижу у Србију, у Лавру Богородице Студеничке, на поклоњење гробу Симеоновом. У Студеници посвећује попове, ђаконе, подђаконе и чатце и проповеда «свем збору чедата отачаства свога», после чега одлази у Жичу.

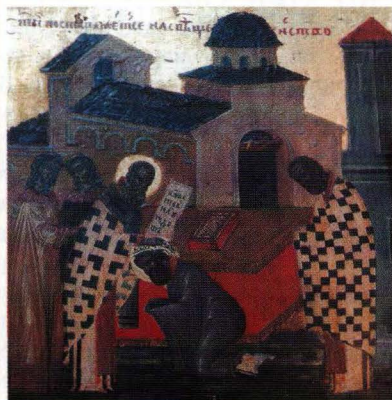
На Спасовдан, у другој половини 1220. – Довршење Жиче. Жички сабор. Беседа о правој вери. Венчање на краљевство Стефана Немањића, посвећење нових епископа. Из редова хиландарског братства на десет епископских столица новоуспостављених епархија поставља четворицу новопосвећених епископа: првог игумана и човека од највећег поверења Преп. Симеона *Методија*, који постаје епископ рашки, *Илариона* за епископа зетског, *Христифора* – за епископа дебарског и *Аџанасија* – који одлази не зна се у коју епархију. Тако *Хиландарцима љријада замашан удео у светосавском делу духовној љрејорода српскоја народа* које је уследило. Они су десна рука архиепископа Саве у остварењу велике замисли његове и раду на осамостаљењу и неза-

Иѡѡа Симеона монаха.

Том повељом Стефан потврђује постојеће поседе дароване од стране оснивача

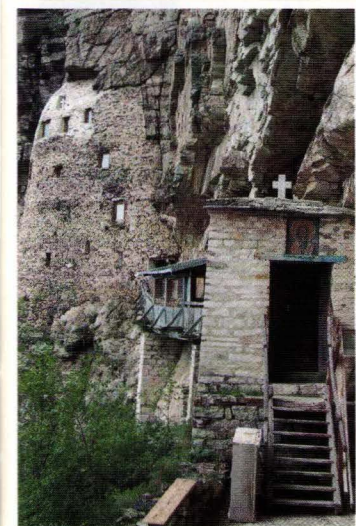
Немање и именује нове, чији је дародавац он сам.

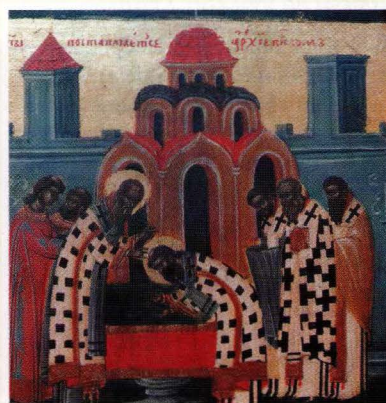
прота светогорског, саставља «Службу Св. Симеона са ѿхвалом». Током те године бива рукоположен у Хиландару за ђакона и јеромонаха од стране епископа јерског.

Фебруара 13. - годишњица упокојења Преп. Симеона, обе-
лежена је чудом промироточења његовог мраморног гроба, који се, «шумно, као бујицом воденом наводни» миомирним уљем, све благоухавајући. Свети Сава се повлачи у Ораховиц, где, са благословом

Јеромонах Сава добија чин архимандрита од надлежног митрополита солунског у Солуну, где је до 1201. у Солуну «многим златом» већ био довршио још једну задужбину - *манастир Филокал*. То је време када најстарији Немањин син, Вукан, као владар Зете и зет и миљеник папски, на таласу претеће крижарске кампање, свргава благоверног Стефана са очевог престола, и заврже рат, по наговору Рима и уз помоћ милитантних Латина из српског Приморја. **Свети Сава саставља посланицу браћи** - «*Све шћо се на Прейиодобноме садела*», коју шаље у Србију, заједно са стакленицом мира са очева гроба, у покушају да их по правди помири.

Повратак Светога Саве у Хиландар. После смрти папе Иноћентија Трећег и латинског цара Хенрика, слаби гвоздени загрљај и терор паписта на Светој Гори, она престаје да признаје врховну власт папе римског и неподељено се враћа Православљу. Тада се отвара могућност повратка Светога Саве у Хиландар и Ораховицу, на велико ожалошћење у свему му послушног, брата му благоверног Стефана. На Светој Гори Свети Сава остаје „доста времена“, три године, молитвено се и делатно припремајући за величанствени подвиг стварања народне, Српске Цркве, и формално независне од Охридске архиепископије, која је током последњих векова, остајала слепа и глува за истинске потребе српског дела своје пастве, што је, у комбинацији са папистичким роварењима, озбиљно угрожавало позиције Православља на српском југу.

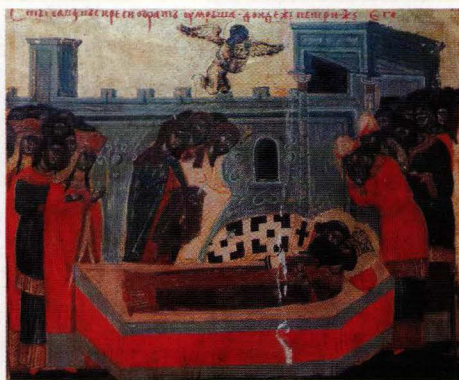

Месеца августа Свети Сава посвећен је у **Никеји**, у присуству **ромејског цара** за првог архиепископа српског, руком православног патријарха цариградског. По повратку на Свету Гору и у Лавру Богородице Хиландарске најсвечаније

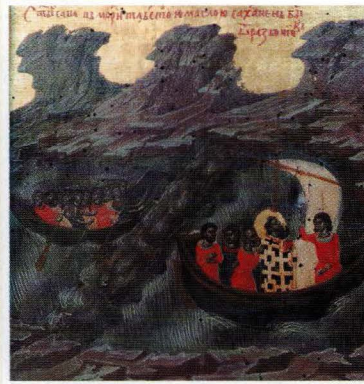
се са њима опрашта, крећући „на дело просвећивања отачаства свога“, са благословом Пресвете Богомајке. На путу за Србију задржава се у тада такође од Латина окупираном

висности Српске Цркве и државе, крунисању српских краљева без папских круна и благо-
слова, паралисању разорног западног утицаја, утврђивању Православља и православне културе, подизању јеванђељског морала и хришћанских врлина, уређењу Српске Цркве са народном јерархијом, увођењу «сваког образа Свете Горе» у богослужбени поредак и појање и «заснивања свега на сваком благозакоњу». (Т. Бурковић).

Упокојење Стефана Првовенчаног - монаха Симона. У доба његовог наследника Радослав, који се као **ромејски зет** гркомански окреће Охридској архиепископији, и удаљава од светосавских предања, слабе везе Србије са Хиландаром..

Прво путовање архиепископа Саве у Свету Земљу. На повратку, последњи његов боравак на Светој Гори, када са њим у Хиландарску Лавру Пресвете Богомајке стижу потоње њене најчувеније чудотворне светиње, **иконе Богородице «Тројеручице» и «Млекопитателнице»**

и **жезло Саве Освећеног** са другим богатим даровима, и највећим међу свима - **крупан део Животворног Крста Господњег**, који је првом српском архиепископу са златопечатним словом даровао на пропутовању кроз Никеју **ромејски цар Јован Ватац**.

1230-1234.

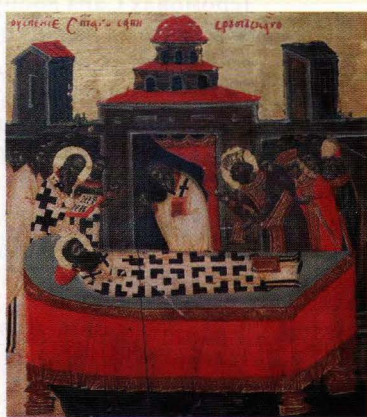

1234, одн. 1235. (или 1236)

1241-1321.

По благослову Св. Саве почињу радови на изградњи цркве *Светих Ајосиола* у метоху жичком у Пећком ждрелу, потоњој Пећкој патријаршији, коју даје зидати по узору «на цркве славнога Сиона и Светог Саве Јерусалимског», а почиње такође и градња *манастира Милешева*.

родитељима“, и везе са Хиландаром постају опет присне и чврсте. **Престављење Светога Саве у бугарској престоници Трнову** и после годину дана **пренос његових часних моштију у Милешеву**.

Друго путовање Светога Саве у Свету Земљу, после промене на српском престолу, када уместо Радослава на њега ступа Владислав краљ, који „даде многе милостиње у Свету Гору и тамо у божавене манастире за блажени и свети спомен себи и својим

Св. краљеви Урош Први и Стефан Драгутин (1243-1282) и, нарочито, Св. краљ Милутин (1282-1321), велики обновио

Лавре Богородице Хиландарске 1293/1303-1321/1322, њене Саборне цркве и часовница, зидина и пиргова, унутар и изван ових, својим богатим даровима знатно увећавају хиландарске поседе у Србији црквама, манастирима и имањима у подручју Струме и Скопља и Призрена. Својим златопечатним повељама краљ Милутин 1282.г. потврђује манастиру Хиландару прилоге свога деда и оца и придружује нове. 1292. г. једном од својих хрисовуља на пергаменту, тадашњи ромејски цар, Андроник Други, таст Милутинов, потврђује власништво хиландарско над раније дарованим поседима. Милутинов син Свети Стефан Дечански такође дарива манастир и зида при Спасовом пиргу (Хрусији) цркву Св. Василија.

1331-1355.

До 1389.

Краљ и цар Душан који својој држави прикључује нове територије са српским живљем у јужној Македоније, међу њима и Свету Гору, најштедније обдарује манастир, тако да овај већ поседује огромна имања и у Поморављу, око Пећи, у долини Струме, око Солуна и на Халкидику, а на самој Светој Гори читаву петину њене територије. Цар Душан чини и велике прилоге у новцу – једном поклања 4000 крстатих перпера, други пут 2000. Лично брине и о манастирској болници, одредивши јој годишњи прилог од 200 перпера. По угледу на цара Хиландару поклањају села са приходима и цркве и многе његове велможе.

Цар Лазар, који зида спољну припрату саборне хиландарске цркве 1380. г., обдарује манастир иконама и црквеним утварима, и економски утврђује Хиландар, дарујући му, поред осталог, и стални приход од 100 литара сребра годишње из Новог Брда, од царине, у вредности од 1645 крстатих перпера, колико после цара Душана Хиландару није даровао нико. Он 1379. г., на молбу монаха Герасима, помаже и издржавање хиландарске болнице. Имања Хиландару поклања и деспот Јован Угљеша, чији су таст Војихна и синчић Угљеша сахрањени у главној хиландарској цркви у истој гробници. Деспот Тома Прељубовић 1375. г. исплаћује живописце који осликавају цар-Душанову црквицу Сабора Светих Арханђела.

Почетком 1392.

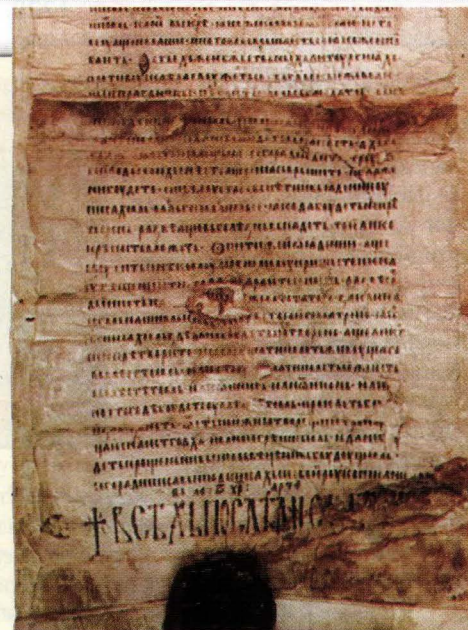

1392.

Признавши врховну власт Турака, Вук Бранковић својом Хиландарском повељом преузима на себе обавезу да из својих личних средстава плаћа данак Турцима за све хиландарске поседе у износу од 200 унчи сребра (5,5 кг), због чега, као и због даровања нових метоха, добија право да буде увршћен у ктиторе Хиландара.

Деспот Стефан Лазаревић у уводном делу једне повеље коју издаје Лаври Богородице Хиландарске именује себе «царског манастира што је на Светој Гори ктитором најприснијим». После Косовске битке и у временима пред пад балканских држава под турску власт, Хиландар постаје прибежиште угрожених световних и црквених великодостојника, који се ту замонашују или обезбеђују себи доживотно издржавање из замонашних приложима манастиру, куповином тзв. аделфата – «издржнине», за издржавање током пребивања у манастиру.

СВЕШТЕНА ЦАРСКА ЛАВРА БОГОРОДИЦЕ ХИЛАНДАРСКЕ - "СРБЉИМА НА ВЕЧНИ ПОКЛОН"

ПОЛОЖАЈ И ИМЕ

Манастир Хиландар, посвећен Ваведују Пресвете Богородице, својим свештеним здањима и имањем пружа се северо-источном страном Атонског крака, који почиње планинском косом Велика Стража (Мегали Вигла). У прошлости подгорина Велике Страже није се сматрала делом Свете Горе, као ни затрпани канал персијског цара Ксеркса из 5. в. пре Христа - данашња низија земљиуза званог Превлака или Провлака (гр. Неа Рода). Идући ка југу, Велика Стража разраста се у прави планински ланац, атонско подгорје са мноштвом бочних огранака и повијараца и, готово на самом крају

полуострвског крака, пропиње у високу, купасту гору (2033 м) - Атос. Када се на Свету Гору долази с копна, из Македоније, први велики манастир на који се наилази јесте управо Хиландар. Смештен у шумовитој удолини крај Хиландарског потока који некада није никада пресушивао и који увире у „Хиландарско“ море, од морске обале удаљен је 21 км, а од

Ораховице-Кареје, седишта светогорске управе 20 км. Са трију страна окружују га шумовити висови, а са четврте, северне, хоризонт му је отворенији. Његове горице су питоме и обрасле разноврсном ситном и крупном шумом, а ближе манастиру се простиру виногради и маслињаци и насади лимуна и

Дрвени буздовани на улазу хиландарске кайије - симболи манастирске самостјалности

*Да видиш чудо невиђено
Бјел Вилиндар насред Горе Светје,
Задужбину Саве Светишијеља
И његова оца Симеона...*

поморанци. Особиту свештену озбиљност крајолику, поред величанственог утврђења од светлог камена и опеке, које исијава из мора зеленила, оперваженог јегејском модрином, придају тамнозелени и као стрела прави чепреси шиљатих вршака, поперени у дворишту крај цркве и око манастира као уврстани стражари, што вековима неоступно бдију над његовим светињама.

Светогорска задушбина Немањића подигнута је на старијем манастиришту,

званом Хеландар или Хеландаријев манастир, који своје име дугује угледном монаху Георгију Хеландарију, који се помиње у једном светогорском документу као уговорна страна која је 982. г. продала своје пребивалиште са околном земљом суседном манастиру Ивиру и који је, највероватније, био ктитор тог првог манастира разрушеног око 1170. г. у једној гусарској најезди. Само презиме Хеландарије, уколико је изведено од назива лађе типа «хеландион», могло би указивати на претходно занимање потоњег монаха Георгија или његовог оца, који је могао бити трговац таквим бродовљем, те би значило - «Лађарић». Код Срба још од немањићевских времена преовлађујућем облику имена Хиландар дају се различита тумачења, која га доводе у везу са другим грчким речима: или са «хили-усија» и «леондарион»-лавић, што би, преведено као «лавља чељуси», указивало на чињеницу да удолина хиландарска има облик лављих чељусту; или са гр. «хилии-хилјаде, безброј» и «андара-мајла», па би име значило «Хилјадумаглени или Тмомаглени», указујући на многобројне магле којима је покровитељка Хиландара, Пресвета Богородица у честим гусарским, разбојничким, крижарским и турским нападима на манастирске зидине бранила и одбранила манастир густим маглама, којима би их обавила, када би се са околних висова сјурили на Хиландар, и у којима би се сами нападачи међусобно поубијали.

ГРАДИТЕЉСТВО ХИЛАНДАРА - ВРЕМЕ СВЕТОГА САВЕ

Манастирски простор немањићевског Хиландара био је мањи него што је данас, рачуна се да је заузимао половину данашње целине, али је био ипак пространији од грчког манастиришта. Српски манастир подигнут је на његовим „распрострањеним“ темељима, а у градњи је обилато коришћен материјал са старих развалина, нарочито камен и греде. Свети Сава најпре је обновио манастирски *Саборни храм* (гр. католикон), васпостављајући његово посвећење Ваведењу

Пресвете Богородице, сходно православној традицији чувања култног места, али га и „распрострањујући, колико беше потребно на почаст држави отачаства њихова“. 1199. у броду цркве погребен је Преп. Симеон у тек припремљеном гробу. *Гробно место ктиторора* било је обележено мраморном надгробном плочом и портретом, и од самог почетка веома поштовано као чудотворно, о чему сведочи и чињеница да Свети Сава, по повратку из Свете Земље 1330. г. долази у Хиландар и да се «поклони гробу Преп. Симеона». Гроб освећен присуством његових часних моштију, био је посебно обележен као култна жижа у југозападном делу брода и у обновљеном Милутиновом храму, и архитектонски и тематским програмом живописа. У доба цара Душана (14. в.) први, хиландарски гроб Преподобнога бивао је местом ходочашћа и самог цара: приликом боравка у Хиландару 1347/8. он га је «целивао и поклонио се свештеном гробу свога прародитеља, Преподобног Симеона Мироточивога». Манастир је одмах био ограђен обновљеним старим „*ирадом*“, то јест масивним спољним зидинама, уз које су призидани „полате“ (конаци), трпезарија, болница, „ступ књижни“ (писарница), странопријемница и остале зграде. Изнад првобитних зидова из 1198/9. (горњег дела западног зида уз стару трпезарију), чије приземније зоне припадају старом Хиландару, и изнад зида јужно од куле Св. Јована Претече (данас Светога Саве), изидани су били зупци, иза којих се протезала стаза, широка шездесетак сантиметара, за кретање стрелаца, тако да је манастир уистину споља одавао утисак праве тврђаве, са високо попереном монументалном кулом *Св. Јована Претече са црквицом Претечином на врху* (данас пирг Св. Саве). Подрум, приземље и прва два спрата овога пирга припадају времену Светога Саве. Прилаз манастиру са југозапада браниле су још неколике куле, од којих је боље очувана само вишеспратна *кула Св. Ђурђа са црквом њосвећеном Св. Ђурђу* на врху, завршена до 1200.

Доходећи овом свейосавском «*ираду*» сред Свете Горе, њонеко ће се њисејити код нас већ заборањених имена, којима су сами хиландарски задушбинари и њихови савременици, и ко зна колика од њих стварија њоколења наших ѡредака, називали многа места широм јужне Македоније и Тракије, али и друић делова Грчке, живећи на њима ѡред своје грчке браће од давнине: *Пљешевница* (Плесивийса), *Дубочишта* - *Глубочишта* (Глубуцишта, између Ајоса и Јериса), *Извор(ос)*, *Росна*, *Бисјрица* (Блојрица), *Доња Равна* (Кајо Равна), *Град-Њрјовиште* (Градемборион), *Блаце*, *Србско Село* (Зервохорио), *Пожариште* (Позариште), *Божец* (Ајири), *Камена* (недалеко од Јериса), *Бела или Веља Река* (Велас Потамос), *Пестрово* (Паштрова), *Србот(иц)а* (Сервоји), *Добронови Град* (Калонвгоро, Крит),

Добра Вода (Довра Пији), **Подгорјане** (Подохориани), **Косиница** (Икосифиниса), **Горјани** (Аториани), **Трстеница** (Криоији), река **Горњи Луј** (Корнилонјос), **Грбавица** (Крибавица, гео на Ајосу), **Лештаница** (Лештеникија), **Срб** (Сервон, селце на Сиџонији), **Муљане** (Амулиани), у Тракији **Моравица**, **Моравча** (Моравча) и **Крушевица** (Крусевийис), **Мочилица** (Моцилица, њојок близу Ајоса), **Мучањ** (Мунцанин, мейоко недалеко од Јериса), **Боровик(он)**, **Осјрожник** (Осјрознику – близу Ајоса), **Пресница** (Преасница, речница и месџо близу Ајоса), **Луцица** (Луцикион), **Раваница** (Равеникија, ујврђење ман. Дохијара), **Решетница** (Рециникија), **Ле/н/дина** (Рендина), **Озренац** (Озреанјос, код Ајоса). Пребирајући њо овим именима, додирнуће, и нехоишице, у њима зайрејану џајну унујарње закономерности разрасџања средњовековне срјске државе од Немањиних бококојорских двора крај мора Сињеј до хиландарске ћелије и јрвој миројочивој јроба њејовој крај мора Белој, немањинке државе и државине од јрада Којорској до јрада Хиландарској, зайочејој Немањом и насџављеној Урошем Првим и синовима му Драјујином и Милујином, и окончаној царем Сџефаном Душаном, која се ка јодунавској јрайосјојбини своја народа јочела враћати јосле јройасџи Душанова царсџва, јроцвајом Моравске Србије цара Лазара и десџојта Сџефана. И јојмиће да су јлавни јокрејач џоја разрасџања, у обласџима које су

у време Св. Кирила и Мейодија и јре џоја у ширини својих јросџрансџава осећале и као "јужнословенске", срјско-бујарске, и јџакве осџале до освајања василевса Василија Друјој Бујароубице (976-1025), који са досџа разлоја, није разликовао Србе и Бујаре, мнојо више бивали «бол за ојџачасџиво» и брија за сџасење својих саојџачасџивеника, изложених снажној асимилацији од сџиране ромејске државне и црквене админисџирације, нејо ли владарско славољубље и јохлеја, како је иначе склона да јџврди, не без скривених рачуница, наука овоја светја. Сџујајући од Превлаке јокрај Велике Сџраже на јле светјојорско, онај ко се џоја ојомиње, јасно увиђа и зашџо је Сџефан Душан Силни «ојџачасџивољубац», дубоки јошџовалац ромејских јтрадиција и кулџуре, добројвор и јоучљиви сајворник светјојорској монашџва, смајрао мојујим и јојџребним да ове јросџоре, закључно са Св. Гором, на којима је својим ушима чуо на сваком кораку и живи срјски јовор, укључи у сасџав своје државе у временима великих мејуромејских раздора, и зашџо је за неја било сасвим јрприродно да, као свој на своме, ујраво на Превлаци 1348. јојџише свој хрисовуљ, у коме су јобележене јранице земље и шума хиландарских на Св. Гори, које је сам јроширио оним ишџо је јрејходно био ојкујио од друјих манасџира и јодарио Хиландару - новом земљом и новим јланинама, маслињацима и винојрадима.

ВРЕМЕ СВ. КРАЉА МИЛУТИНА

У 13. в., отац краља Милутина Урош Први саградио је први манастирски пирг изван зидина - кулу Преображења Сјасовој, уствари, вероватно, обновио и утврдио оближњи заборављени манастир Преображења, крај Спасове Воде. Тада се украшава и сам манастир, али се о томе мало зна. Усамљена сведочанства су сачувани фрескопис у кули Светог Ђурђа и у зарушеној цркви Свете Тројице на Спасовој Води из 13. в. Краљ Милутин предузима, уз сагласност ромејског цара Андроника Другог, потврђену златопечатним повељама, обимне градитељске радове у самом манастиру и изван њега, као и на хиландарском метоху Светога Ђурђа, који је основао Свети Сава. Приликом обнове Св. Ђурђа, краљ Милутин приложио је манастир Јерусалимски.

САБОРНА ЦРКВА ВАВЕДЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

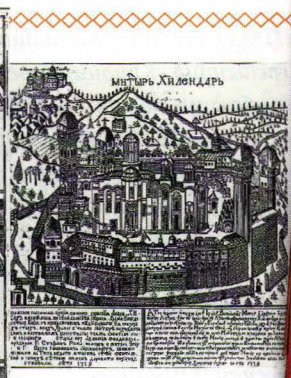
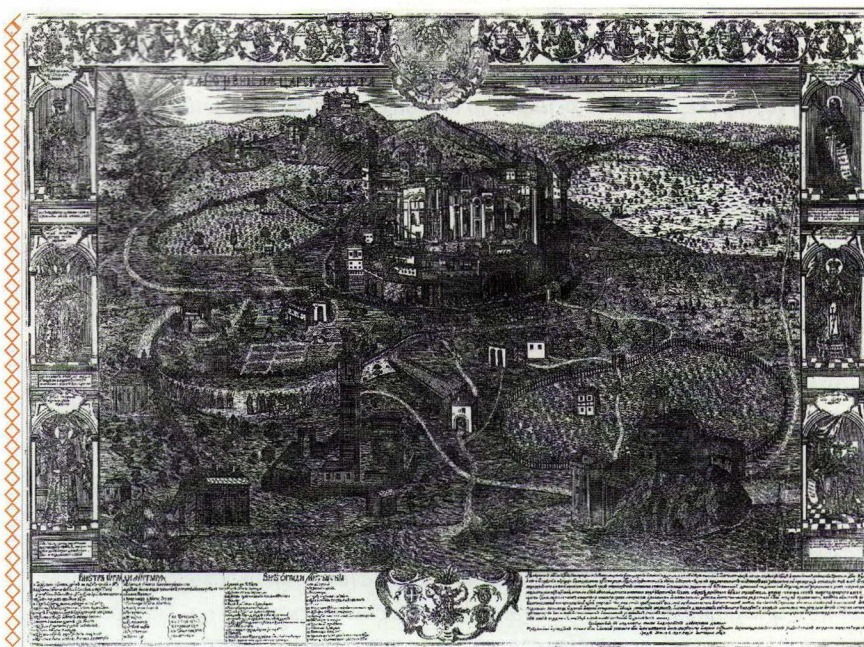
Срушивши здање подигнуто 1198, по некима то се збило 1293. г. (В. Ђурић), по другима после 1299. до 1303 (Сретен Петковић), а по новијим истраживањима (М. Марковић и В. Хостетер) још касније - 1317-1319. г.,

здање непогодно „због тесноте“, краљ Милутин подиже, великим делом од његове грађе, из темеља нову цркву истог посвећења, налик на саборне храмове у Великој Лаври, Ватопеду и Ивиру. Основу храма чини развијени уписани крст са куполом на средици која се опире на четири велика мраморна стуба, и има осам прозора, и великом припратом са двама кубетима са по шест прозора (као у манастиру Хора у Цариграду), коју од брода цркве дели зид. Храм, зидан од светлог, лепо отесаног четвртастог камена и црвене опеке, особитог квалитета и тврдоће, у симетричним редовима, својим решењима обједињује светогорско предање и црквено градитељство раних Палеолога. Подиште црквено уздигнуто је над земљом од западних врата до олтара од 3 до 9 степеника. Посебну пажњу његови „мраморници“, каменари, посвећују изради раскошног каменог пода од ситног полихромног мозаика богатог шарама. На порталу цркве уочавају се клесани украси (главе животиња) у највећој мери изведени у духу византијског клесаног украса. Живопис цркве довршен је, изгледа, крајем друге десетине 14. века, 1317-1321, као и иконостас и нове иконе.

ОСТАЦИ ЗАЊА

Истовремено са црквом обнавља се и јрјезарија, пространа једнобродна дворана, подигнута уместо Савине и вероватно друге зграде унутар зидина., а вероватно и болница. Гради се изван зидина тзв. *Гробљанска црква*, првобитно посвећена Св. Апостолима, а данас Благовештењу, стотинак метара од главног улаза, која се састоји од крипте (или костурнице, у коју се после одређеног времена преносе посмртни остаци на гробљу сахрањених монаха) и храма.

Због учесталих упада Турака краљ посебну пажњу поклања одбрани манастира, направивши од затеченог „града“ снажну утврду, вероватно још крајем 13. в. Око 1310. поправља бедеме оштећене у каталанским нападима, продужавајући манастирски одбрамбени зид на југоистоку од мале куле испод звоника до пирга Св. Ђурђа и дозиђујући још два спрата на кули Св. Јована (Саве). Још 1300. г. за одбрану с мора гради на самој обали, при пристаништу, код места званог Хрусија, тврду кулу са црквом Вазнесења на врху, звану *Сјасова кула* или *Хрусија* (данас и Свети Василије), и другу, ближе манастиру, на Савиним ливадама, познату као

Хиландар, бакрорез, графичка радионица манастира Хиландара

Милутинова кула, квадратног облика, која је вероватно само обновљена или надograђена старија кула. Сасова кула са црквом Вазнесења, подигнута из темеља, у облику квадрата, са свим потребним зградама и одбрамбеним зидинама, чинила је читав један мали манастир, чији је старешина био један од хиландарских монаха. 1316. по молби хиландарског игумана Никодима и ораховичког старца Теодула, краљ помаже обнову тиховалнице Св. Саве, којој је до 1325/26. дозидана кула, од које данас нема трага.

ВРЕМЕ ПОСЛЕДЊИХ СВЕТИХ НЕМАЊИЋА И ЛАЗАРЕВИЋА

1331. г. пред крај владе Милутиновог наследника Стефана Дечанског (1321-1331) започиње се унутар хрусијских зидина изградња цркве Светиој Василија а завршава под Дечанским сином, краљем Душаном, са троделним олтаром, куполом и припратом. Отада се Хрусијска кула назива и манастиром Светог Василија. Цару Душану приписује се ктиторство црквице Светијих Арханђела. У 14. в., можда у време цара Душана или његовог наследника Уроша (?) је над главним улазом у манастир подигнута кула Светиоја Николе са црквицом Светиој Николе. Трећи нови ктитор Хиландара је цар Лазар. 1380. зида сивошашњу приградњу Милутинове хиландарске цркве. Протомајстор припрате се трудио да грађевина

Саборна црква Ваведeња Пресвете Богородице

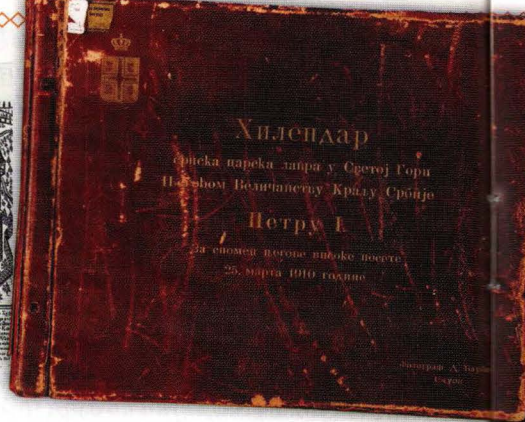
што више личи на припрату Милутинову, али ју је направио не са два него са једним кубетом. Лазарево здање, приљубљено уз Милутиново, изражавајући самоосећање ктиторово да је само скромни настављач великог дела немањићевског, одваја се од Милутиновог склопом, начином зидања и системом украшавања фасада, одаје руку лазаричких и раваничких мајстора камена и опеке из Моравске Србије.

У 15. веку, за једну старију кулу Светиоја Ђурђа, са црквицом Св. Ђурђа, звану и „Арбанашки пирг“, који се налазио неколико километара од манастира, на брежуљку са погледом на манастирску луку, везује свој живот српски племић

Јован од Костура - Костурић (Кастриотић), пореклом из Македоније а тада житељ старих грчких и српских крајева (из доба Војислављевића и Немањића), од Скадра до реке Матице-Маће. Даровавши Хиландару поседе у овом подручју, он манастиру исплаћује и неку врсту доживотне закупнине од 60 флорина и дозволе боравка у томе пиргу, у случају опасности и за сва четири своја сина - Репоша, Костадина, Станише и Ђурађа, (кога под именом «Скендербег» као «Албанца» својатају данашњи Шиптари).

ХИЛАНДАРСКИ «СТУП КЊИЖНИ»

У манастиру кроз цело немањићевско раздобље делује «ступ књижни», писарска радионица у којој се тече најживља књижевна и преписивачка делатност. Умножавају се разне богослужбене и друге књиге, као што је «Шестоднев» кога 1263. преписује Теодор Гра-

машић. Своје чувено «Житије Светога Саве» у Ораховичкој посници и «Житије Преподобног Симеона» у пиргу Преображења тих година саставља монах Доментијан, последњи ученик Св. Саве. Нешто касније и монах Теодосије пише два изузетна дела српске књижевности средњег века – «Житије са службом Св. Петра Коришког» и «Житије С. Саве Српског», а бивши хиландарски игуман, потоњи архиепископ Данило саставља 1315. «Животе краљева и архиепископа српских»... И у доба око Маричке битке 1371. у Хиландару несмањено цветају преводилаштво и преписиваштво. Велики молитвеник и учени монах, сарац Исаија Србин, који ће израсти у једну од кључних личности у црквеном и државном животу Србије седме десетине 14. в. и бити главни помириатељ Цариградске и Пећке патријаршије, преводи чувени богословско-философски спис Псевдо-Дионисија. Преписују се и дела Светог Григорија Паламе и Григорија Синаита, а почетком 15. в. први пут се на српски преводи «Земљораднички закон». За разлику

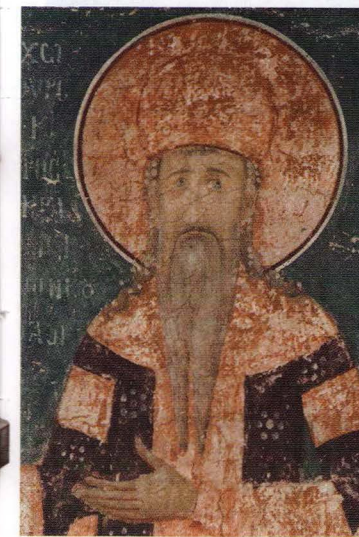
Део збирке од 9 дигитализованих копија фототрафија које документују посећу краља Александра Обреновића манастиру Хиландар на Ускрс 1896.

ХИЛАНДАР - КОШНИЦА ПРВОСРАЧА И СРАЧА СРПСКИХ

Хиландарски игумани и браћство током 13. в. уживају велики утицај. Било је неписано правило, сасвим рејко нарушавано, да се «кроз Хиландар сега на айосиолско седаније». Из Хиландара је са игуманској месту на айосиолски престо захумски узведен поштоњи Свети Сава Друи, синовац Светиоја Саве, четврти и најмлађи син Стефана Првовенчаног, који се истицао ирејодобијем и енергичношћу, од 1263 до 1270. архиепископ српски, ирећи по реду (после Светиој Арсенија Сремца који није био Хиландарац већ Жичанин). Хиландарски сабрај и игуман је и иријатељ од младосији Светиој Саве Друио, који после његовој узласка на ирон Светиоја Саве ирелази за игумана у Ситуденицу – Светијо Јоаникије Први, четврти архиепископ српски (1270-1274). Игуман у Хиландару био је и следећи, иети архиепископ Данило Први, велики ревнатељ Православља, који је у доба ирег Лионску унију збој дворских силејака иодсирекиваних Зайагом и ирвенеа Драујина, блиској Угарима, са оцем Урошем око власти, смењен. Њејов наследник, шести архиепископ српски Светијо Јевсјатије Први (умро 1286) није био игуман хиландарски, али се у Хиландару учио моливи и бојословљу, ире нејо ишто је иостиао айоској зейски и шести архиепископ српски. Са игуманској седниши хиландарској на ирон Светиоја Саве узведен је и седми архиепископ – Јаков (1286-1292), који иовлачећи се из разорене Жиче, разорене од Кумана, иреноси архиепископско седнише у цркву Светијих Айосиола, изграђену по блајослову Светиоја Саве, у Пећком Ждрелу. Осми архиепископ Светијо Јевсјатије Друи (1292-1309) долази на свейосавски ирон са месту рашкој айоској, али после њеја девети архиепископ српски иостиаје хиландарски иостириженик и ученик хиландарске школе – Светијо Сава Трећи (1309-1316), која, иак, као десети на свейосавском ирону наслеђује дојдагашињи хиландарски игуман поштоњи Светијо Никодим (1317-1324), веома образован и иредузимљив, добар зналац ирчкој, који је по своје знање на добро своје Цркве и народа косришио и као окрејни диломајта и мудар црквени полиитичар и иреводилац, између остјалој чувеној Јерусалимској усјава, који у Србији дојдага није био иознај и иреведен на српскословенски. За једанаестиој архиепископкој српској долази Никодимов учитељ, који је ире њеја игумановао Хиландаром – Данило Друи (1324-1338), човек од великој иоверења краља Милутиина, велики бранилац Хиландара од иерора каталанских најамника и измириатељ Милутиина и Стефана Дечанској, који је неко време био владика бањски и захумски и у неколико наврати се враћао у Хиландар, одакле и узлази на иресто Светиоја Саве. Дванаестиој архиепископкој, поштоњи ирви иатиријарх српски Светијо Јоаникије Друи (1338-1354), није био Хиландарац, већ ијајник цара Душана.

Краљ Милутиин из ктиторске композиције у иријати

називајући их «светим господарима и ктиторима нашим» за које је «и у типичку записано да свакоме од њих на дан смрти њихове опоје 12 пше-ница са свећама сва братија и с приливком сваке године». 1952. г. међу хиландарским књигама откривена је и збирка средњовековних списа прозвана „Хиландарски медицински кодекс“ по којој се може закључити да наша средњовековна медицина није заостајала за оном европском.

ТУРСКО ДОБА

Положај Хиландара, као и других светогорских манастира, под Турцима се потпуно мења – Лавра Богородице Хиландарске остаје без

већег дела свога властелинства већ у другој половини 15. в., од чега се никада није опоравила, тако да и данас од толиких негдашњих поседа по Грчкој, изван Свете Горе, има само Кумицу, Каково и Каламарију. Уз то манастиру је ударен намет у виду обавезних високих дажбина Порти, којој често није био у стању да одговори. Какав је стварни положај манастира под турском влашћу био, говори и српско сведочанство о уништењу свих звона на Светој Гори од стране Турака 1491.

г. записано у једном требнику из 1580. За Хиландар се зна да је у 18. веку већ имао звона на Звонари, отада званој Камбански пирг.

У 16. в. велики покровитељи Хиландарске Лавре постају руски владари. И сами Хиландарци почињу да одлазе к њима „у писанију“, молећи их за помоћ и заштиту пред Турцима и добијајући је. Иван Четврти Васиљевич, за своје непријатеље "Трозни", први цар Русије, 1550. г. услишава молбе хиландарског игумана Пајсија и заузима се код султана да

да мана-

поклања Хиландарској лаври и подворје у Москви.

Након обнове Пећке патријаршије 1557. све израженија бива њена заштитничка улога према Хиландару. 1560. у Хиландару борави око 200 монаха, а пар година касније 170. Током 16. и 17. в. Хиландарци се највише труде око одржавања манастирских здања, њихове доградње и подизања нових грађевина. У гори изнад

са, између црквице Св. Арханђела и зграда око главног улаза у манастир, изведен је после Немањиног и Милутиновог трећи кључни захват, којим је „распрострањена“ манастирска целина и измењен њен општи изглед – изграђен је веома велики конак, на три спрата (приземље и два спрата). На типично светогорски облик манастира – неправилно четвороугаони, надограђен је са северне стране троугаони део, којим је манастир знатно проширен. Притом, је срушено читаво

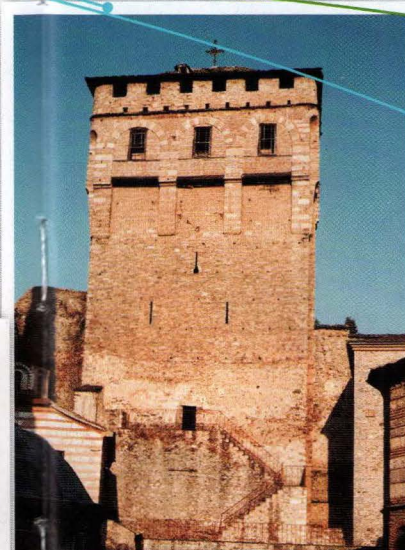
северно крило конака из средњег

1634. игуман Филимон изградио је испред манастира *улазни ширем*, луковима отворен са три стране, за одмор ходочасника пре уласка у светињу. 1640. за игумана *Теодосија*, северно од часовнице Светог Димитрија, саграђен је четвороспратни конак између болнице и куле Светог Ђорђа. Теодосије је био велики градитељ и изградио је источно од цркве једно здање, које улази у састав манастирске болнице, подруме, приземље и спрат. кад више није био игуман него проигуман, Теодосије је уложио средства да се 1652. обнови игуменарија у западном делу манастира, заједно са својим наследником игуманом и проигуманом *Виктором*, који је прибавио за Хиландар много

а Никанор - башта (духовни отац) манастира. Браћа су се посветила, пре свега, обнови старих средњовековних, па тек онда зидању нових здања. Главну цркву препокрили су оловним кровом, који и данас стоји. Уз помоћ добротвора, београдског митрополита Симеона 1682. надоградиле су *кулу Светиој Саве* и живописали *црквицу Светиој Јована Прејшече* у њој. 1685. сазидали су цркву *Свете Тројице на Сјасовој Води* изван хиландарских зидина, оживописали и снабдели свим потребним. Исте године решили су и

Бели конак

Пир Светиој Саве

Велики конак

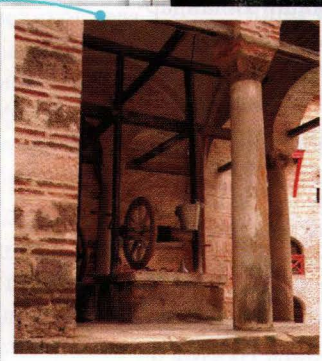
прилога од црквних достојанственика и имућних људи у српским земљама. 1664. он је обновио вероватно из темеља над улазом у манастир, на коме се у 14. в. уздизала кула *Светиој Николе*, зарушену *црквицу Светиој Николе* (С. Петковић), а 1667. г. је живописао на спрату изнад главног улаза, приложима верних душа из Србије – Милинка, Ане, Ивана, Јоване, Кате и Радоша. У доба игумана Виктора 1670/71. г. *Св. Василије Острошки*, *миџрополић захумски* и *скендеријски*, даје прилог за обнову *куле Светиој Ђурђа* и *часовнице Светиој Ђурђа* у њој. У последњим десетинама 17. в. Хиландар су обновила три браћа *Никанор*, *Георгије* и *Симеон*, великим приложима и личним трудом. *Георгије* и *Симеон* били су игумани и проигумани манастира,

Трем изнад цистерне и лоза Светиој Симеона

питање снабдевања Хиландара водом, подигавши јужно до цркве *бистерну са ширемом*, и испред манастира изградили нову *перионицу*. Приложима српског владике Михаила из Темишвара обновили су хиландарску *ћелију Светиој Николе на Хухли у Кареји* и „испросили седефли иконостас“, за неку од часовница. Симеон се бавио и сакупљањем и преписивањем књига, а Никанор их сабирао и откупљивао широм Свете Горе за Хиландар. Манастирски конаци из турскога доба једнообразни су по својој конструкцији и одржавају облике ромејског градитељства из средњег века, фасада водоравно подељених на спратове, а на сваком спрату дуж фасаде, пружа се ходник отворен према дворишту полукружним луковима које носе ступци. Из ходника се улазило у монашке ћелије или друге просторије.

Бригу коју је Пећка патријаршија водила о Свештеној Лаври Богородице Хиландарске, у 18. веку снажно

Бунар Светиој Саве

Параклис Светиој Саве и Светиој Димитрија

Ораховице (Кареје) устројена је *Оловна ћелија* (Моливоклисија) са *црквицом Усијења Божијег* 1536. г. трудом

двојице Срба са Косова, Макарија и Дмитра. После обнове Пећке патријаршије, 1558. г. северозападно од главне цркве изграђена је *грађевина са црквицом Св. Димитрија*, а 1598, на северном делу манастирског комплек-

Трем са мозаичким појом испред ширезарије

стиру извесне олакшице, дајући богате дарове манастиру и дозволу Хиландарцима да скупљају прилоге по Русији, и поставши тако „четврти“ ктитор и обновиатељ Хиландара. Посебном повељом 1571. Иван Васиљевич

почиње да са њом дели и новостворена Карловачка митрополија, која обухвата све Србе у областима Аустријског царства. Патријарх Мојсије Рајовић у једном писму митрополиту Вићентију Поповићу 1720. г., препоручујући му хиландарске скупљаче прилога, вели: «Манастир је и наш и ваш опште, а срамота би нам била свем да се други заповедници уселе онде.» Када је 1722. велики пожар тешко оштетио манастир, Хиландарци о несрећи брзо извештавају карловачког митрополита који им омогућује да одмах прикупе прилоге за обнову. Велику улогу у учвршћивању односа са Карловачком митрополијом има *архимандрит Герасим*, који тесно сарађује са митрополитом Павлом Ненадовићем, који у црквама своје епархије установљава, поред «пећке кутије» и «хиландарску кутију» за скупљање прилога. У то доба Хиландар отвара своје метохе у Рацкој или Србској вароши (Новом Саду) и Карловцима, у два кућама

приложеним манастиру. Ако је, са једне стране, Хиландар у ово време добијао потпору у дарожљивости ширих грађанских кругова Срба у Аустрији, који делују све више као удружена снага, а не као скуп неповезаних дародаваца, са друге стране - и везе са Хиландаром биле су за саме Србе у Аустрији од великог верског, културног и политичког значаја. У препорукама које Хиландарцима издају црквени великодостојници, све је мање тона «прошње» а све је више истицања «заједничких обавеза и општег позива на дужно ктиторство». Сагледавајући далекосежни значај оваквог међусрпског повезивања, супротан њиховим дугорочним асимилаторским плановима, аустријске државне власти 1769. г. ће ускоро од Хиландараца одузети и продати оба метоха – и у Карловцима и у Рацкој Вароши, као што су и самој Србској Вароши пре тога одзеле србско име и замениле га именом Нови Сад.

Хиландарци ће тада почети да се окрећу и својим сународницима у другим крајевима – Боки Которској, где на подстицај Хиландараца почиње обнова старог манастира Бања код Рисна још 1718., затим подручју Дубровника и северне Далмације са манастиром Крком и Трстом и његовом српском црквеном општином Светог Спиридона. Одржавају се и даље снажне везе са Русијом, преко чијих богословских књига и у њега допиру барокни утицаји. Упркос свој припомоћи са стране, с обзиром на турске намете који, нпр. 1693. г., "и за све верујуће христјане и на Светој Гори иноке редом посвуда, и за богатога и за сиромаша износи по четири драма злата", у самом манастиру у ово доба материјално стање је тешко: неретко се скидају сребро и бисери са Јеванђеља, крстова, кандила и разних свештених утвари, и продају другим манастирима.

Један запис из 1717. сведочи да су Хиландарци од Велике Лавре позајмили 2000 гроша а у залог му дали скупецне утвари и Јеванђеља. Истраживачи напомињу да су се Хиландарци увек старали да заложено откупе.

обнову и осликавање црквице Светог Стефана, која се његовом ктиторском вољом пренамењује *Светом Јовану Рилском*. 1779. обнавља се и украшава црквица *Светио Димитрија* о трошку села Копривштица и његових виђенијих људи, као и црквица *Светио Саве Српској*. Чињеница да у дубоком 18. веку обичан верни народ из Бугарске у свесрпској задужбини гради црквицу Св. Саве и Светог Јована Рилског, кога Српска Црква кроз цели

средњи век до почетка 20. ст. поштује као свог, српског Светитеља, открива нам тада још живу и делотворну свест о изворном јединству ових двај православних народа. 1784-1788. гради се црквица *Светио Ајостола*, која се на другом спрату конструктивно продужава у другу црквицу – *Рођења Бојородице*. У 18. в. окончани су сви већи и знатнији уметнички радови у манастиру. У 19. в. пак, историја манастира је веома драматична. Због подршке коју пружају грчким устаницима Хиландарци трпе од Турака велике зулуме, али ипак не напуштају манастир, као што је био случај са бројним светогорским обитељима које су запустеле. Везе са Хиландаром почиње да обнавља кнез Милош Обреновић, 1820, упутивши му новчану помоћ и 1821. заузевши се код турске Порте за њега. Повећано интересовање српске владе за Хиландар током 19. в. било је у складу са све већим значајем који је Хиландар добијао у црквеним културним и политичким круговима. Од шездесетих година о Хиландару све

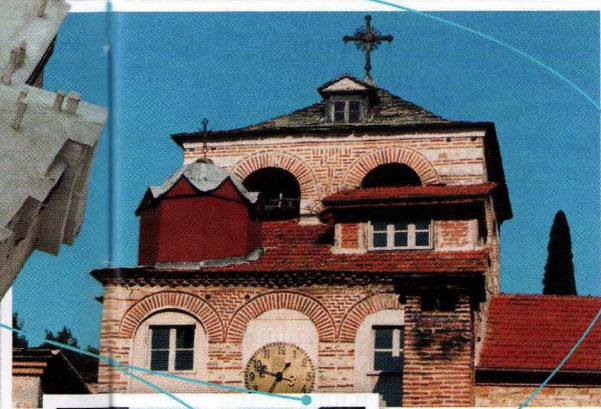
окупацијом, углавном из Старе Србије (са Македонијом), „отровани бугарашком идеологијом“. 30. марта 1900. Краљевина Србија, на иницијативу краља Александра склапа са Хиландаром званични уговор, који, поред осталог, предвиђа да Србија плати сав преостали спољни дуг Хиландарске лавре и почне да издваја за њу годишњу помоћ од 1000 лира, а да се у братство примају и сви монаси из Србије, као и монаси свих других народности, који испуњавају услове. У таквом срећеном стању Хиландар дочекује ослобођење од турске стеге после Првог светског рата.

ХИЛАНДАР У 20. ВЕКУ

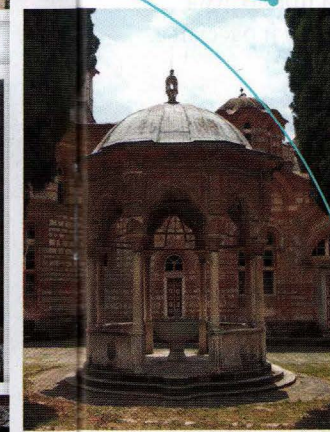
1903. краљ Петар Први Карађорђевић тражи да буде крунисан крај стега цара Душана, који је за ту прилику донесен из Хиландара у Београд, заједно са поклоном - иконом Св. Саве и Преп. Симеона. За разлику од краља Петра који марта 1910. походи Хиландар, његов син, краљ Александар никада није стигао до Хиландара, као што није стигао ни један други српски државник током 90 следећих година. 1933. у манастиру је васпостављен општежитељни поредак, али је после Другог светског рата, поново преовладала идиоритмија. Стање у коме је Свештена царска Лавра Богородице Хиландарске дочекала другу половину 20. века, описује један од првих српских научника коме је у тадашњим сложеним приликама било омогућено да започне дужа и озбиљнија истраживања у Хиландару академик Војислав Ђурић: „... Наш долазак био је новина - да се може остати, поради на конзервацији, систематизацији и публиковању старина хиландарских. Хиландар је у то време био страшно запуштен. Деловао је веома руинирано. Зидине су се рушиле и рониле, конаци се зарушавали, покривачи су цурили на све стране. Права је радост био наш сусрет са манастирском братијом - они су свим силама тежили да се оствари такав један контакт, сусрет са стручном екипом из Србије. како би се поправиле ствари које су изгледале јадно: иконе су биле послане уза зид или уметре-

Камбански њирџи и келија Светио Симеона

Конак из 1816-1821.

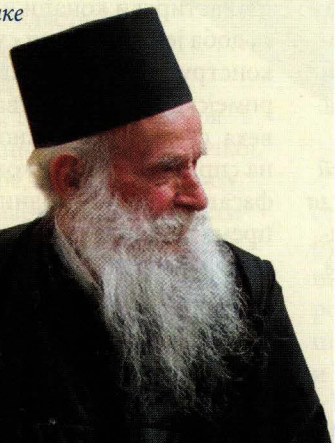
Лазарева њирџија

више брине београдски митрополит Михаило. После Берлинског конгреса 1878, поново се распирују међусобице Срба и Бугара у Хиландару. У та тешка времена, када се у Хиландару више није живело по општежитељном уставу Светога Саве, већ у стихијском особножићу, манастир се толико задужује код Бугара, да постаје њихово власништво. Тек 1896. г. краљ Александар Обреновић исплаћује хиландарски дуг и манастир опет постаје српски. Из захвалности за крајево добротворство, Хиландарци му поклањају чувено *Мирослављево Јеванђеље* и *Хиландарску икоњу Прейодобној Симеона*. Али, појачана бугарска агитација врло брзо учинила је да већ 1897. у манастиру не буде примљен жички епископ Сава., који сведочи да у то време у манастиру живи 87 монаха, од којих тек седморица из Србије, деветорица из Бугарске, док су најбројнији заправо монаси из области под турском

Водокрстиљница (фијала)

Сйарац Никанор је био ријетика личности међу савременим нашим Хиландарцима, а и монасима и духовницима уопште. Рођен је у селу Дивцима, код Ваљева, у честитој српској њородици. Шездесет њодина је њовео у манастиру Хиландару. Дуџоџодини њиројуман, еиџирој и духовник Манастира Хиландара, од великој уледа у цијелој Светиој Гори, био је, не једном и њрој Светио Горе Ајонске. Извајан у светиџорској ликоливници, омоливљен дујим бојослужењима, на која је деценијама сйизао међу њрвима у њоноћним часовима, а међу њоследњима са њих одлазио. Био је у њравом смислу Хиландарац светиосавској кова и нарави. Велика и њироџењива заслуга сйараца Никанора била је и у обнављању издавачке џрјелайности наше Цркве од седамдесет њодина 20. в. и сйијендирању наших бојослова и бојословаца.

У првој половини 18. в. српска паства из Сарајева подиже цркву *Покрова Бојородичиној њри* хиландарској болници. Од половине 18. в. Хиландар све горљивије помажу добротвори са територије Бугарске: 1757. хаџи Влчак прилаже новац за

И. В. Ушаков, велики адмирал и командир флоте, у Хиландару, 1812.

Приликом
посете манастиру
Хиландару, на
Васкрс 1896. г.,
краљ Александар
Обреновић је од манастирског браћинства
добрио на поклон Мирослављево јеванђеље и
Хиландарску повељу Симеона Немање и донео их у Србију

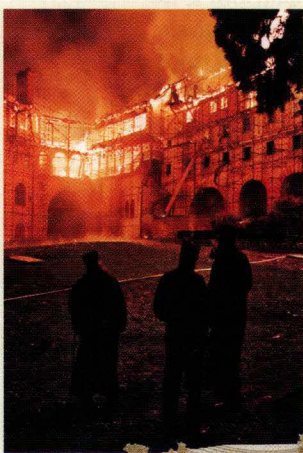
изнад старе трпезарије. Ту су се налазили и сандуци препуни дела примењене уметности, ту и Јефимијин диптих, замотан у новинску хартију. Изгледали су ти сандуци као гусарски - кад би се отворили, из њих би блеснули злато, драгоцености, дела примењене уметности, златници античког и византијског времена. Све је то било непописано, само сачувано. Идеја старог братства била је - што више сачувати за нека будућа и срећнија времена, када ће се појавити људи који ће знати да цене оно што је сачувано. Ти Хиландарци (међу којима су и чувени старац проигуман Никанор, из ваљевског краја, који

у Хиландар ступа 1927. г., подвижник Георгије Витковић из Билеће, који ступа 1955. г., и потоњи игуман, Мојсије, такође Ваљевац, који је у манастиру од 1964.), били су људи необично трезвени, можда последњи велики калуђери средњовековног кова који су духовна добра преносили с колена на колена, од својих духовних отаца својих духовним синовима. Нису били искварени цивилизацијом, дошли су као млади и смирено синовски упијали и користили знања својих претходника...“ Од тога времена започело је конзерваторско збрињавање и помно проучавање и класификовање затеченог блага...“; које је 1970. смештено у нову зграду музеја и библиотеке. 2004. манастир тешко страда у пожару, који гута половину његових здања и од кога се с муком, али и са непоколебивом надом и трудом све бројнијег младог хиландарског братства, надахњиваног изворним светосавским духом, на челу са новим игуманом Методијем, опоравља до данашњег дана, уз Божију помоћ, молитвама Светих својих ктитора и прилозима српског народа из отачбине и расејања.

не као дрва, у просторији чији је под био црвоточан, а таваница пропала,

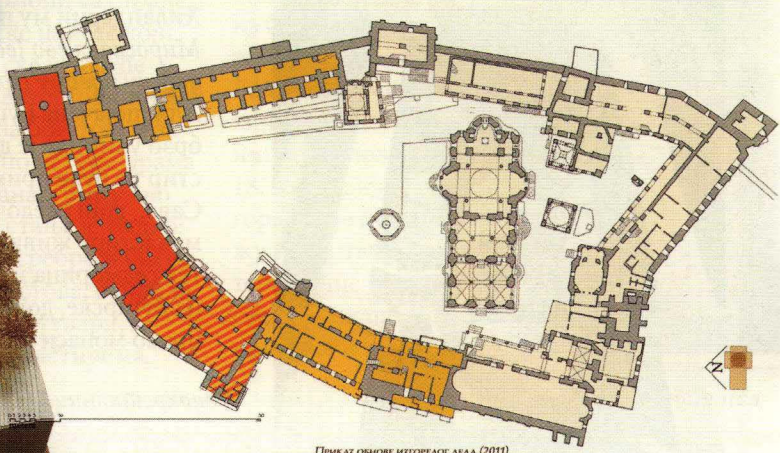
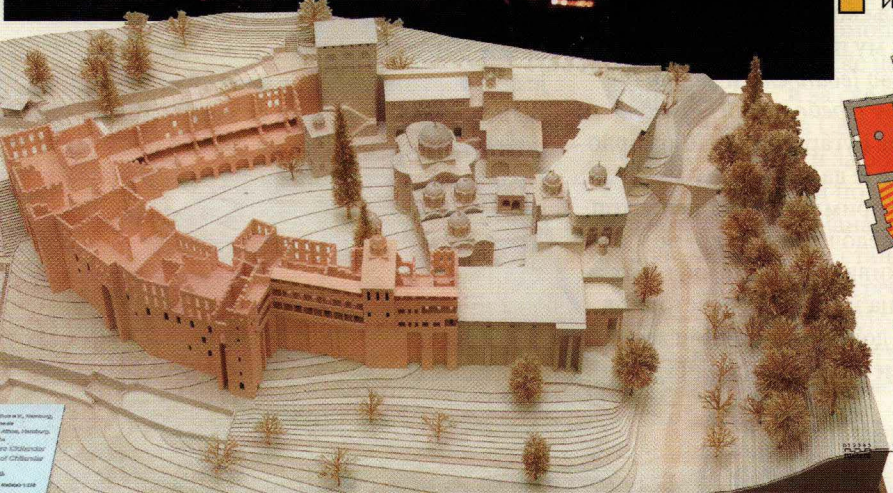
ПОЖАР У ХИЛАНДАРУ 2004. Г.

Делећи судбину своја народа, Хиландар је током своје осмовековне историје више пута страдао у

великим земљотресима и јуре, већим својим деловима нестјајиси у пожарима, али никада у њима није био сасвим уништен нијти је икада зајушћивао. 1722. г. изгорео је "ошћирја Светога Саве до ширја Светога Георгија", а 22. августа 1776. г. порела је и сама Саборна црква а изгорела је једна четвртина манастира, ћелије и две црквице, а осим ћоћа и многе књије и рукописи и одежде. Пожари су јустишили лавру и 1891, 1950, 1981. и у наше дане, 2004. г. Овај јоследњи пожар био је најтежи и ушћило тежи шћо као да је злобно најавио нови шћалас јојрома над Србима у НАТО-

Изгорело у пожару 2004.   Обновљено   Обнова у току

ПРИКАЗ ОБНОВЕ ИЗГОРЕЛОГ ДЕЛА (2011)

КАКВИ БЕХУ СВЕТИ НЕМАЊИЋИ...

На почетку, пре настанка српске обједињене државе, истичу се две велике личности, које надмашују све остале. То су отац и син, Стеван Немања - Преподобни Симеон Мироточац и Свети Сава. Требало је Србску земљу одбрани од спољних непријатеља. Спољашњи непријатељи били су: Мађари, Латини, Грци и Бугари. Немања је успео да одбрани земљу и народ од свих тих напасти, од некога милом, од некога силом, тако да су најзад, сви спољашњи непријатељи били приморани да се прођу својих освајачких намера и затраже пријатељство са Србијом. Но требало је земљу Србску одбрани и од унутрашњих непријатеља. Унутрашњи непријатељи били су многи мали жупани, господари појединих области Српске земље. Посвађани међу собом, они су сви били немоћни да се одупру спољашњем

непријатељу. Немања је успео да власт свих тих малих жупана узме у своје руке и да сам самодржавном влашћу завлада уједињеном земљом Србском. Ради добра свога народа Немања се није устезао да поведе рат и против своје рођене браће, уз помоћ Светитеља Божијих, Ђурђа Победоносца и Николаја Чудотворца. Рат је био успешан, као и све што је Немања почињао, а народ српски је радосно прихватио достојног господара свога. Свети Сава је помагао

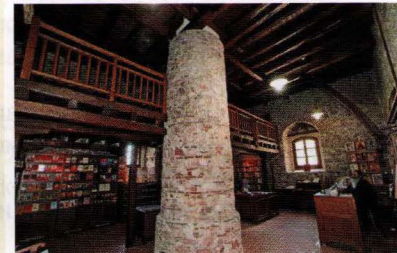
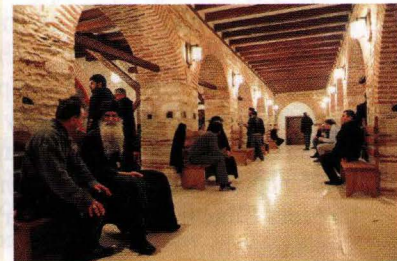
своме великом оцу и саветом и делом. Својим личним, светим животом, он је будио код околних народа поштовање не само према себи лично, него и према народу своме. Требало је створити народну Цркву у великој држави. Дотле су Србском Црквом управљали Грци и народ Цркву није осећао својом него туђиначком, као наметнуту ствар. Свети Сава је издејствовао самосталност Српске Цркве. Он је постао први духовни старешина самосталне Српске Цркве, њен први архиепископ. Он је поставио у целој земљи свештенике и калуђере, синове свога народа, који су знали језик и душу народну и који су се са народом молили Богу језиком српским, разумљивим и милозвучним. Свети Сава је први творац српске просвете. Заједно са црквама, он је подизао и учи-

окупираној Стјарој Србији, који је уследио 4-5/17-18. марта. Вајрена стјихија из марта 2004. уништила је “више од њоловине корисне њовршине манастирских здања, 5761 од укујно 10 500 квадранних метара”, њојово две стрећине манастира - од њуманске зграде и црквица Св. Димитрија и Св. Саве са фрескама, њреко највреднијих стјарих конака до манастирској улаза и црквица Св. Николе и Св. Чејрдесетјорице Мученика.

ШТА СЕ ОБНАВЉАЛО ТОКОМ ПРОТЕКАЊХ ГОДИЊА?

Комплекс Сенара, конак Синодик из 1814, њрва обновљена од изјорелих зјрада. Велики конак из 1821, Бели конак, Улазни комплекс манастира из 13. в., црквица Св. Николе из 1664, њирџ Св. Ђурђа из 10/11. в. на коме су реконструисани кров и живоиис, а обновљени су и винојради, маслињаци, њчелињаци и шуме.

лишта. Он није одвајао једно од другог. Његова је вера била запојена јаком просвећеношћу, па је радио на томе да и вера целога србскога народа буде уткана у просвету и буде подржана просветом. Утицај Светога Саве, као великог човека по души и разуму, и као првосвештеника – Србина, и као царског сина, био је неизмеран, како на савремени му свет, тако и на потомство у сва три раздобља србске историје, до робовања, у робовању и после робовања. Је ли требало укротити мађарског краља, да не ратује против Србије, Свети Сава је отишао краљу и – краљ је био укроћен, и рат избегнут. Је ли требало браћу око престола посвађану измирити, Свети Сава се појављивао и измирио државу спасао. Је ли требало мудре законе обнародовати, у Жичи је у својој столици, црквено-народни сабор сазивао и, са својим братом, краљем Стеваном, обнародовао састављене законе. Је ли српској држави био потребан мир са Грчком и братство са Бугарском, Светом Сави, и без железнице и пароброда, није било тешко отићи у Цариград, у Малу Азију, у Бугарску, и то не једанпут. Оно што је био цемент великој грађевини, то је дух Светога Саве био српској држави. Он је сјединио Цркву са државом у нераздвојну, усаглашену целину. Он је створио јединство у народу, јединство у свештенству, јединство на престолу, јединство у законима, и добру вољу према Србији код суседних народа. Народ србски запамтио је заслуге Светога Саве и опевао их је са нежном захвалношћу.

ГРАДИТЕЉИ ПОТОЊЕ ЦАРЕВИНЕ И ЦРКВЕ СРПСКЕ

Немањићи су били творци и зидари прве србске царевине. Немања и син му Сава положили су темеље, а они који су после долазили, зидали су

Грб Немањића из
Фојничкој ірбовника,
око 1675.

журно и споља и изнутра. План је био дат и темељ постављен од великог оца и великог сина. Било је часова тешких, смутних, када се могло догодити да се темељи поруше, али кризе су пролазиле и држава србска је расла и пунила се као кошница медом. *Стеван Немањић Првовенчани-Прей. монах Симон* успео је, уз помоћ брата Саве, да одржи јединство власти и државе. Он се венчао за краља србског и владао срећно и успешно... *За Свешћо краља Милутишина...* се уистину може рећи да је био највећи србски владалац између Немање и Душана. Дао је земљи добре законе, развио народну економију и рударство, отворио нове путеве за трговину, подигао ноге манастире и цркве (више него иједан други србски владалац), потпомогао и унапредио србску уметност. *Свешћи Краљ Стефан Дечански*, прозван тако по манастиру Дечанима, својој дивној задужбини у Метохији, показао се достојан и свога оца, краља Милутина, и свога сина цара Душана, и на бојном пољу као војник, и унутра у земљи као мудар управитељ и устројитељ државе. *Цар Душан* је дигао прву србску царевину на висину до које се она није пењала ни пре ни после њега. Он се старао да границе Србске царевине поклопе са границама Балканског полуострва у којима је живео србски живаљ, подвргнут систематском националном или верском отрзању и отуђивању од своје матице... «Велики Немања пружио је једну руку на Сиње, а другу на Бело море (Јереј). То је била маршрута његовим потомцима: краљу Милутину и цару Душану». Већим делом Душан је и спровео ту замисао, и извео би је до краја, да није био отрован подмуклом руком. Цар Душан је творац Србске патријаршије. Да не би Србија николико и ни од кога зависила, цар Душан је стварајући Патријаршију, створио духовно-просветно средиште унутра у земљи, независан од иностране администрације.

Он је творац славнога Законика. културног дела првог реда којим су се у оно доба могли поносити и Енглези и Французи. После смрти његове српска држава, која се испела била на високу планину, почела је срљати низ планину. Душан је био исувише силан, да би имао достојног заменика на царском престолу. Његовом сину *Урошу* државнички *Нејакоме*, то ипак није сметало да се посвети и да од њега остану нетрулежне чудотворне мошти...

ДА СЕ УЈЕДИНИШЕ СВИ НЕЈАКИ, МОГЛИ СУ ДАТИ ЈЕДНОГ ЈАКОГА...

Србска властела, пак, била је исувише властољубива да би се потчинила једном владару. Сваки је властелин мислио да је довољно јак, да може самостално владати својом земљом. И не само то, него је сваки веровао да је он најдостојнији да влада над осталом властелом и њиховим областима. Никоме није падало на памет да је он сам за се не јак пред страшним непријатељем спољашњим, ма колико изгледао јак пред својим суседом супарником. Ту борбу властеле око првенства и надмоћи једног над другим народ је овековечио у песми «Урош и Мрњавчевићи». У србским земљама некадање Душанове царевине владали су беспоредак и безвлашће, који су углавном и омогућили лако продирање Турака и нечасни пораз на Марици 1371. Настало је опште расуло, централна власт је изгубила сваки значај и ауторитет, поједини феудални господари вршили су пуну државну власт. А било је у тим крајевима и моћника који су, надајући се да ће у папској курији наћи ослонац за своје сепаратистичке тежње, прешли у римску веру... И по географском положају своје државе и по своме ауторитету и по политичком таленту највише је кнез Лазар имао изгледа да обнови немањићку државу.... Да су се ујединили сви нејаки, могли су дати једнога јакога, али раздружени и посвађани, они су остали нејаки до краја, до пропасти своје личне и државне...

(према чланку "Царевина цара Јосифодина" Св. владице Николаја из народној календара „Царевина“ за јресјуйуну 1916)

ОСНИВАЊЕ, ОБНОВА И ОДБРАНА ОБИТЕЉИ ПРЕСВЕТЕ БОГОМАЈКЕ ХИЛАНДАРСКЕ 1199 - 1307/9.

МЕСТО ОВО
ЗАПУСТЕНО БИШЕ
ОД БЕЗБОЖНИХ
РАЗБОЈНИКА...

Овај наш свети
манастир, као што
знаше, зауставило
беше место од без-
божних разбојника.
А када к мени дође
шриблагени на-
ставник, оцац наш

Симеон монах (а
ово место не може се уредити ни
са једним на земљи), ... божастивеним
покреним Духом... царство своја от-
ачастива оставивши и све што је на
земљи... дође у ову пустињу месеца
новембра у други дан године 6706.
(1197)... и измоли у цара ово пустиње ме-
сто и узме мене прешнога из Ватопеда,
и настави се на овом месту и, остави-
вши неко мало време са мном, а велики
и најприродни подвиг прешавши, 8
месеци у шуме, пређе у вечно блажен-
ство... и заветом остави манастир
овај на мени. Велику шћу и бојазан
примих, прво због пустиности, а други
из страха од безбожних разбојника.
Оставивши мени манастир у малом
и скромном сиромаштву, у којем ми
остиде, и првога игумана пре-
подобног мужа Методија са
још деветорицом монаха; но
како се изволи љубави (Пре-
свете Богомајке) Наставнице
и његовим светим молиштва-
ма, да се од незнатног и малог
узвисије велелепна појава, и
овај храм Богомајере и На-
ставнице, Госпође наше, сазда
се од самог основа, а књиге
приложисмо, иакође и светије
сасуде и божастивене иконе, а
уз што и светије ризе и завесе, и
украјко сваку красоту...

(потоњи Свети архиепископ
српски Сава Први, Хиландарски
устав - типик)

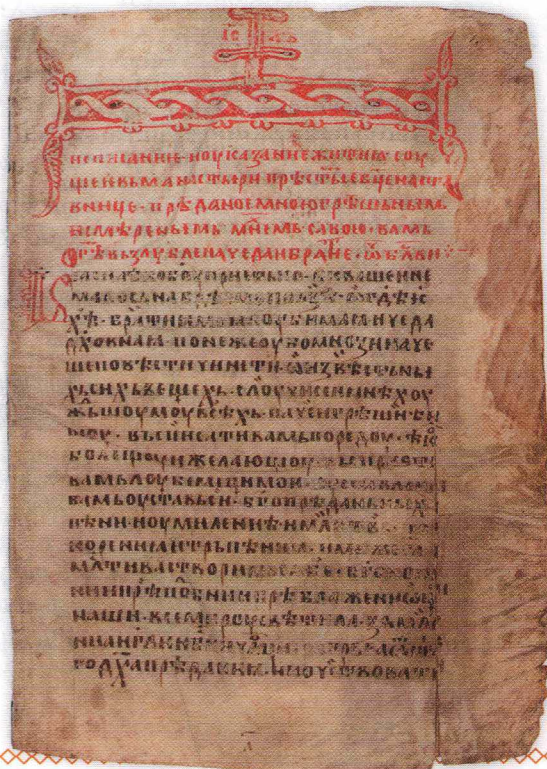
Хиландарски устав,
почетак 12. в.

ИСТИННО УТОЧИШТЕ ОТАЧАСТВА СРПСКОГ

...И дође к богоумном ћир Сави неки
богобојазниви муж, назнамена му
богомислени савет и рече: „Бог посла
тебе у Свету Гору не да се спасеш само
ти и твој родитељ, но и да деци от-
ачаства свога устројиш добар пут, јер
и Пророку је речено – не ујознај ме
само ти једини, но изиђи на гору Сион,
као штрубу узнеси плас свој, јављајући
добре пласе Јерусалиму, иако да ме
сви јознају’ (Ис. 40,9). Тако ни ти не
оклевај, но сатвори манастир у Светој
Гори да буде уточиште право отача-
ству твојем, да и после вас они, који
у земљи отачаства буду, а нађу се да
љубе Бога и Његову Пречисту Матер,

жељни истинитог живота, дошавши
ту, овај обрету, и, издржавши до краја,
буду спасени!... Пожурите се да место
или запустели манастир измолите, и,
овај обновив, својему отачаству ут-
врдите га, да се србским манастиром
зове, да они који од светског живота
беже пристаниште спасења обрету,
и због множине оних који ће се спа-
савати примићете од Бога почести
велике веома!...“ И примив савет са
радошћу, устав као од сна, исприча
преподобноме оцу своме Симеону
све по реду. И... савешавши оба, верне
слуге Христове, сатворише молитву
ка Пречистој да учини вољу своју,
што хоће... И богомудри Сава, узевши
молитву од игумана и од преподобног
својега оца, скупи велику множину
раденика, јер хотијаше за мало време-
на много да сврши. Дошавши, пак, у
запустели Хиландар, осим цркве, нађе
све разорено. Одмах га озиди градом и
трпезарију подиже из основа и ћелија
довољно за братију сазида, а цркву об-
нови и златом ослика, иконама и заве-
сама и сасудима свештеним довољно
је украси, те, уз Божију помоћ, и бо-
гатом руком све успешно сврши... И
би Преподобни из Ватопеда доведен у
свој манастир звани Хиландар. Кад се
сакупи братство у Господу, узаконише
по обичају службу и устав пјенија, као
што навикоше од Ватопеда, и игумана
поставише да се брине о црквеним
стварима. А од прота измолише за-
пустеле ћелије, маслињаке и вино-
граде око Хиландара... И у Ораховици
(Кареји), купивши место од прота,

много двоспратне ћелије сазидаше ради почивања, када дођу игуман и братија манастирска.....

(Доментијан, *Житије Светиој Саве*).

КРАЉ МИЛУТИН ОБНОВЉА ЦРКВУ У БОГОСАЗАНОМ МЕСТУ, ЗВАНОМ ХИЛАНДАР

...Овај благочастиви и христољубиви господин мој превисоки и крепки и самодржавни краљ Стефан Урош (Милутин)... Свету, велику и богочувану гору Атоску испунивши многим милостињама, и саздавши Свете цркве, украси их и облеста, да имају многе Свете монахе са довољно телесне и душевне хране, и благослов и молења примајући од њих, јер разгарајући се љубвом Христовом, увек се у томе радоваше и неослабљено брињаше за сваковрсна богоизабрана дела, којима би му било могуће угодити Богу... Божаствену цркву овога светог и богосазданог места, званог Хиландар, која беше од првога здања, до темеља разградивши, већу сазидаше и украси свакојаким раноликим лепотама, нештедице подајући силно злато. И у том месту подиже многе царске палате и изванредне ћелије, на пребивање мнисима који су тамо, и законска издржавања установи им, и за храну свако изобиље и за одећу им. А око тога Светог места сазда "град" са великим бедемима, због надируће напасти безбожних гусара. И подиже велике пиргове, добри и благи пастир љубитеља свога Христа, љубећи словесне овце стада Његова, које су на томе Светом месту, и обезбеди их, да их се не дотакне љута звер, и да не разграби туђин труда његова, но да ограђивани силом Светог Духа и делом

рукоположења овог христољубивога и у једномисленом сабрању живећи, прослављају име Пресвете Тројице. Ка овом Светом и божаственом месту званом Хиландар, испуни многа села и метохе сваким богатством, и то преизобилно, а све ово прикупи од државе цара грчкога, многу, небројену множину злата за ово давши, и приложи ка томе светом месту, да од те државе иду свакојаке потрепштине ка онима који су у том манастиру и ради покоја оних који каквим послом иду у то свето место...И ту, на обали мора, код места званог Хрусија, подиже велику кулу, и врх њега постави цркву Вазнесења Христова, и около град сазидаше, и постави многе полате, и ту утврди црквени устав и даде свако довољство онима који ће ту живети, што све, утврђено овим христољубивим, и до сада стоји непоколебимо....

(*Свети архиепископ српски Данило, Житије Св. краља Милутина*)

ОДБРАНА ОД ПАПНСТА 1204. У ДОБА ЧЕТВРТОГ КРИЖАРСКОГ РАТА

О њешким временима која су за Хиландар настали са латинском окупацијом и ујадима њедставника латинских државних и црквених власти и њачкашких буљука на Свету Гору сведочи једно њредање забележено 1847. и. о. сѡране живописца Д. Аврамовића и, њедесетак година касније, од њознајој Саве Хиландарца. Варијанти њредања која се овде доноси њарафраса је и комбинација обеју њоменујтих.

1204. године одред папске војске од хиљаду војника искрца се на обале Хиландарског мора и удари на манастир. Са

латинским јуришницима беше и сам папа (римски бискуп себастијски из Франгокастра?), који лично дође на Свету Гору, да је покори и наметне јој римску веру. Неки се манастири папистима предадоше, а други беху разорени у борби. Хиландар беше међу онима који се одлучио на отпор. Латинци се беху поделили да са двеју страна сколе манастир, па једна половина крену на њ са југа, а једна са севера. Тада Пресвета Покровитељка хиландарска погледа на своје страдалне слуге и пусти на нападаче маглу густу као тесто. Приближивши се у ноћној тмини једни другима, два одељења латинског људства помислише да су наишла на хиландарске браниоце, који су ради препада изишли изван манастирских зидина, и - међусобно се поубијаше. Тако изгинуше сви папини војници, осим тројице. Ова тројица, видећи у свом преживљавању прст Божији, довуку се, запознајући, до капија хиландарских и, кад им их мниси отворише, све им испричају. Уверивши се овим чудом да су Богу угоднији православни који су се на својој земљи бранили него ли римокатолици који су их нападали и кињили, затраже од Хиландара да их законито присаједине Православљу, замонаше их и приме у своје братство. Хиландарци им молбу испуне. Ти бивши папини крижари у Хиландару се и у своје време и упокоје као православни монаси. Њих тројица су били насликани над вратима манастирске трпезарије. Недалеко од тзв. Милутинове куле у спомен на тај догађај подигнута је црквица са тремом на чијем је једном зиду осликано то чудо Пресвете Богомајке Хиландарске, чији су се призори могли јасно видети и у 19. в.

ОДБРАНА ХИЛАНДАРА ОД ЛАТИНСКИХ ПЪАЧКАША 1307-1309. Г.

Почетком 14. в. ромејски њоседи у Малој Асији били су већ бесѡвратно уѡрожени од надирућих Турака. Да би њокушали да их колико-ѡколико одбране, Ромеји доведу из њајске Шѡианије најамнике, њознајте њод именоване «Кашаланска комѡанија».

Краљ Милутин,
фреска, њријрајој
ѡавне цркве, 1321.

Али, уместио да раиују ироиив Турака, лайински најамници се у иохлеји за ромејским бојайсйвима, окрену ироиив самих Ромеја, и иочну харати ио њиховим областима у евројској Грчкој.

У лето 1307. г. то свето место звано Хиландар снађоше велике невоље и нађе се „у великој опасности од нападаја нечастиваца“.

"Унутра у 'граду' хиландарском благочастиви и богобојажљиви мужеви беху држани од њих (под опсадом), међу њима и игуман Данило и велика множина светских људи из области тога манастира, који беху унутра прибегли са женама својим и децом. И те године дође љуће зло на ово зло, да је род људски гинуо од глади, и цео тај многобројни народ хранио се од тог славног манастира. Велико је било страдање и почеше људи и животиње скончавати од глади. Умрлим мате-рама деца сисаху мртве дојке и сама умираху, а људи од глади зијајући, судараху се и падаху као пијани и, обузет глађу, нису могли ни гледати. А други од њих, ничице лежећи, попут животиња кидаху траву зубима и издисаху - многи од монаха који су били у том манастиру, не могући трпети такве туге, оставише овога господина мојега, ћир Данила. Но, такве ухвативши нечастиви нечастивци, једне убише, а друге у ропство одведоше. А Блажени Данило, подвизавајући се за Цркву Христову, не остави је видећи је у толиком страдању. Проведе на једном месту, седећи у пиргу тога манастира три године и три месеца, страдајући од такве скрби и беде...И, дошавши, велика множина њих почеше, једни сећи врата града славнога манастира Хиландара, а други део од њих позади разбијаше зидове града, хотећи ући унутра. Јер стреле падаху као капље дажда, изметане рукама нечастиваца и ратне трубе грмљаху и сами они углас кричашу, јуришајући. Но овај господин... оста непоколебим... мушки борећи се са нечастивцима од јутра до вечери и вапијући Богу... А када ови злолукави видеше да не могу ући унутра у град, уседоше на своје коње и отидо-

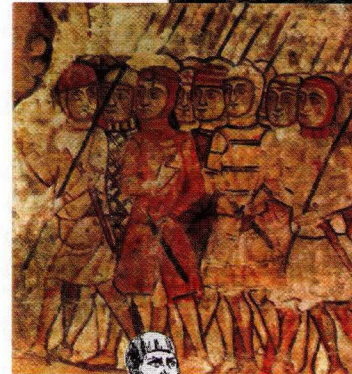
Улазак Руђера де Флора у
Константинопољ, сликар Хосе
Морено Карбонери, 1888.

ше, пламтећи великим гневом и јарошћу и претећи овом блаженом да ће, вративши се уништити га...

А многоименито обиље хране у том славном манастиру истопа се, тако да овај блажени и они са њим нису имали шта окусити. Само пабирчећи љуске сочива у праху, њих изједаху, а многи од њих мољаху Бога да умру, а остали, бежећи напоље, скончаваху... Видећи да ништа неће остати цело од насиља нечестивих, нашавши неке достоверне и имени-те мужеве тога светог места, наговоривши им како беше нашао за сходно,

и узе синове њихове к себи и предаде им манастир да га тврдо чувају и да се боре са напред реченом јереси, давши им довољно свога злата. А сам, узевши наследство тога места, то јест потрешштине црквене и, скупивши све остало, устаде (1308. г.) са некима од своје деце и, проносећи све то, прође неповређен пукове нечестивих иноплеменика.

И дође к благочастивом краљу (Милутину), који тада бејаше у славном граду Скопљу, и јави му за све беде које су се догодиле том Светом месту... Предавши благочастивом краљу све што је донео, много злато и многе друге црквене потрешштине, лакимије коњске и многе животиње, сам не желећи одлучити се од благообичајна живота Свете Горе, опет уставши, оде ка дому Пресвете Богоматере, место

Алмогавари,
кайалонски
најамници,
настјављачи
ијредације
йайских
крижара
из доба
Лайинској
царстива (13. в.)

ALMOGAVAR.

звано Хиландар, као храбри страдалац смело на мучеништво...»

(Данилов настјављач,
Житије Данила Друјој)

Када је до манастира стигао, овај већ беше иод опсадом, а браниоци његови на самом измаку снаја. Захваљујући краљевом злату, иуман

Данило купи храну и донесе је собом у манастирски град. Уз иомоћ свежих снаја које доведе, усје да одбије иљачкаше, који одоше даље, иреишећи да ће се враиити и иумана живој ухватиити и умориити. Нови налеј Кайаланаца, иочейком 1309, заиекне Данила у ман. Св. Панйелејмона, у иосетии код своја духовној оца. Лайини уз иомоћ два човека са једној хиландарској иоседа, сйремних да

им та издају, најадну Панйелејмон и иробију његове зидине. Харатући бесно, уцене браиитију да иредају хиландарској иумана, који се са мнојима беше склонио у високу манастирску кулу, иначе ће им заиалиити сав манастир, иишо, кад ови одбију иредају, и учине. Ойседајући безусйешно кулу, од зоре иоднева, наслаиаше најзад дрва и ииканине око ње, зажеиоше иожар, али је овај не ироиуиша, јер «осети нека пречудесна прохлада како дува са Свете Горе и хлади огњену јарост и разгони пушење дима», а онда изненада, Кайаланици у крајњем мейежу, не зна се чиме иоњени, иокуйивши све своје, найустийише манастир...» и страдалници бише чудесно сйасени. А Кайаланици већ иосле иар месеци сасвим найустийише Халкидик.

ХИЛАНДАРСКО МАНАСТИРСКО НАСЕЉЕ

Манастир представља посвећен простор, намењен пребивању и деловању инока, који носи симболичко значење. У средњем веку видљиво га ограничавају зидине, симболички раздвајајући простор унутар и изван њих као оно што је свето и оно што је профано. Због тога сваки оштрижежићелни манастир има "ограду" са свечаним улазом - великом кайијом. Кад долазник прође кроз врата, са којих се отвара поглед на оно што је унутар зидина, он не стица одмах у унутрашње светилиште (Саборни храм), но му ваља проћи широк посвећени простор од улаза манастирског до улаза у храм, и ујознати га, да би тако био приближен цркви - небеском дому, средишњој тачки читаве целине. Црква у хришћанској симболици има значење небоземне "божастивене државе" са кубетом као - "сводом небеским", олтарем као - Христивим „престолом“, и "бродом" или "лађом" цркве као - „земљом“. Светишћел коме је манастир посвећен фрескоисан је изнад главне манастирског улаза, са спољашње стране, што показује

да симболика манастирског здања, и као дома Светишћела Божије, почиње да делује од самих граничника - улаза и зидина... Све што усвојављено је и зајечано прописаним црквеним чиновима ушемељења, у којима епископ, поред остало, узима камен и начинивши њиме крст, полагаје га у шемељ, изоварајући молишће, а на том камени радници зидају, и освећења храма, по окончању зидања, са освећењем антиминса и полагањем Светих моштију у Часну прѣзу главне манастирске цркве, који га "освојоблавају" за бојослужења. На Аџону је први Прѣй. Аџанасије почео да оштрижежићелну обител (Велику Лавру) зида, нижући ћелије око цркве у облику четвороруџла, прислоњене једне уз другу, са црквом у средишту као "оком које сагледава из свих праваца". Што је иконографска прѣстава "Око недремано" у унутрашњости цркве, што је и сам храм - "око недремано" укунџо посвећеног простора....

(гр Свѣлана Појовић)

Манастирски комплекс Свештене Лавре Богородице Хиландарске састоји се од одбрамбених структура - утврђења, здања унутар зидина и здања изван зидина, укључујући и она у Ораховици (Кареји). Следи опис данас полагаоно воспостављано стања од пре катастрофалног ноћног пожара, који га је, (на Прѣп. Тимотеја и Св. Јевстатија, 20-21. фебруара/4-5. марта 2004. г.) тешко нарушио, прогутавши половину манастира.

УТВРЂЕЊЕ

Главне саставнице одбрамбеног система Хиландарске Лавре јесу бедеми, свечани улаз и најистакнутије тачке - куле

са црквицама - и благословима Светитеља, којима су посвећене (на врху куле) и који, по вери њених житеља, духовним покровом закриљују и одасвуд бране тврђаву. Хиландарско утврђење, какво је сачувано до данас, саграђено је у време краља Милутина, али је било много импосантније, брањено са најмање седам вишеспратних кула, од којих су се до данас сачувале свега две.

БЕДЕМ

Хиландарски бедеми прѣстављају зидине од камена, високе и до 30 м, дебљине 1-1,5м које затварају простор манастирског насеља у облику неправилног четвороугла, дужине 140 м и ширине до 75 м.. Круна бедема била је проходна, то јест постојала је стаза за кретање, заштићена ка спољној страни

према нападачима континуалним па- рапетним зидом са зупцима, који су штитили горњи део тела бранилаца од пројектила нападача. У делу изнад трпезарије краља Милутина бедеми Хиландара имали су сачувану овакву стазу и зупце на бедемима у дужини од 25 м. До краја 19. в. постојали

Улаз у манастир Хиландар

Пирі Свейіої Ђурђа

су чланови његово име носили као прво име своје владарске титулатуре), преименована у Звонару или Камбански пирг, у доба када је свест о томе избледела, источним зидом некада је био свим својим странама истурени део одбрамбеног система, док је данас то само својом источном страном, док су северна и јужна услед презиђивања и дозиђивања постали део унутрашњег, брањеног простора. Тако је одбрамбена кула претворена у стамбени простор и звонару са црквицом на претпоследњем спрату, која је са кубетом постојала и пре постављања звона, као часовница Св. Стефана, а од 18. в. Св. Јована Рилског.

Здања унутар Хиландарског утврђења

Када се прођу улазни пролази, над којима се у конаку уздиже црквица Св. Николе, обновљена као ктиторија игумана Виктора у 17. в., ступа се под отворени трем испод манастирских конака из кога се отвара поглед на пространу порту са здањима *Саборне цркве Ваведена Пресвете Богородице* на средини и, поред ње - са северне стране *водокрстилице* - „фијале“, на осам мраморних ступова „у којој се сваке године закрићавала аџиазма на Крстов дан и Бојојављење“, са (некада, у 19. в., четирима, а да-

нас) двама огромним чемпресима пред црквом, које су, по предању, «својеручно усадили први ктитори», и са јединим још самостојним црквеним здањем у порти - *црквицом Свейих Арханђела*, испод куле Св. Саве, на источној страни зидина. Свуда унаоколо, пак, двориште затварају зграде чврсто приљубљене уз бедеме утврђења.

Крећући од улаза налево дуж источних зидина ка јужном делу порте, према кули Светога Саве, пролази се поред тзв. *Старој конака*, и дугачког *Белој конака* са *црквицом Св. Четиридесеторице севастијских Мученика* на врху, која се делом наслања на по-

Пирі њрвобитно Свейіої Јована Прејече, данас иџирі Свейіої Саве

менути Светоарханђелску црквицу. Дуж дела зидина који води од куле Св. Саве до некадашње куле или *иџиріа Свейіої њрвомученика Сџефана*, тако називаног на старим графикама манастира, и у 18. в., данашње *Звонаре*, зване по бугарски још и *Камбански иџирі*, са бившом *црквицом Св. Сџефана*, приликом обнове у 18. в. препосвећеном *Св. Јовану Рилском*, пружа се, на месту старе библиотеке, уништене у великом пожару 1722. и *цркве Св. аџостіола Пејтра и Павла*, која је ту постојала и даље у 18. веку, новије здање (из 1970), у коме су смештене *нова библиотјека и ризница* (мусеј).

На јужној страни, више према „броду“ цркве је *бисџерна* са надзиданим *џиремом* (цистерна) за воду, удубљена у стену испод дворишта, а наспрам тог дела олтара, такође закривен тремом и прокопан у стени до дубине од осам метара, већ у најстаријем светосавском утврђењу, због чега је и назван - *бунар Свейіої Саве*. Између Звонаре и бунара Светог Саве двоспратна је зграда са приземљем, на чијем првом спрату је *Ѓелија Свейіоја Симеона*, са прозорима окренутим ка олтару Богородичине цркве. Крај ове ћелије и бунара надзиђивањем и дозиђивањем настала је зграда *Еклизисјарнице* - *Клисарнице* од камена и опеке, са местимично малтерисаним деловима, дрвеном конструкцијом балкона на другом спрату, где су иначе просторије еклизисјарха (клизар), док је на првом спрату пекара за просфоре.

Еклизисјарница се делом наслања на здање неправилне правоугаоне основе, звано *болница*, која стиже до угла зидина и наслања на дугачки конак, звани *Руска или Јужна мала*, који се на месту додира са болницом завршава малом избоченом кулом - *Пајсијевој ћелијом*. Између некадашње и данашње манастирске болнице, на самом врху зграде, је *црквица Покрова Пресвете Богородице*, из 17. в., обновљена у 18. в. Јужна мала се на другом крају прислања уз најстарију сачувану хиландарску кулу - *иџирі Свейіоја Ђурђа* с *иџечика*

12. в. са црквицом *Свештоїа Ђурђа* с краја 12. в. на врху, на истој линији са ивицом спољне припрате Саборног храма, од кога га деле две мање зграде здање у склопу са Јужном малом са двома црквицама из 18. в. - *Рођења Бојородице и Свештих Айосилоа*, подигнутим на месту на коме се дотада дизала црква *Св. Козме и Дамјана*, дакле, крај пирга на страни према бистерни. Испред конака Јужна мала налази се *чесма*.

Наспрам западног улаза у Саборни храм, симболично направљена да монасима омогући наставак литургијског благовања са Часне трпезе Христове, смештена је, по правилу важећем у средњовековним манастирима, манастирска *ѿрїезарија* из 14.в., а у склопу са њом бочно *мађуница* (кујна), која налаже на кулу Светог Ђурђа, *ѿросѿорија за издавање хране и ѿића* и тзв. *Сѿара ѿрїезарија*. Са северне стране на трпезарију налаже *иѿменарија* - игумански конак у склопу кога су црквице *Свештої Димѿирија* на првом и *Свештої Саве* на другом спрату. У наставку зидина, од ових црквица нижу се - *конак из 1640.* са подрумом, приземљем и три спрата, на који се наставља *велики конак* из 1816-1821, који са једним мањим *конаком* из 1814, приљубљеним уз сам главни улаз и црквицу *Свештої Николе* на најгорњем спрату над њим, затвара двориште, наслањајући се својим тремом на грађевинску конструкцију улаза. Испред ових конака налазе се још две *чесме*.

Здања изван зидања

Близу улаза у Хиландар, у башти, налази се црква *Свештої Трифуна*, из 17. в., обновљена у 18. в. На гробљу на прилазима манастиру налази се *Гробљанска, Благовештенска црква* са припратом, посвећена Благовештењу, намењена чувању посмртних остатака монаха, извађених после седма година из гроба, у костурници у подруму. На удаљености од неколико минута хода од манастира, на месту крај пута где су, по предању, Хиландар-

ци дочекали икону Богородичину, подигнута је нека врста трема, отвореног са три стране који носе два стуба спојена међусобно луковима, и зид са источне стране - *ѿроскиниѿар ѿосвећен чудотворној икони Бојородице Тројеручице*. С јужне стране, ван манастира, на неком имању постојала је црквица *Св. Димѿирија*, којој се изгубио траг.

Северозападно од манастирског утврђења, у близини извора, је *ѿерионица*. С јужне стране утврђења, преко потока, на двама луковима од камена, постављена је *водоводница* (акведукт, водоважда), из 1682., којим се у бистерну унутар зидина доводи вода са удаљеног извора Спасова Вода, доведена до водоводнице покривеним каналом који се налази у земљи.

На удаљености од око 2 км од манастира налази се скит *Свеште Тројице на Сѿасовој Води*, на малој заравни над којом се уздиже високи гребен, са новијом црквом Свете Тројице, рушевинама старијег храма и конака, и старом бистерном. У 13. в. краљ Урош Први ту је подигао кулу Преображења Господњег, од које није остало ни најмањег трага, за разлику од храма Преображења од кога су остали остаци старе олтарске апсиде и нише проскомидије. Чудом су се сачували и фрагменти фресака - Бо-

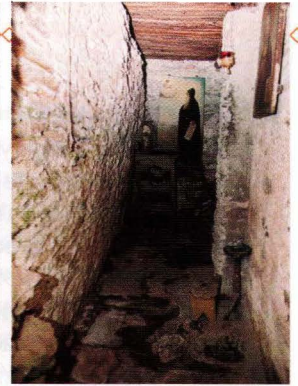
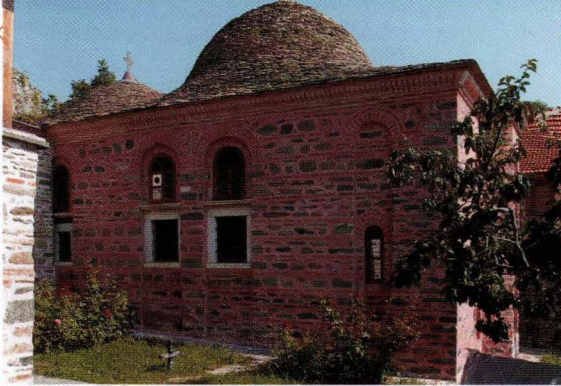
Пирі краља Милуѿина

городице са Христом, једног Анђела и двају Светих Архијереја, Јована Златоустог и Григорија Богослова, из средине 13. в., дело искусног мајстора., које су скинуте са зидова и пренете у манастирску ризницу. Новију цркву подигла су два рођена брата Хиландарца, старац Никанор и Симеон, обновивши цео скит: *конаке, бистерну, чесму, купивши виноград и снабдевши свим што је потребно и ту цркву и затечену старију цркву Св. Симеона и Саве*.

На старом, делом калдримисаном путу од хиландарског пристана до манастира обележено је неколико места ради присећања ма знамените посетиоце Хиландара. На првој трећини пута, приближно на месту где су Хиландарци свечано дочекали цара Душана 1347. г., када је, у доба епидемије куге са породицом добегао на Свету Гору, постављен је новији дрвени крст означен као *Крст цара Душана*. Нешто даље, поред пута налази се споменик у част посете краља Александра Обреновића 1896. са чесмом и виноградом, које је у част те посете 1902. подигао и засадио архимандрит Василије Хиландарац.

На обали мора, код места званог Хрусија, стоје остаци *Сѿасове куле*, тврдог и високог одбрамбеног пирга и осматрачнице хиландарске, коју је подигао краљ Милутин, окруживши је „полатама“ и поставивши на њеном врху цркву *Свештої Сѿаса*, посвећеног Вазнесењу Христово, по чему се тако и прозвала. У овом комплексу, који је и сам био монашка обитељ, син краља Милутина Стефан Дечански изградио је у порти цркву Св. Василија, због чега се пирг почео звати и *Василијевим*, као што се и манастирић почео звати *Василијеви*. Пирг се још звао и *Морски ѿирі*, због смештености крај самог мора, на једном гребену који залази у море. У данашње време овај донекле обновљени манастир зове се и *Сѿари манасѿир*. Дубље на копну, на пола пута према Хиландару, изградио је краљ Милутин други високи спољни одбрамбени пирг хиландарски, познат као *Ми-*

Ораховичка црква са њескобном испоснициом, најстаријим месћом молићвених њоввића Свећоја Саве Српској у Кареји

лућиновој њири. На последњем спрату кула је имала црквицу, не зна се коме посвећену. Ова кула јединствена је на Светој Гори по томе што има специјално вретенасто камено степениште мајсторско изведено, којим се пело на спратове пирга - зидови последњег спрата пирга са луковима и круништем били су порушени. Пре више десетина година он је делимично обновљен, али не и лукови и круниште. Трећи је њири Свећој Јована Крсћинићевља, касније прозван Арбанашки, који је у рушевинама са

остацима зидова у висини од око 5 м.

КАРЕЈСКА ЗДАЊА

Још два њири, велики и мали карејски, тесно су повезана са Хиландаром, иако су била сазидана у Ораховици (Кареји) у склопу Испоснице Свећој Саве Освећеној Јерусалимској, коју је са црквом Св. Саве Освећеној подигао и у којој се први подвизавао Св. Сава Српски. Велики пирг, који је био мањи од типично хиландарских, сазидао је монах кир Теодул после 1316., а пре 1321. г., добивши прилог од краља Милутина. Касније је био дозидан и један мањи њири. Изгледа да је на последњем спрату већег пирга царица Јелена у 14. в. сазидала црквицу њосвећену Св. Симеону и Сави Српском. Оба пирг су била са јаким ступцима уз спољне стране зидова. Порушени су незнано када и трага се за њиховим остацима. Црква Св. Саве Освећеној је правоугаоно здање, састављено од припрате и брода, засведених слепим куполама без отвора, и олтарског простора. Над улазом у припрату узидана је велика мраморна њлоча са њрејисом Ораховичкој усћавца Св. Саве Српског. Садашњи изглед Испоснице је дат обновом у 18. в. и

дозидивањем припрате у 19. в. Фрескопис у припрати је дело исте сеоске грчке радионице из Галатисте, која је 1804. фрескописала главну цркву. На иконостасу цркве који је из 19. в. постављена је и чудотворна икона Бојородице Млекојићинићевнице. У 17. в. уз испосницу је темишварски епископ Михаило сазидао црквицу Свећој Николе, али од ње, као ни од пиргова, данас нема ни трага. У брду изнад испоснице налази се конак манастира Хиландара из 1876.г., једно од најлепших монашких обиталишта у Кареји. Оловна црква Усћења Пресвете Бојородице (Моливоклисија), у лесковој шуми изнад Ораховице, подигнута је и фрескописана 1536-1541. Ктитори су јој Срби из Јањева, од који је један познат под монашким именом Макарије, док је други Дмитар био мирјанин. Црква је тролисне основе, четири пиластра у броду преко лукова носе куполу. Покривена је оловним кровом, по коме је и прозвана. Натписи су српскословенски, али су мајстори следбеници грчке школе Теофана Стрелице. Мардаријева ћелија – Маруда, (или Мардаратска), са црквом Рођења Пресвете Бојородице, и другим здањима, саграђена за игумана Виктора 1652/3., како стоји на српском натпису на улазу, а прозвана вероватно по оснивачу, српском митрополиту Мардарију, који је живео у Хиландару око 1640. Сада се у њој подвизавају грчки монаси. Иконе на иконостасу, међу којима и икона Св. Симеона и Саве, који између себе држе модел хиландарске Саборне цркве, су из 19. в.

Сјасова кула испоименој манастирића краља Милућина на хиландарској обали (Морски њири), данас скић Свећој Василија

ГРАДИТЕЉСТВО МАНАСТИРА ХИЛАНДАР

Слично Св. Арханђелима код Призрена, црква Пресвете Богородице Хиландарске налази се на стилском размеђу између рашке и византијске скупине, као независни, али снажно утицајни члан који је чини нову спону и идејни узор у даљем рашчлањивању и стилском обogaћивању наше црквене архитектуре. Остајући својом пластике у оквиру традиција споменика наше аутентичне стилске групе, зване "рашком". Саборна црква архитектонски одише духом новог стилског правца ромејскога градитељства, скопчаног са династијом Палеолога и оновременом архитектуром светогорских цркава, стојећи на прелазу између ромејског и "моравског" градитељства.

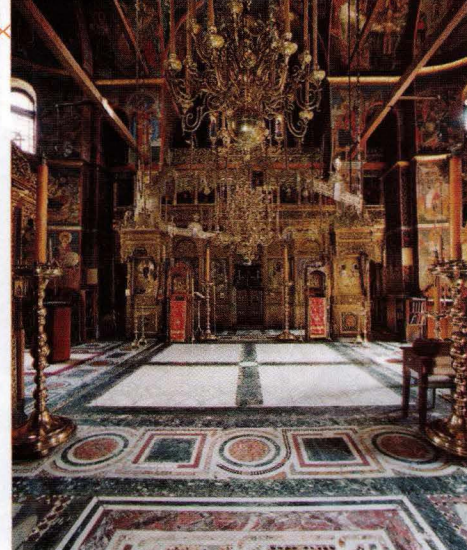
ЦРКВА ВАВЕДЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОМАЈКЕ

Хиландарска главна црква има облик основе развијеног уписаног крста, са бродом који има главну и две мање певничке апсиде, образујући је као тролисну (троконху), и са једном првобитном и једном касније дозиданом припратом. Изнад брода на квадратном постољу (тамбуру) уздиже се велико дванаестострано кубе (купола), изнутра кришкasto, које носе четири слободна мраморна стуба. Унутрашња припрата знатно је нижа и има два мања кубета, која носе лукови и сводови, ослоњени на зидове и два такође слободна мраморна стуба, чиме је припрата подељена на шест поља, од којих два предња у угловима носе мале куполе, док се над средишњима налази слепа калота. Највиши део цркве наглашен је бродом, којим доминира кубе на квадратном постољу. Припрата је значајно нижа, а сводови олтарског простора постепено се спуштају и на тај начин формирају једну динамичну и визуелно допадљиву архитектуру главних маса. Црква има много улаза. Главни улаз налази се на западној стра-

ни, а између главног брода и припрате налазе се три улаза: средњи, као главни, и бочни, као помоћни и мањи. На свакој бочној страни припрате налази се такође по један улаз. На бочним конхама брода црквеног су две велике трифоре, у чијим се средњим отворима су улазна врата, а бочни се користе за прозоре. По две велике бифоре налазе се и на бочним странама припрате, као и у његовом западном зиду. У горњој зони, одељеној кордонским венцем на конхама и траком од опеке на травејима, такође су прозори са једним отвором, на конхама и источном травеју припрате, и са три отвора, у западном зиду припрате и бочним зидовима западног травеја, велике трифоре налазе се и на апсиди и изнад кровова припрате. Сви портали су урађени од камена и поседују византијску орнаментуку у виду једноставног али богатог преплета. Ови отвори на архитектури храма стварају једну лакшу фасадну мембрану у маси слојевитог српско византијског зидног слога.

Зидови цркве зидани су у комбинацији употребе тесаног камена и редова хоризонтално вишеслојно поређаних опека, Архиволте су од такође од опеке, а по неке и од камена.

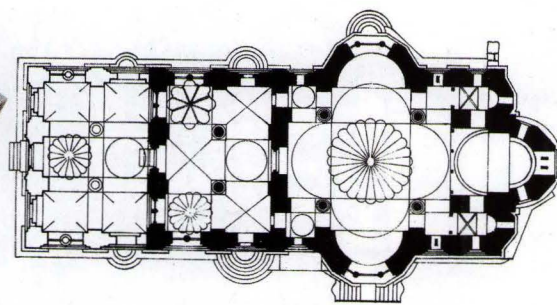
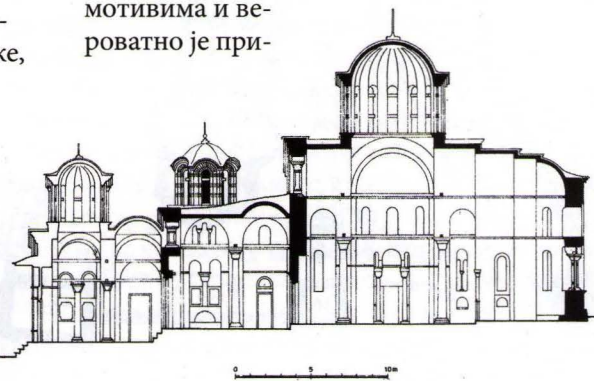
На зидовима нема

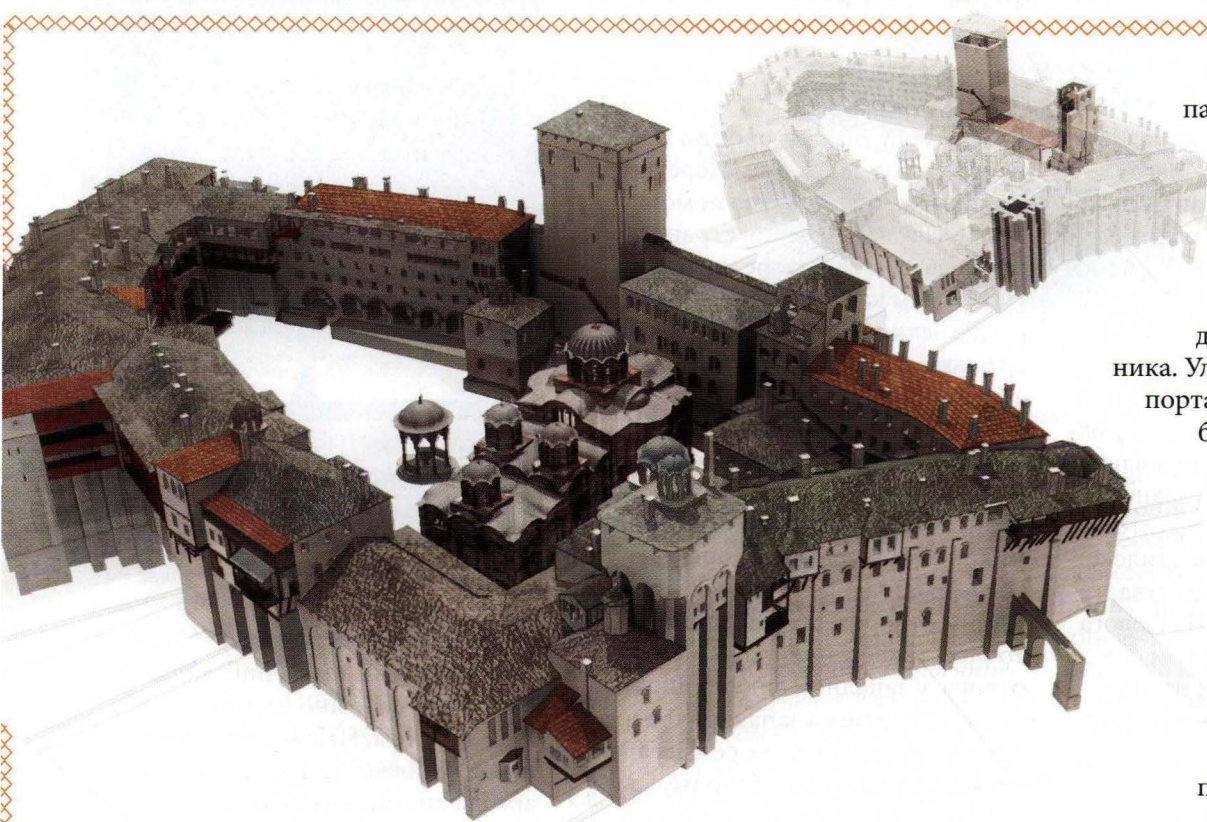
Унутрашњост Саборне цркве

украшавања опеком која је својствена оваком начину зидања, осим врло скромно понегде у лунетама прозора, Наглашени кровни венац оживљен је фризом слепих аркада код бочних конхи и на подужним зидовима према западном травеју брода.

Хиландарска црква поседује доста камене иластике. Она је видна на капителима дводелних и троделних прозора (бифора и трифора), на њиховим парапетним плочама и на порталима. Та камена пластика је разноврсна по мотивима и вероватно је при-

Подужни пресек и основа цркве Ваведења Пресвете Богородице

падала старијој цркви из времена пре Милутинове обнове храма. Портали су сви камени правоугаоног облика, са наглашеном профилацијом довратника и надвратника. Улазни западни и средњи портал између приправе и брода црквеног имају и венце изнад надвратника, преплетну византијску орнаментуку, а западни и три изражајне и целовите скулптуре. У орнаментици пластике на порталима и капителима трифоре у апсидалном делу примењен је један на-

рочити поступак за истицање бордуре орнамента. Наиме, празне површине између камених каналића орнамента испуњене су црном смолом. Пространи под цркве начињен је од великих камених плоча, који је у броду још и мозаичан, са различитим геометријским шарамма, без зооморфних фигура, као и у Светим Арханђелима код Призрена. И кроз овај детаљ огледа се утицај престоичке цариградске архитектуре на остала подручја, посебно на светогорску архитектуру тог временског периода.

Камена илацика на зигу Лазарево ирираше

тесаним каменом и опеком у хоризонталним спојницама, два до три реда опеке смењује се са тесаницима. Камена врата на бочним зидовима, као и камени прозори у западном.

ЦРКВИЦЕ

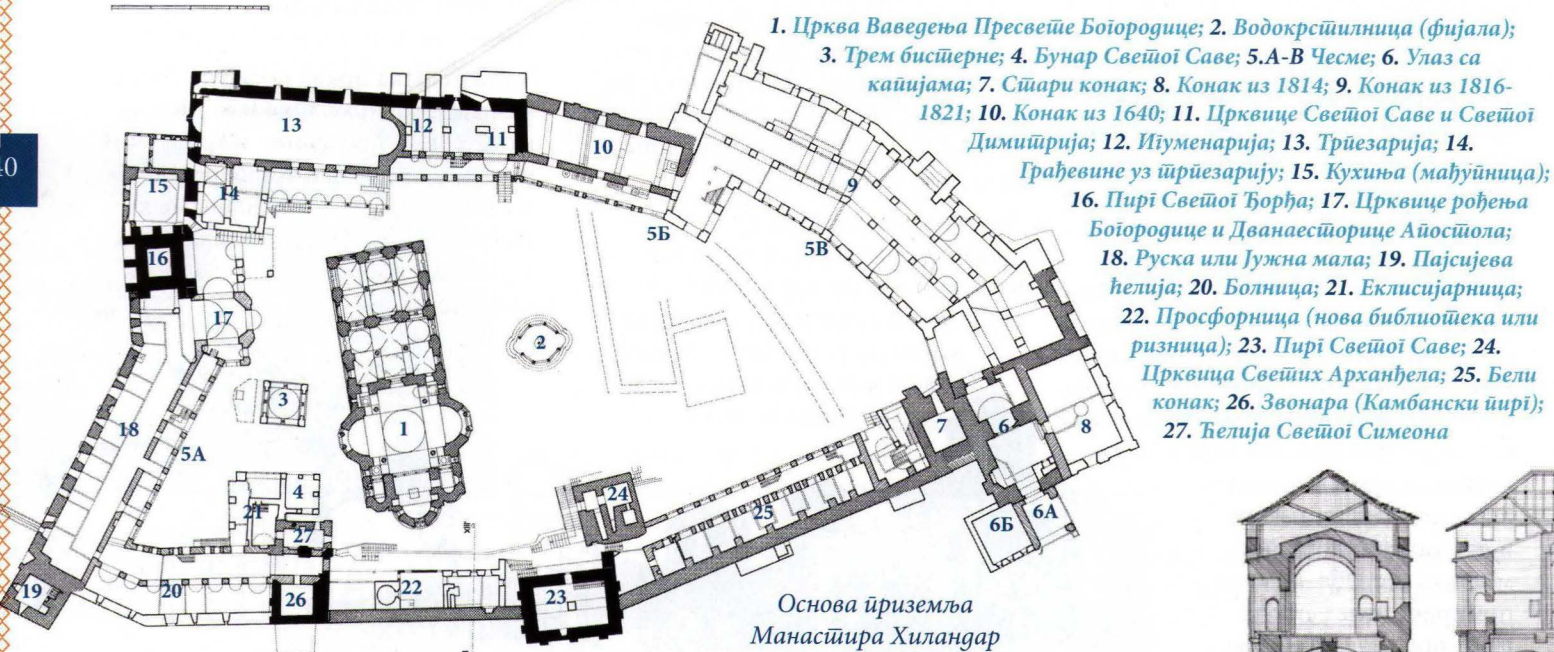
Црквица Сабора Св. Арханђела из 14. в., једина је од свих издвојена је у порти. Има необичну, готово квадратну основу, која лежи на високом постољу, од двеју просторија неправилног облика, из неког старијег здања које су остављене и прилагођене ради савлађивања стрмине терена у том делу хиландарског простора. Састоји се од улазног ходника-приправе, који се простира дужином јужне стране цркве, и правоугаоног брода, са трима нишама на источној страни. Повећа купола ослања се на пиластре повезане луковима, што оставља утисак да црква припада типу уписаног крста. Црквице сазидане или обновљене у 16. и 17. в. од ломљеног камена или тесаника и опеке, малих су размера и углавном, имају исти

план – сажети уписани крст са бродом и једним травејом за олтарски простор (унутар зидина Св. Димитрије, Св. Никола, Св. Ђурђе, Св. Јован Претеча, Покровска, а изван зидина - Света Тројица на Спасовој Води, Свети Трифун). Црквице Св. Ђурђа и Св. Трифуна имају кубета, док је Св. Димитрија засвођена крстастим сводом. Над остале надноси се слепа калота, а над олтаром полуобличасти свод. Припрату има само црквица Св. Ђурђа, а отворен трем само црквица Св. Јована Претече. Од таквог плана одступа часовница Четрдесеторице мученика као правоугаона просторија са дрвеном таваницом.

ПРИПРАТА КИЦЗА ЛАЗАРА

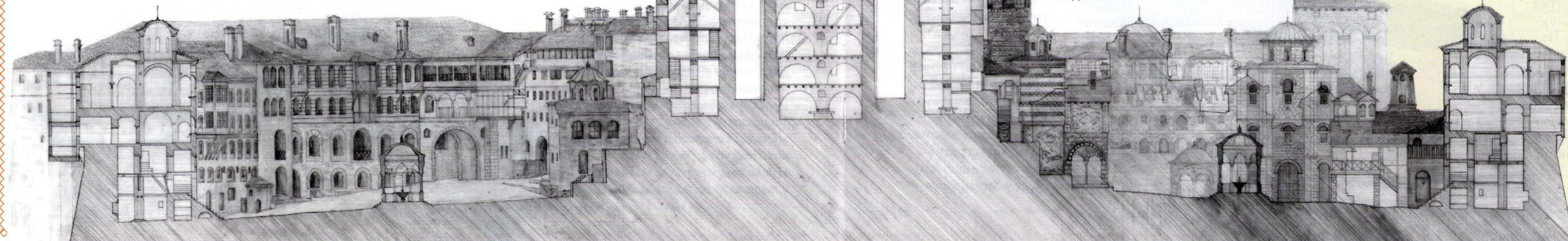
Сазидана је по угледу на припрату главне цркве из времена краља Милутина само са том разликом, што има једно, а не два мала кубета. Отвори на бочним зидовима решени су на исти начин са по једном великом бифором и по једним улазом. Прозори су већи од милутиновских, а на парпетним плочама на северној и јужној бифори исклесане су на једној – челенка, грб цара Лазара и његовог сина, на другој знак Немањића – двоглави орао, а на трећој две аждаје. Камена пластика ове приправе највећим делом је у духу пластике моравске стилске групе.

Главни улаз је на западној страни, а лево и десно од њега је по један велики камени прозор. Припрата је зидана

Основа ириземља Манасицира Хиландар

1. Црква Ваведена Пресвете Богородице; 2. Водокрстилница (фијала); 3. Трем бистерне; 4. Бунар Свештој Саве; 5.А-В Чесме; 6. Улаз са кацијама; 7. Спирити конак; 8. Конак из 1814; 9. Конак из 1816-1821; 10. Конак из 1640; 11. Црквице Свештој Саве и Свештој Димитрији; 12. Игуменарија; 13. Трпезарија; 14. Грађевине уз трпезарију; 15. Кухиња (мађуиница); 16. Пирт Свештој Ђурђа; 17. Црквице рођења Богородице и Дванаесторице Апостола; 18. Руска или Јужна мала; 19. Пајсијева хелија; 20. Болница; 21. Еклизаријница; 22. Просфорница (нова библиотека или ризница); 23. Пирт Свештој Саве; 24. Црквица Свештих Арханђела; 25. Бели конак; 26. Звонара (Камбански пирт); 27. Белија Свештој Симеона

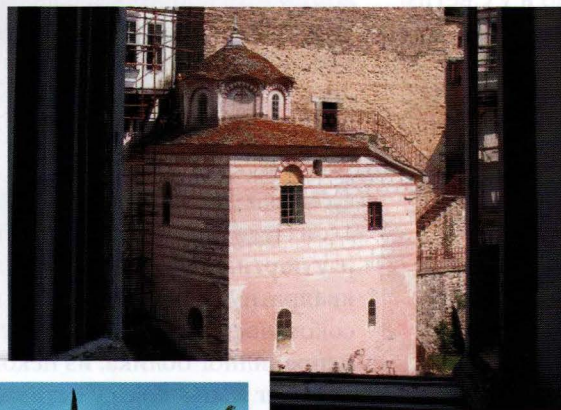
Архитектонски цртежи и визуализације Хиландара дело су некадашњих студентата архитектуре на Школи за архитектуру и пројектовање, Университетата у Окланду (Нови Зеланд). Комплексни цртеж манастира на правцу исток-запад рад је Шајлана Махараца, начињен је за иујујују изложбу "Панораме Хиландара" 2002-2004. и, а дијигналне визуализације радови су Адријана Лоа, начињене ирема иојигуном дијигналном моделу иојединачних целина манастирској комплексу. Кординаиор ових иројеката био је Михаило-Мајкл Милојевић, а средсва за ове иројекте љубазно су обезбедили Фонд за истраживања Университетата у Окланду и Фонд за истраживање и развој факултетата Националној инсигиуиу креативних уметности (National Institute of Creative Arts Faculty Research Fund)

приземље. У подруму су велики ступци од опеке, преко којих је дрвена таванска конструкција. Изнад подрума је велика сала, дугачка 24 м, и широка 8 м, са два апсида (северном првобитном, и јужном каснијом). Трпезарија данас има дрвену таваницу (17. в.) и кров на три воде. Око 1800. г. уз источни зид призидан јој један трем са аркадама и спратном просторијом. За разлику од унутрашњости, знатне градитељске измене потпуно измениле дворишни изглед трпезарије. Спољни подужни зид има пиластре са луковима, а завршавао се зупцима бедема. Унутрашњи фасадни зид трпезарије обрађен је монументално и класично ромејски осмишљен, са бифором изнад улаза у приземљу и фризом од најизменичких малих полукружних прозора и ниша од опеке. У дворани су постављени масивни камени столови. Архитектонском ансамблу хиландарске трпезарије припадају и посебне зграде за спремање јела - кухиње, оставе и велики подруми за смештај већих количина намирница (жита, уља, вина, усољене рибе, зимнице, итд.).

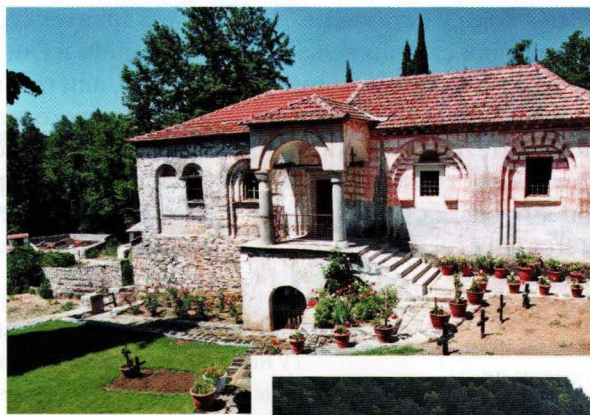
Хиландарски "град" се временом изнутра разрастао. Из средњовековног језгра расли су нови архитектонски слојеви, којима је оно одредило основни облик. Прелази између тих слојева нису упадљиви, целина чува своју надмоћ

Трпезарија

Црква Светијих Арханђела

Црква Благовештења

Црква Светијој Трифуна

Крст цара Душана

над детаљима, ограничивши и њихов самостални ликовни живот. У дугом развоју светогорског манастирског градитељства појављује се и последњи слој, стилски и конструктивно везан са *дрвено традицијом турске епохе*, до његове појаве доводе практични разлози јевтиније од камена, брзо склопиве дрвене конструкције могле су се, попут гнезда, невероватно лако и смело прилагодити већ оронулим средњовековним зидовима који им слу-

же као монументално постоље. Најзанимљивије здање из 18. в. је црквица Светијих Ајосиола, који се у другом спрату продужује у црквицу Рођења Бојородице. Пластика у њима је без трагова византијских утицаја, сасвим левантски барокна. То градитељство до дубоког 19.

в. дело је путујућих мајстора, понајвише из Јегејске Македоније, солидног зидарског умећа, чије је стваралаштво зависило од жеља самих наручилаца. У манастиру Хиландару те жеље су сведене на строго

поштовање традиције. Дух отпора према нецрквеним уметничким новинама одржао се у Хиландару и касније током 19. в., када је после страдања од турске освете због грчког устанка 1821., наступило доба нове обнове. И нова манастирска здања уклопљена су у стару целину манастирску, која је тако још једном одолела свим покушајима да се прекроји и на тај начин осавремени. Народно градитељство се чврсто

приљубило уз средњовековну архитектуру, створивши путем необичног саживљавања, једну изузетну целину. Тим конзервативним стваралаштвом закључује се вишестолетна уметничка делатност у Хиландару.

ХИЛАНДАРСКИ ФРЕСКОПИС

О најстаријим фрескама

хиландарским, из времена Св.

Симеона и Саве знамо тек понешто, благодарећи њиховом помену код Доментијана и Теодосија, јер су оне у Милутиновој обнови Саборне цркве 1292/93. г. уклоњене заједно са целом претходном грађевином и замењене новим. Судајући по помену на зиду насликаног портрета Преп. Симеона који помиње Доментијан у вези са истицањем мира из његове гробнице на годишњицу његове смрти, и Теодосијевој опасци да Свети Сава „цркву обнови и златом ослика“, вероватно је да су те фреске у целини били „репрезентативне“, са златном позадином, налик на оне које су под Савиним надзором насликане у Студеници. Доментијан и Теодосије истичу да су Симеон и Сава, поред цркве, дали фрескописати и трпезарију и куле (пиргове), односно црквице на њиховом врху, али тај фрескопис није сачуван: најстаријој трпезарији готово да нема више трага, а фрескопис у црквицама на кулама пропао је или био уништен још пре обнове или у самој њиховој обнови.

Најстарије данас постојеће фреске у манастиру Хиландару јесу фреске из средине 13. в. фрагментарно сачуване у црквици Светога Ђурђа на истоименом пиргу. На њеним доста ниским зидовима могле су бити смештене само две зоне

фрескописа. Најбоље очуване фреске у овој црквици, у којој су се можда пострижавали монаси, јесу у њеном западном делу (припрати), где су у првој зони приказани грчки потписани *Свети монаси*, који својим изгледом изражавају идеју подвижништва у духу времена, појачавајући је кратким изрекама на свицима које држе. Због недостатка простора *циклус Светиој Ђурђа*, Свеца коме је црква посвећена, нашао се на спољним зидовима цркве, у ходнику који опасује цркву, и састављен је само од еписода мучења Светитеља и једне једине слике чуда - оног са аждајом и принцем. До циклуса Св. Ђурђа на западној фасади стоји почетак *Канона на исход душе*, који се наставља и завршава на јужној, са натписима на грчком језику. Као вазда присутни духовни подсетник монаха, сложена композиција *Канона* илуструје верно садржај тропара овог црквеног молитвословља, које се чита самртницима, када се не могу лако раставити са душом и умиру дуго у мукама.

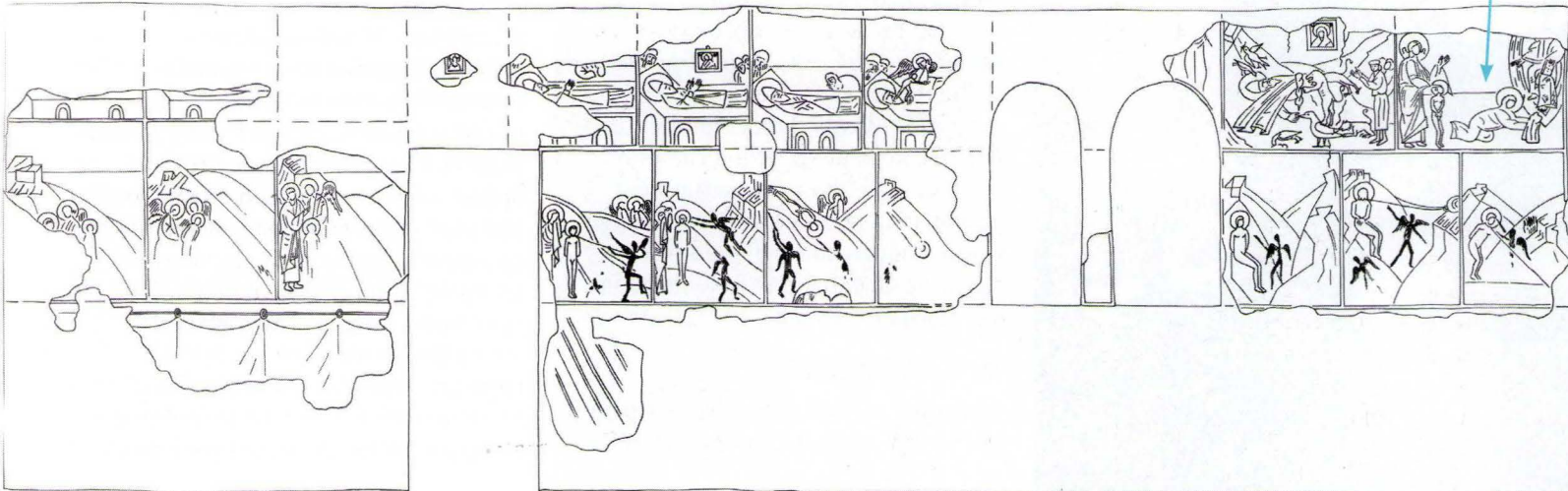

У последњој сцени Канона на исход душе насликана је душа и иза ње анђео, који једну руку заштитнички полаже на њену главу, а другу молбено подиже ка Христју. Пред Христјом у мандорли клечи Богородица и исјруженим се окривеним рукама молићвено заузима за претшављеноја

ФРЕСКОПИС У ЦРКВИ ВАВЕДЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

Највећа целина зидног сликарства сачувана је у главној, краљ-Милутиновој цркви Ваведења Пресвете Богородице. Њу су, међутим, 1803/4. г. прекрили новим фрескама живописци из радионице халкидичког села Галатисти, на челу са Венијамином и Захаријом, који, ипак, нису оштетили првобитне фреске него су их само углавном верно поновили, слободније обрадивши одоре владара и архијереја. Након конзерваторских радова, откривене су изворне фреске у броду цркве –

Цртеж фресака Канона на исход душе насликаног на западној и јужној фасади црквице Светиој Ђурђа

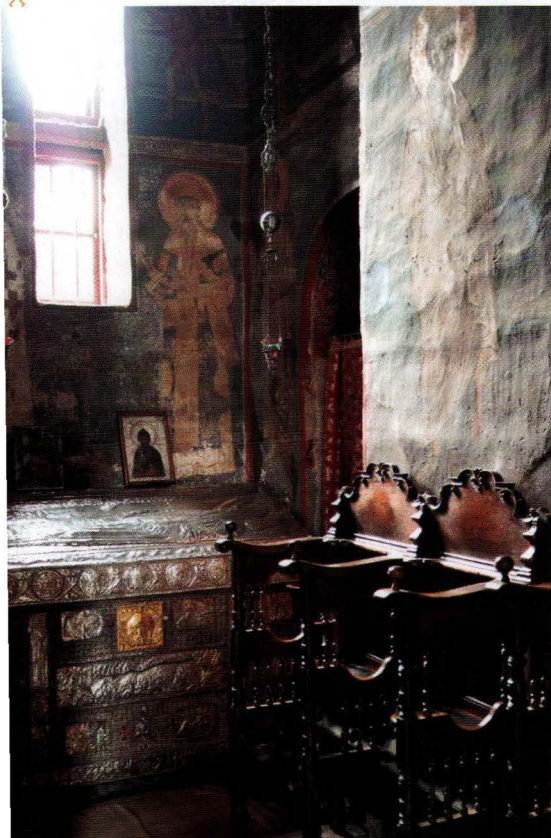

Ваведене Бојородице, брода Саборној храма, око 1325.

иза иконостаса, у јужној и северној певници, у југозападном углу, и у припрати, које показују да су их израдили (непознати) најбољи сликари тога доба солунске школе. Како показује очишћени ктиторски натпис, фреске су настале – између 1317. и септембра-октобра 1321. г., а неке у унутрашњој припрати и

Ктиторска композиција у југозападном делу брода Саборној храма из 1319.

касније.

За разлику од ликова 13. века, атлетског изгледа, монументалних облика и необуздане осећајности, са зидова Милутиновог храма гледају нас уздржани и отмени људи, са осећајношћу лишеном страсти и патетике, разумски и емотивно уравнотежени. С обзиром на изобилну употребу злата, не само на златокрузима око светачких глава, него и на њиховој одећи и на украсним шарамма, зидни живопис је одавао утисак посебне раскоши. Дању је сунце у свом опходу оживљавало златне површине, када би његови зраци на њих пали, док су се ноћу златне површине мистично пресијавале под треперавом светлошћу кандила и свећа које су се, током служби, по прописаном богослужбеном „ритму“ палиле и гасиле. Најупечатљивији утисак стварао би се усред богослужења, када би се упалиле многобројне свеће на великом „свешћилном колу“ (полијелеју) од скупоцепог метала, који виси испод главног кубета, носећи свеће, кандила и иконе, и када би из кубета, утонуло у ноћ, озарен златом изронио Христос Сведржитељ као да лебди у висинама (В. Ђурић).

ОЛТАР И БРОД ЦРКВЕ

У олтару су, као што је уобичајено, сликани у доњим зонама Црквени

Оци који учествују у архијерејској Служби – међу њима и Свети Сава Српски. У врху апсиде је *Бојородица Молишељна* (Оранта), а испод ње *Причешће Св. Ајосцола*, док су на зидовима призори из Васкрсних Јеванђеља, представе догађаја после Христовог васкрсења. У броду цркве, поред *Сведржитиља, Пророка и Јеванђелиста* - у кубету, и поред фигура у епископа, Светих ратника, Мученика, монаха испосника у најнижем појасу, налази се *прва ктиторска композиција*. Она обухвата на западној страни пиластра *Свешћо Симеона, Свешћо Саву и ктитора, зајим Свешћана у Христу Боју верноја Уроша краља* (Милутина) и *покровишеља ктитора – Свешћо Свешћана Првомученика*. Све фигуре стоје са рукама испруженим у истом молитвеном гесту, окренуте ка Истоку. Фрескописац ставља на знање да њихове молитве стижу до Бога посредством других Светитеља који стоје на путу између гроба и олтара. Први међу њима је Св. Никола, који „дели“ исти стуб са Светим Симеоном, насликан на јужној страни. То је онај Светац коме је Немања подигао једну од својих цркава у Топлици (Куршумлија), а који овде држи у руци Св. Јеванђеље са исписаним на грчким стиховима – „*Иако нека се свешћили свешћосиј ваша иред људима*“. Др М. Марковић сматра да би тај Св. Никола са друге стране пиластра такође могао бити део ктиторске композиције.

Краљ Милутин представљен је дугуљастог, племенитог лица са издуженим и узаним немањићевским носем, сетних обрва и благих, светлих очију, благо засвођених надоле, дуге проседе браде, аскетски раздвојене на два ушиљена прама, у краљевској одори са златном круном са висуљцима од драгуља на глави, испод које провирује коса, достојанствено му падајући низ рамена дугим, изразито таласастим, проседим праменовима. Краљ овде, међутим, осим круне са висећим драгуљима

и краљевске одоре, не носи друга одличја краљевска, потписан је сасвим кратко, без помена земаља којима влада и пуне титулатуре, одмах уз њега, на уобичајеном месту ктиторове супруге, насликан је првомученик Стефан. Сви учесници свештене поворке у истој су молитвеној кретњи, у истој линији, Симеон и Сава приказани су само први у њој, али не као они којима се и самима указује поштовање. Ипак, сва тројица Светих Немањића потписана су само као „ктитори“, без речи које би указивале на њихове сродничке везе, у чему поједини истраживачи (др Ана Адашинска) виде „замену идеје династичког континуитета и легитимног наслеђивања власти идејом ктиторског јединства“. Сва три Светитеља, Симеон, Сава и Милутин представљани су као личности које зидају и пресаздају цркву, а не као политичке фигуре и сродници.

У Милутиновој задужбини сахрањивани су поједини угледни дародавци и њихови рођаци, над чијим су гробовима у аркосолијима сликани ликови Богородице и других Светаца. У северозападном углу брода је *гроб ћесара Војихне*, таста деспота Јована Угљеше, оца његове жене Јелене, потоње монахиње сапатнице царице Милице, монахиње Јефимије, велике приложнице хиландарске, у коме је сахрањен и рано умрли, мали *Угљеша* син Јованов и Јеленин. На фресци над његовим гробом насликана је у седмој деценији 14. в. *Бојородица Пелајонијска* са разиграним дететом у рукама, као и над гробом другог, али непознатог покојника, у гробници крај јужног зида унутрашње припрате, крај кога су насликани *Преј. Симеон и Свети Сава* како се моле за умрлог.

УНУТРАШЊА МИЛУТИНОВА ПРИПРАТА

У унутрашњој припрати, у калоти кубета живописан је лик *Христџа Емануила*, а ниже у тамбуру ликови су *стџарозаветних Праведника*. Стојеће фигуре распоређене су

у двама зонама. У првој, нижој налазе се разни *Светијиџели*, међу њима бројни испосници, *Деисис* и *сцена Кришћења*. У другој зони, на источном зиду са јужне стране налази се *друја кџијиџорска композиција хиландарска*, која још није потпуно рестаурисана. *Друја кџијиџорска композиција*: Изнад улаза у брод представљена је *Бојородица са дејшеџом*, како седи на престолу, док јој се клањају два Анђела. На пиластрима са обеју њених страна стоје ка њој окренути, *Свети Сава*, пружене шаке, у архијерејској одежди, и *Свети Симеон*, у монашкој, при чему је поред Симеона сачуван натпис „Св. Симеон Немања ктитор“. Иза њих на јужној и северној страни насликане су две групе следећим редоследом: иза Симеона, на јужној страни, *Андроник Друји Палеолој* – „Андроник у Христу Богу верни василевс и автократор Ромеја Палеолог“ и *краљ Милуџин* – „Стефан у Христу Богу верни Урош краљ и премили зет државног и светог василевса Андроника Палеолога и ктитор светог манастира овог“, *са Светиџм Сџефаном*, а иза Саве, *наследници ромејској и срџској џрестџола Андроник Тређи Палеолој, Сџефан Дечански и млади краљ*,

Свети Јевсџајиџе, брода Саборној храма, око 1321.

будуђи цар Душан (који је касније премалан сликом Јована Шестог Кантакузина), на северној страни. Испод јужног дела композиције налази се *новоочишћени кџијиџорски натџис*. Средишњи део ове сложене композиције је поклоњење

Кџијиџорска композиција из 1321, унутџрашња џриџрађа Саборној храма

Богородици, које укључује и прву двојицу свештених ктитора Хиландара, Симеона и Саву, чији молитвени став указује да и они такође учествују у поклоњењу. Скупина фигура иза Преп. Симеона комбинује идеју предавања власти са другоктиторским правом. Ту су и цар и краљ насликани са свим знацима владарског достојанства, интитулатуром и назнаком породичних односа, и цар пружа свој хрисовуљ краљу, што треба да укаже на законитост српског права на манастир и јерархичност односа између ромејских и српских владара, као и међу суверена и васала, при чему овај последњи зида манастир на земљи оног првог. Иста идеја ромејско-српских односа као јерархије владара већ је изражена у уводу Симеонове Хиландарске повеље, а преузета је из ромејске политичке идеологије, која све краљеве заједно сматра једном врстом породицом на чијем је челу ромејски василевс као патер фамилиас. Краљ Милутин женидбом са Симонидом и дословно је као зет постао члан ромејске царске куће и добио од таста много повеља којима су му практично поклоњене све земље, на којима су Срби дотада живели, али под влашћу Ромеја и које је он мачем освојио у раздобљу 1284-1292. г. Трећа група предочава идеју законитог наслеђивања власти – ту су наследници обеју владарских кућа са владарским одличјима која изражавају њихов високи положај. Стефан Дечански, Милутинов син, уписан је као ктитор, што укључује ктиторско право схваћено као једна врста баштине. Свети Симеон и Сава

нису повезани са династичким скупинама строго политичком иконографијом, они су чак видљиво одвојени од обеју скупина, јер су смештени на пиластре. Ипак, сва три дела обједињена су у исту композицију изнад јужне групе сцене „Премудрост сазда себи дом“ помоћу ктиторског деловања и зидања цркве Свети Симеон и Сава упућују своје молитве Богородици као први оснивачи и Сведи, док Милутин заснива своје ктиторско право на њиховом претходништву, изражавајући схватање ктиторства и законодавства као одвојених али међусависних делатности, на начин на који је то учињено и у ктиторском Милутиновом натпису. У трећој зони источног зида виде се *ейисоде из живојта Јована Злајџоустјој, Расјеће и илустјирација изреке Соломонове „Премудростј сазда себи храм“*. На

Сјољашња йријрајта Саборној храма са сликарсјвом из 1803.

своду и непосредно уза њ исликано је преко педесет сцена из живојта йустјињака. бојовиђења Пророка, сјарозавейне сцене као праслике Богородице, сцене из Хрисувој живојта.

Крај њеног северног зида сахрањен је 1430-1431. брат Репош чувеног Ђурђа Костурића (Кастриотића), праунука Бранила од Костура, управника Канине 1368. г., и унука Браниловог сина Павла од сина Павловог Јована, пореклом из српске племићке куће од Костура-Касторије у Македонији, чији су се ближи преци отуда преселили у стару српску земљу Војислављевића и Немањића, између Црног Дрима и Сињег мора (данас Албанија), где се и родио овај српски великаш и храбри хришћански ратник, данас познатији под својим поарбанашеним именом и презименом Скендербег Кастриоти.

ФРЕСКО-ЖИВОПИС У ТРЕПЕЗАРНИ

За разлику од Милутинове припрате, за припрату цара Лазара није извесно да очувани фрескопис (из 1803) понавља теме првобитнога. Чак није извесно да је Лазарева припрата уопште и стигла да буде живописана. У првој зони, поред ктитора, *цара Лазара са моделом йријрајте*, приказани су бројни српски *Светијишељи* из владарских кућа Немањића и Бранковића, али и Свети Василије Острошки, Петар Коришки, Јован Рилски, Георгије Нови. Насликани су и *светојорски исјосници* и ретко виђани ликови као што су *руски кнејиња Олиа* и њен унук *кнез Владимир и Милош Обилић*. У вишим зонама су *Деисис, Недремано око, сцене Календара*, а у куполи - *лик Хрису Сведржјишеља*.

ФРЕСКО-ЖИВОПИС У ТРЕПЕЗАРНИ

Овај живопис нису радили мајстори из Саборног храма, него други и другачији. Од

првобитне целине остале су само три композиције, док је све остало уклоњено у обнови трпезарије, 1621/22. Те првобитне фреске налазе се изнад дрвене таванице, у поткровљу, на троугаоном калкану северног зида. То су три старозаветне сцене, мање илустративне а више симболичке, из живота оца Авраама: *Сусрећ Авраамов са анђелима*, *Госпољубље и Жртва Аврамова*. За богословски просвећене средњевековне сликаре старозаветне слике биле су предизображења новозаветних стварности - однос Авраама и Исака праобраз је Христове жртве, која се свакодневно споменује на литургији, због чега су ове теме и заступљене у манастирској трпезарији, напореда са првобитно постојећом фреском Тајне вечере, која је (сликана понајпре на зидовима олтарске апсиде надомак саме Часне трпезе, по свој прилици била насликана у игуманској апсиди и изнад ње, зато што су и обеди братије подсећали на Христову вечеру са Апостолима. Ту првобитну композицију којом су на главним зидовима хиландарске трпезарије наглашеним евхаристијским смислом били повезани новозаветни и старозаветни догађаји, замениле су млађе фреске.

У 17. в., 1621-1622. трпезарију фрескопише познати живописац *Георгије Митрофановић*. У најнижој зони су најугледнији монаси, међу њима Атанасије Атонски и Петар Атонски, а у јужној апсиди краљ Милутин и Андроник други Палеолог, означени као

Сусрећ Свештој Саве са Свештим Симеоном у Вајошегу, фреска у трпезарији сликара Георгија Митрофановића, 1621-1622.

критори, Урош Први као монах Симон и Стефан Дечански као владар, који се, после Милутинове смрти, вероватно побринуо да се изграђена али неосликана трпезарија фрескопише. У другој зони над стојећим фигурама дуж целог источног и делом јужног и западног зида, насликан је *циклус о Свештом Сави Српском* у 29 сцена, сходно житију Теодосијевом - изнад овог циклуса налазе се представе *Акаџииста* - похвалне песме у част Богородице... (С. Петковић).

ХИЛАНДАРСКО СЛИКАРСТВО 16-17. В.

ГРЧКИ УМЕТНИЦИ

Обнова сликарске делатности у манастиру почиње и у Хиландару, као и на целој Светој Гори на којој делује чувени критски сликар Теофан Стрелица(с), који настоји да очува иконографско и уметничко предање 14. в. у другој четврти 16. в. Неки грчки ученик Стреличин, који није имао учитељеву истанчаност осликао је Оловну ћелију хиландарску код Ораховице

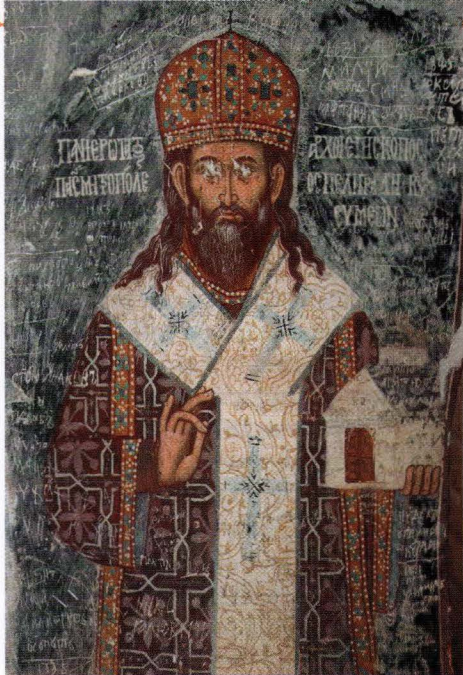
(Кареје), исписавши неке натписе на грчком језику. Остале натписе на српском исписао је неки српски сликар. Међу иконама које су у 16. в. највише радили управо Грци, највреднија је велика *икона Ваведeња*, која је по жељи српског патријарха Антонија израђена 1575. руком безименог иконописца који је доста радио на Св. Гори. Хиландар је у 16. в. добио и огроман број икона из Русије, од којих су најстарије оне из 15. в. које су вероватно Хиландарци донели из Русије у 16. в. Међу њима најлепше је „*Негремано око*“ исечено са једне велике иконе са сценама житија, на којој је било насликано са стране.

Међу руским иконама 16.

издвајају се неколике иконице са Христовим ликом, у рубљоовском духу, и изванедно насликана *лава св. Николе*. Највећи број икона је из времена цар Ивана Грозног.

СРПСКИ СЛИКАРИ

Стална и самостална делатност српских сликара у Хиландару зачиње се у освит 17. в., и траје до последње четврти истог столећа. Њен зачетник је *Георгије Митрофановић*, који са још неким безименим живописцима и бројним помоћницима и ученицима, образује манастирску сликарску радионицу, а слика и по отачбини - у Херцеговини, Далмацији и јужној Србији. Митрофановић најпре слика *иконоста* за црквицу Сабора *Свештих Арханђела*, чији се остаци чувају у манастирском музеју, а после повратка из отачбине, 1620. - иконостас у црквици Св. Трифуна пред улазом у манастир, а до 1662. завршава живописање трпезарије. Сва Митрофановићева дела имају искључиво српске натписе и текстове. Њега наслеђују два уметника непознатог имена, од којих један ради на трагу Митрофановића, са више грчких примеса у моделовању, али

Митрополит београдски Симеон као кийијор, фреска, црква Светио Јована Прејече, 1683-1684.

радове потписује на српском. Други иконописац опонаша Грке и иконе потписује на грчком. У духу грчког иконописа сачувани су и *двери са Благовестијима и Распеће са ликовима Бојородице и айосиола Јована* које за иконостас Саборног храма дао израдити митрополит херцеговачки Симеон 1634/35, претходник Св. Василија Острошког

У то доба појављује се међу сликарима изразита струја која се супротставља поистовећењу српског иконописа са грчким. Њен главни представник, који као живописац у манастиру делује још од 1605. г., најбољи српски иконописац турскога доба, јесте *зоџраф Јован*, који се српски потписује 1632. на икони Свете Петке, и коме се може приписати и велика икона стојећег *Светио Димитрија* у броду Саборне цркве, сликана 1632. за игумана Филимона. Његова је сигурно и непотписана икона Светог Николе, у једној од соба манастирске болнице. У седмој десетини 17. в. преовладава грчки начин рада, чији је највреднији носилац *йој Данило Зоџраф*, који осам година проводи на челу хиландарске живописачке радионице и чак пише сликарски приручник. 1667. живопише *црквицу*

Светио Николе над улазом, и цео њен иконостас и слика иконе у црквици Св. Ђурђа 1671. г., за које је ктиторски прилог дао херцеговачки митрополит, Свети Василије Острошки. У цркви Светог Николе главне теме су *Небеска литургија, велики љразници, Житије Светио Николе, као и кийијорски љорџреј љроџумана Викџора* са моделом цркве у руци, који приноси Христу, окружен Св. Савом Српским, краљем Милутином, краљем Стефаном Дечанским, кнезом Лазарем и Ђорђем Кратовцем, од Турака пострадалим Новомучеником. У црквици Св. Ђурђа поред уобичајених садржаја није фрескописан портрет нити ктитора – Св. Василија Острошкога, нити иједног другог Србина Светитеља, само се на иконостасу налази икона Светог Саве и Симеона. И док су натписи у Светом Николи претежно српски, овде су сви грчки. Српски наручиоци ускоро су се сасвим окренули јелинствујућим сликарима, за које су карактеристичне црте сасвим стране поимању иконописа у српској средини - „празна декоративност и привидна раскош изражена у пренатрпаности украса и претераној употреби злата на одећи Светаца“, па чак и на златокрузима око њихових глава (В. Ђурић).

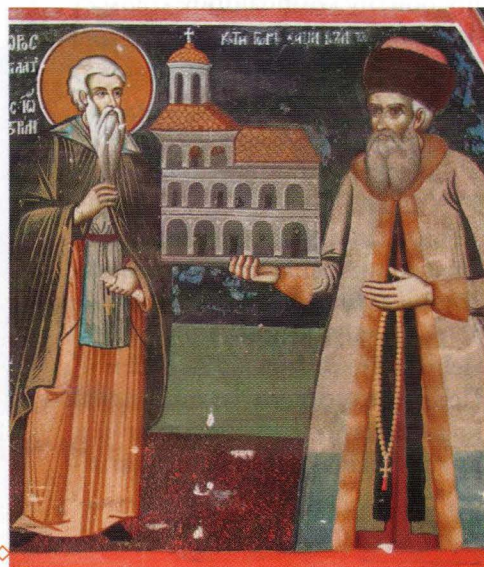
ЖИВОПИС 18. И 19. В.

Живопис овога доба, са савременим портретима ктитора обновитеља хиландарских црквица, близак је или традицијама критске школе - нпр. у црквици Светих Арханђела Михаила и Гаврила или у црквици Покрова Пресвете Богородице у болници из 1740, где је као ктитор насликан архимандрит кир Герасим са моделом цркве на западном зиду, или у духу бугарске зографске школе, као у црквици Св. Јована Рилског портрет њеног обновитеља, *хаџи Влча*, са моделом цркве у руци коју приноси новом заштитнику храма, Св. Јовану Рилском, чији је циклус фрескописан такође у духу савремених бугарских зографа. 1779. обновљен је живопис у *црквици Св. Димитрија*, прилозима

верних из Копривштице и попа Најдина. На спољном зиду цркве осликан је циклус Стварање света и сцене из живота Св. Димитрија, са дугим грчким натписима који тумаче чуда. Исте године исти приложници из Копривштице и други из Видина обновили су, такође у духу бугарских зографа, *црквицу Светио Саве* у згради која је претходно горела. Фреске у овој црквици својом тематиком су најзанимљивија целина у Хиландару настала у 18. в. У припрати цркве осликани су ликови српских владара и јужнословенских Светих. Изнад њих, са десне стране, Недремано око, а са леве, Јосиф који бежи од фараонове жене. 1788. настао је живопис у *црквици Св. Айосиола*, где је најзанимљивији циклус посвећен њиховом страдању, и *Рођења Бојородице*.

Скромни донети живописа хиландарских црквица, са иконостасима урађеним у духу левантинског барока, на коме се примећује и утицаји ислама, али и Запада, у 18. в. од великог су значаја за културну историју манастира, јер сведоче о „истрајности хиландарских монаха да очувају уметнички континуитет и према укусу свога времена украсе манастир, понављајући сложене богословске мисли ранијих векова наивно и искрено“ (В. Ђурић).

Кийијорска композиција са Светим Јованом Рилским и кийијором хаџи Влчом, фреска у цркви Светио Јована Рилској из 1757.

Богородица са Христом, мозаична икона, крај 12. в.

НАЈСТАРИЈЕ ИКОНЕ

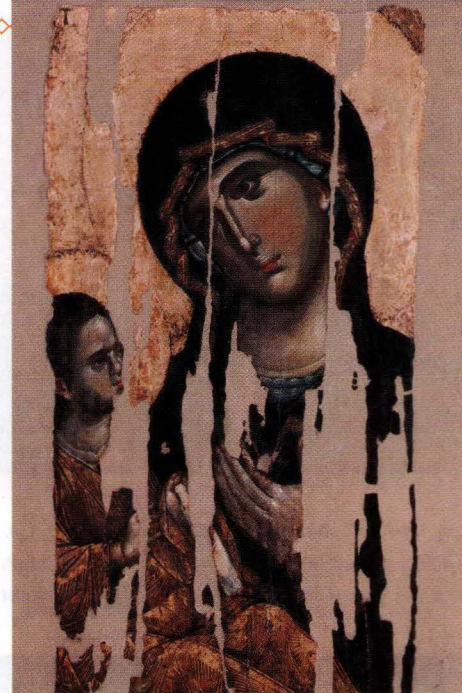
Најстарија очувана хиландарска икона припада времену његових Светих ктитора Симеона и Саве - то је чувена мозаичка икона Пресвете Богородице Пушведовишељке, деличмично оштећена, али очувана у својим најважнијим деловима, познокомнинско дело грчке сликарске руке из области Солуна, из око 1200. г. Икона, са допојасном представом Пресвете Богородице и Богомладенца, која одише одмереношћу и достојанством, сложена од врло ситних мозаичких коцкица, најситнијих на њиховим лицима где образују истанчане бојене прелазе, сва је "сва у превласти плавих површина Богородичине ризе са покривалом за главу (мафор) и блештаве позадине од злата. Богомладенац, озбиљног, лако зарумењеног лика, благосиља и својом благом искренутошћу ублажава пренаглашену симетричност Богородичине представе. Његова кестењаста одора блиста пригушеним сјајем златасте светлости".

Из времена пре Милутинове обнове, из доба његовог

ХИЛАНДАРСКИ ИКОНОПИС

оца Уроша Првог, (из треће четврти 13. в.) потичу две иконе монументалне и по дименцијама и по карактеру, које се данас чувају у ризници манастирској: икона Госиода Сведржишеља - која представља допојасни лик Христов, богочовечански смирен и пун унутрашње снаге, истанчано исликан, са раскошним тонским прелазима, који зрачи снагом Божанске природе оваплоћене у људском обличју, при чему је строга фронталност лика ублажена истицањем Јеванђеља при дну слике и руке која благосиља, обрадом косе и хитона; и икона Пресвете Богородице Пушведовишељке (Одигитрије), доста оштећене, која представља попрсје Пресвете Богомајке са Богомладенцем у наручју. Мајка Божија је у плавој доњој хаљини, преко које је тамнољубичасти мафор(ион), обрубљен златном траком. Нежно зеленкастог инкарната лица са окер осветљењима, и нагласцима на појединим деловима у виду белих цртица и нежно румених образа и усана, она, кротко наклонивши главу према Сину, усредсређује на њега поглед који одише дубоком богоматернском срећом (С. Петковић). Из доба краља Милутина, из последње десетине 13. в., је и икона Светиој Пантелејмона, која се данас такође чува у ризници.

Икона Ваведена, једна од најлепших из Милутинова доба, сада у манастирском музеју. Девојке из њихове мале Дјеве Марије, неке са драјеријама или веловима преко главе, држе зајалене свеће у рукама, штрудећи се љујким њокрејима руку или ојменим сјајавима шела да заклоне њламен како се не би у ходу ујасио, личе на младе дворкиње са фреске Рођења Богородице из северне њевнице у цркви

Богородица са Христом, икона, шрећа четвртина 13. в.

ИКОНЕ ИЗ ВРЕМЕНА КРАЉА МИЛУТИНА

Иза данашњег, знатно млађег иконостаса у саборној хиландарској цркви, очуван је старији камени иконостас, вероватно, из времена краља Милутина, висок преко три метра. На њему су се као престоне налазиле две највеће хиландарске иконе које се данас чувају у музеју - Христос Сведржишељ и Богородица Милосиива (Јелевса). Изгледа да их нису сликали исти сликари који су радили фреске, иако имају обележја икона из доба ренесансе Палеолога. Од икона из времена краља Милутина сачуване су икона Арханђела и икона Ваведена

Пресвете Богородице, дело изузетног иконописца који је радио и фреске у цркви.

У олтару цркве чува се икона Светиога Саве и Прејодобној Симеона, с краја 13. или почетка 14. в., погрешно раније датована у 17. в., која сведочи о обједињеном поштовању двају Светитеља, у складу са светогорском иконописном праксом, од 14. до 17. в., која је настављена на светогорским графикама. На овој икони Свети

Деисис из 1360. јод: Св. Арханђел Михаило, Св. Ајосџол Петџар, Св. јеванђелистиџи Марко и Мајтеј и Пресвеџа Бојородица, са леве сџиране, и Свеџиџи Јован Крсџиџиџељ, Св. јеванђелистиџи Лука и Св. Јован Бојослов, Св. ајосџол Павле и Св. арханђел Гаврило, са десне сџиране

Сава је насликан са десне стране (леве за посматрача) у епископском одјејању - у сџихару (дугачкој најдоњој ризи свештенослужитељској са широким рукавима без разреза), са џојасем, наврајџником (епитрахил - део свештеничке и епископске одеће који се навлачи око врата и симболише силазак благодати, без њега се не може служити), са мнојокрсџником (полиставрион - врста горње епископске ризе са многобројним крстовима), и раменоносџником (омофор - дугачком траком са крстовима на раменима епископа), надбедреником (епигонат - ромбоидно платно

причвршћено о појас, симболише мач речи Божије). У својој левој руци држи затворено Јеванђеље, а десном показује према лику Богородице у позадини изнад. Преподобни Симеон представљен је као великосхимник, у браон мандији са монашком капуљом (кукуљом) и огртачем (паљом). Он држи полуодмотан свитак на коме се данас читају речи на грчком, чије је значење - "Дођите, чеда и послушајте мене, и страху Господњем научићу вас", што, како су показала истраживања, савршено одговара Доментијановим и Теодосијевим формулацијама.

Ова икона често се погрешно датује у 17. в., а уствари је тада само добила нови оков и била сликарски обновљена, "пресликана" руком неког грчког сликара и то тако што су рестаурисане само фигуре и што је српскословенски текст на свитку замењен грчким. Ипак, чињеница да Свети Сава носи мнојокрсџник (полиставрион), а не сак(ос) - "врећу" (као символ хаљине у коју су ругачи обукли Христа, горњу ризу од белог материјала, са златним и сребрним везом, која преовладава у ромејском епископском одјејању већ крајем 13. века), и златна позадина иконе са српскословенским натписима, који су остали

нетакнути, доказ су да је икона у 17. в. само "освежена" без додавања других новина. Место Светог Саве са десне стране (за посматрача леве) указује на већу част која му је у обједињеном светогорском култу као Светитељу са епископским достојанством давана у односу на монаха Симеона. Ова икона постала је за касније наше иконописце образац заједничког представљања ових српских Светитеља.

ИКОЊЕ ИЗ ВРЕМЕНА ЦАРА ДУШАНА И ЦАРА ЛАЗАРА

У доба цара Душана многе оветшале и оштећене иконе су замењене или обновљене (као што је вероватно случај са древном иконом Богородице Тројеручице, в. доле) и иконостасне целине су допуњаване према новом укусу. Сачуване иконе из овога доба су већином дело грчких сликара из Солуна и Цариграда. Ту спада и велики Деисисни чин са иконостаса Саборне цркве, који је некада био на каменој греди иконостаса. Од њега су се сачувале све иконе, изузев Христа. Свака је висока око 1 м и на свакој је насликан Светитељ у попрсју: Пресвета Богородица, Јован Претеча, арханђел Гаврило и Михаило, апостоли Петар и Павле, и јеванђелисти Матеј, Марко, Лука и Јован, који су изложени данас у манастирском музеју.

Из овог времена је и Бојородица Аврамиоџиџиса, звана још и икона цара Стефана (Душана), рађена по грчком предлошку из њеног манастира у Цариграду, на чијој је полеђини икона џорока Илије.

Предање каже да је цар Душан, пошавши у освајање Сер(ез)а, понео из Битоља ту икону и дошао под Сер, где се пред његовом војском испречило снажно градско утврђење. Цар Душан заповеди да се до зидина догурају куле и друге опсадне справе, на шта је друга страна одговорила постављањем крстова и икона на градске зидине. Видевши то, благочастиви владар издаје команду за напад, креће на град такође са крстовима и иконама. Грци их пак почну гађати стрелама, а цар заповеди тој својеврсној литији да се врати. Тада грчки велможа, родом Латин, звани Каволар, намерно одапе стрелу и погоди икону Аврамиотису са задње стране, где је био насликан пророк Илија. Из погођене иконе потече крв као из живог меса, да би се у следећем трену икона ношена божанском силом устремила ка граду и развалила градска врата, после чега је српска војска у град лако ушла и њиме овладала.

Згранути велможа Каволар после тога прими православну веру и замонаши се, а цар Душан даде чудотворну икону Богородичину обложити арапским златом, сребром и драгим камењем, а сама царица Јелена скину свој венац са драгим камењем и бисерјем и са усрдним молитвама положи је на икону. Тако украшену царски пар доноси је и прилаже “манастиру Светог Саве” (Хиландару) 1347/8.г. Из овог доба је и икона *Богородице Небориве сѣне* (Горе неразрушиве) на чијој је полеђини насликано *йѡрѣје Свейѡѡа Саве*

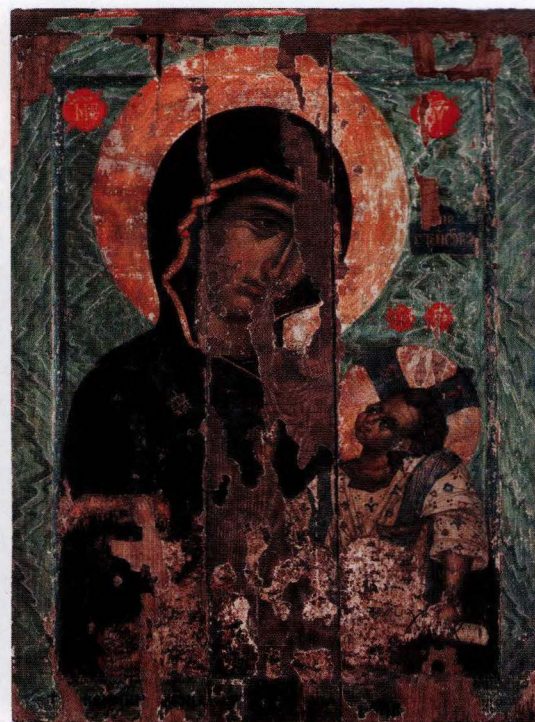
Срѣској. Икона је дело српског иконописца, који је на њој исписао српске натписе. Позадина ових

у сак(ос), са ромејском царском круном на глави, са којом нигде више није насликан, а са

Икона Богородице Аврамиотиса, 14. в.

икона није златна, него сивозелена, са тамнијим жилицама, као да опонаша састав камена, како је у то време сликана Богородица са епитетом Гора. После чудесног виђења у коме му се јавила Богородица у атонској пустињи и утешно га посаветовала, Свети Сава је дао направити велику икону Богородице Горе и даровао је својој ктиторији, манастиру Филокалу у Солуну. Због тога на полеђини ове иконе и стоји Свети Сава, одевен

Икона Богородице Небориве сѣне, шрећа чейврѣшина 14. в.

којом се сликао Христос као Цар и Првосвештеник. Такво смело поређење, у складу са схватањем да је епископ, па и првоепископ, икона Христова, које је морало важити и за јерархе српске, као и за ромејске, и све друге правоверне, у време проглашења Српске Патријаршије и покушаја Цариграда да српска настојања поништи, сузбије и казни, било је израз несугласица између Српске и Ромејске Цркве и решености српске црквене јерархије

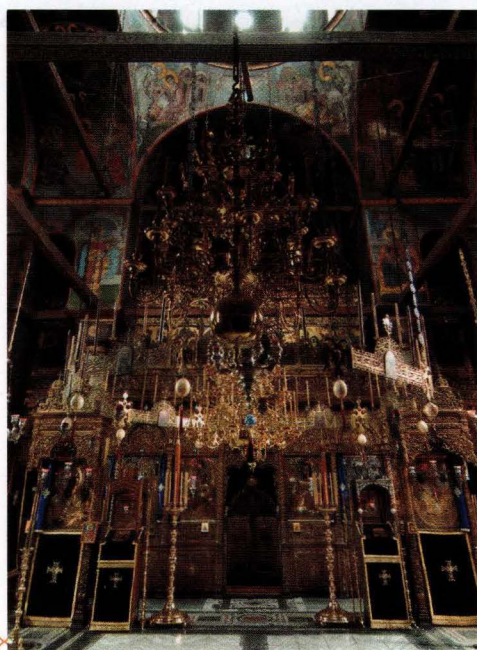

Икона Бојородице Млекопитељнице

да брани дело Светог Саве до краја. Предање каже да су се пред том иконом на Кнежевој вечери уочи косовске битке српски великаши заклели на верност Христу и своме благочастивом цару, а да је икона потом враћена у Хиландар. Чува се у манастирском музеју.

Уз слободне ступце у броду цркве постављен је већи број икона. Са западне стране североисточног стуба прислоњен је раскошно резбарени проскинитар из друге половине 18. в. на коме је у руском окову из 19. в. литијска икона

Иконосијас Саборне хиландарске цркве

ношена у литији на васкрсни понедељак, пресликана у 16. в., и некада називана „Сийарчевска“, а данас „Појска“, коју су у литији увек носили само јеромонаси и чија су се чудотворења нарочита тичала манастирских старешина – стараца и свештеника, који нису добро обављали своје старешинске и свештеничке дужности и због тога бивали чудесно кажњавани, као што је био случај са јеромонахом, одређеним да носи икону у једној литији и који је, док су ходили крај Спасове куле (Хрусије), био изненада одбачен у море невидљивом силом. После је овај на исповести признао да је у потаји нешто шуровао са папистима, што се на Светој Гори сматра великим грехом, с обзиром на злочине, које су крижари и каталански најамници починили у Врту Пресвете Богородице, а које никада нису откајали. На полеђини ове иконе је икона *Ваведeња Пресвете Богородице* из 1360, дело сликара завидне сликарске културе. На источној страни југозападног стуба, у богатом окову с почетка 20. в. прекривена прилозима верних, постављена је чудотворна литијска икона Пресвете Богородице „Тројеручице“ (са чије је друге стране икона Св. Николе), највећа хиландарска светиња, тако прозвана по трећој, сребрној руци, коју је по предању, приложио икони Свети Јован Дамаскин, славни одматик и црквени песник, иконопоштоватељ, у знак благодарности Богородици што му је, после целаноћне молитве пред њеном иконом, зацелила и потпуно исцелила обогаљену руку, учинивши да шака која му је по заповести иконоборног калифа дамаског била одсечена и изложена на показ грађанима, али коју је један Дамаскинов пријатељ успео да од овога на крају измоли и донесе му је, срасте са руком. Икона је првобитно била у својини Св. Јована Дамаскина, а када се он повукао у лавру Св. Саве Освећеног, она је остала у наслеђе

манастиру. По предању ту икону, са мноштвом других богатих дарова, донео је и приложио Хиландару по повратку са првог поклоничког путовања по Светој Земљи Свети Сава 1230. г, када је последњи пут и боравио у Хиландару. Велики део ових свештених дарова први архиепископ српски добио је од игумана манастира Саве Освећеног, који је и по чудесном знамењу које је пропратило долазак архиепископа српског, препознао у њему онога кога је на самрти у пророчком завештању још у 6. в. најавио утемељитељ манастира Саве Освећени - архијереја од царске лозе из Европе, који ће бити велики учитељ и просветитељ свога народа. Када је, наиме Св. Сава био ушао у главну манастирску цркву и стао пред икону, звану „Млекопитатељница“, поред које су стајали и икона „Тројеручице“ и игуманско жезло Саве Освећеног, тзв. „патерица“, жезло је само од себе пало са свога места Сави пред ноге. Изненађени чувар отрчи и јави то игуману, а овај се опомену предања о самртном предсказању Саве Освећеног, позове путника издалека и замоли га да му се представи, ко је, откуда је и којег рода. Када Свети Сава право одговори на сва питања, игуман рече; „Ти си онај за кога основатељ ове Лавре предсказа још у 6. в. на самрти да ће овамо доћи!“ И поклони му обе иконе и „патерицу“. По повратку, Свети Сава приложи „Тројеручицу“ Хиландару, а „Млекопитељницу“ Ораховици. Поштовање Богородице Тројеручице до почетка 14. в. већ се било проширило и по Србији. У Скопљу је, у доба када је припремана женидба краља Милутина ромејском царском кћери, он као други ктитор до 1299. г. већ био обновио старију Богородичину цркву. Та старија црква, градски Саборни храм, посведочен као епископско седиште почетком 13. в., обновљена је и освећена као црква *Бојородице Тројеручице* (између узвишења са градском тврђавом

и реке Сераве), што значи да је до тада већ располагала иконом своје покровитељке – вероватно првом познатом српском репликом хиландарске Тројеручице. Храм Тројеручице Скопске је био толико леп, да су га и најпрефињенији Цариграђани сматрали “најлепшим у области” и временом је прерастао у манастир, који су разорили Турци у 17. в.

Познато је да је у време опсаде Хиландара 1307-1309, игуман хиландарски Данило, потоњи архиепископ, после крвавих борби, у којима је страдао и део манастирског блага, „све наследство тога светог места, тј. предмете црквене и све остало вредно“, „много злато и много другог што је цркви потребно“, са највернијим чедима својим пренео у Скопље и поверио на чување краљу Милутину. Да ли је међу тим драгоценостима била и хиландарска Богородица Тројеручица, у каквом је стању икона с обзиром на ратна разарања донесена, да ли је због оштећења у Скопљу, тада или средином 14. века, у доба цара Душана, „поправљана“, и колико, добивши изглед који има данас, који научници везују управо за прву половину 14. в., не може се утврдити. Предање, пак, каже да се икона Богородице Тројеручице управо средином 14. в. из Скопља, новим чудом Пресвете Богородице, сама вратила на Свету Гору, Хиландарцима, светлуцајући издалека монасима који су јој пошли у сретање и сусрели управо на месту где јој је подигнута црквица у близини манастира. Пошто је била положена у цркви, она је чудесним преласком на игуманско место, ставила на знање монасима своју вољу да она убудуће буде игуманује својом хиландарском обитељи, због чега и данас почива на њему. Озбиљног и свечаног лика, пригушеног сивомаслиног колорита, икона Богородице Тројеручице узорно је уметничко дело (С. Петковић).

ДАНАШЊИ ИКОНОСТАС И ИКОНЕ У ЦРКВИ

Данашњи монументални иконостас, у духу левантског барока, чине иконе из 1766-1774.г. и са почетка 20. в. које, уопште узев, иако не изневеравају стару иконографију, ипак показују извесна одступања. У најнижем појасу су углавном новије иконе са скупоценим оковима и натписима руских дародаваца са почетка 20. в. – *Св. Јована Претече, Св. Саве и Симеона, Богородице, Христџа, Ваведена*. Ту је и чудотворна икона Богородице – „*Акаџисџина*“, из око 1600. г., која је чудесно преживела пожар у коме је изгорео доњи део иконостаса 1837. г. представља Пресвету Богородицу окружену са 24 сцене, изведене на широком оквиру из 18. в. које илуструју похвалну, Неседалну песму Божијој Мајци – Акатист (приликом чијег се молитвеног читања не седа, тј. стоји се све време). Ова икона прославља се 12. јануара заједно са иконама – Богородице „*Попске*“ у цркви и „*Млекопитателницџ*“ у Ораховици. На иконостасу изнад престоних икона изведен је ред *малих медаљона са ликовима Светџаца, џреџежно Ајосџола*, а изнад њега тринаест икона са *џредџавама дванаестџ великих џразника и Воздвижења Часноџ крџџа и изнад њих ред малих медаљона са Пророцима* и, сасвим на врху, по обичају, *велико сликано Расџеће*. Углавном све иконе (изузев већине из најнижег појаса) дело су сликара Константина и Атанасија из Горице (Корици), из 1766. Није остало записано чији су дар, а зна се да је позлаћивање њихово платио 1774. хаџи Цветко из Видина са још неким суграђанима.

Икона
Богородице
Тројеручице на игуманском џрону

ДРУГО БЛАГО РИЗНИЦА ХИЛАНДАРСКИХ

ДОБА СВ. СИМЕОНА И САВЕ

Из доба првих ктитора у ризници хиландарској чува се неколико светиња и свештених предмета из првобитне немањићевске Саборне цркве Богородице Хиландарске: Највећа хиландарска светиња у олтару цркве јесу делови Часној крста Расијећа Христивој, који се данас чувају у новијој крстохранилници (ставротечи) од сребра, испод Часне трпезе. Ови делови сложени су у облику крста (30 са 17 цм), опточени златом и смештени у сребрни ковчежић новије израде (друга половина 19. в.). Ову велику светињу Свети Сава је са другим светињама добио на дар од ромејског цара Јована Ватаца 1230. г., на свом повратку са пута по Светој земљи, заједно са хрисовуљом царским, које је српски архиепископ подарио Хиландару, у коме је тада последњи пут, изгледа

Гивои са светињом Часној крста, њоћешак 13. в. Часни крст је Свети Сава добио од никејског цара Јована III Дуке Вайаца (1222-1254) за "свеколико добро које је учинио народу Ромеја"

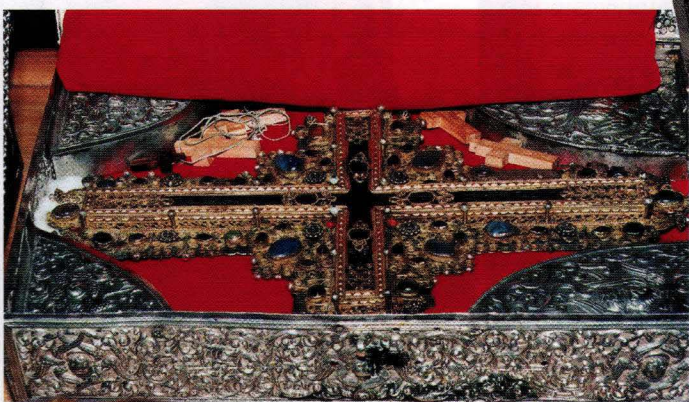
и боравио, добивши од цара и лађу која га је одвезла на Свету Гору. У депоу хиландарске ризнице чува се *става* крстохранилница (ставротеча) из друге половине 13. в. у којој се некада налазио Часни крст са два попречна крака, дужине 54,5 цм, дужи попречни 30 цм, и краћи попречни 20 цм, док је највећа ширина овог дела Часног дрвета била до 4 цм. У подножју Крста налазе се правоугаона удубљења, у којима су вероватно биле положене честице светитељских моштију које су истом приликом биле подарене српском архиепископу у Цариграду. Крстохранилница има уобичајен сликани украс, данас веома оштећен - фигуре Св. цара Константина и царице Јелене, на окерној позадини са оранж бордуrom, који држе између себе двоструки крст, и боље очувани ликови Арханђела

Моштиник из 12-13. века са моштима Светиој Никифора, Светиој Симеона Силојника и ирејодобној Лазара Галисијској

касније замењена новом потврдом цариградског патријарха, хиландарско братство је одлучило да од тог Крста у једном комаду, начине два мања Крста, тако да већ од 1744. г. путописци говоре о "двама" Животворним крстовима, обложеним позлаћеним сребром, која се чувају у два посебним кивотима. У другим богато украшеним сребрним

Резбарени крст са краја 17. в.

Михаила и Гаврила у квадратним оквирима изнад краћег попречног крака. После великог пожара у коме је изгорела Ватацова

царска грамата о аутентичности поклона (и стари рукопис *Историје Хиландара*, поред осталог), која је

Жезло цара Алексија III Анђела из 1198. које је цар њоклонио монаху Сави Немањићу као знак њуне аутономије манастира Хиландара. Налази се њоред чудотворне иконе Тројеручице у Саборном храму

и позлаћеним ковчежићима - моштиницима, чувају се многобројне мошти Светаца, којих је у прошлости било још много више. *Царске двери*, с краја 12. в., са украсом од кости и слоноваче. Рељефни ликови Светитеља који су се налазили у оквирима су изгубљени. Панагија (величине 11,5 цм), српски рад, с почетка 13. в., изрезана од ројине, са представама Богородице и Христа, Свете Тројице, Анђела, Пророка, Деисис, Апостола и Архијереја. *Карејски уставац* из 1199. је

најстарији српски изворни документ који се данас чува у Хиландару, са својеручним потписом Светога Саве. *Хиландарски устави* Светога Саве чува се у препису с почетка 13. в. као књига мањег формата на пергаменту.

ДОБА КРАЉА МИЛУТИНА

Као што се набраја у повељи краља Милутина за Спасов пирг (Хрусију), своју градњу и украшавање манастира краљ Милутин је пропратио даривањем многих “књига, завеса, икона и сасуда” и других литургијских предмета који се у таквим документима обично не спомињу.

Најдрагоце-нији предмети из доба ове хиландарске обнове који су се очували јесу један диптих са минијатурама и један кристални крст, оба венецијанске израде из око 1300. г. *Диптих краља Милутина* стајао је са чеоне горње стране кивора (балдахина) над игуманским столом из 17. в. а крст у литургијској употреби стоји у олтару саборне цркве. На дрвеним крилима диптиха удубљено је по дванаест поља квадратних и округлих, наизменично постављених, са минијатурама насликаним на пергаменту. Оне илуструју 24 догађаја из живота Христовог. Диптих је украшен ситним бисером и плочицама од прозирног горског кристала, посебно брушеног. Површине између минијатура покривене су позлаћеним сребрним филиграном у који су уденути полудраги каменови. Кракови *литургијској крсти* су од горског кристала, а ивице оковане сребром. У средини на пресецима кракова је правоугаоно поље, у чију су средину уметнуте плочице од слоноваче. На њима је са једне стране крста, у плитком рељефу, *Распеће*, а са друге *Уикојени Христос*.

Мошћник са мошћима Светиој Прокопија, 18. в.

ДОБА ПОСЛЕДЊИХ НЕМАЊИЋА, МРЊАВЧЕВИЋА, ПАЗАРЕВИЋА И БРАНКОВИЋА

Лево крило диптиха краља Милутина, око 1300.

Хиландарски писари 14. в. оставили су за собом краснописна ремек дела: *Изборно Јеванђеље* монаха Романа из 1337. *Бојородичник* из последње четврти 14. в. Из тог времена су поклони породице Мрњавчевића: из седме

десетине 14. в. *мали дуборезни диптих* за душу прерано умрлог сина јединца деспота Јована Уљеше и деспотице Јелене, који је Хиландару поклонила Јелена; на том диптиху који је њен син добио од серског митрополита, на једном крилу била је у дрвету изрезана Богородица са Пророцима, а на другом Света Тројица међу Апостолима. Дуборез је уоквирен сребрним оковом и украшен бисером и плавим и црвеним полудрагим каменом; и *везена завеса за царске двери иконостаса*, са издуженим представама Христа Архијереја који благосиља и Василија Великог и Јована Златоустог, иза којих стоје два Анђела са махалицама (рипидама), коју је као монахиња Јефимија и дружбеница замонашене царице Милице, монахиње Јевгеније, послала

Дрворезна икона са сценом Распећа с иочейка 16. в. начињена заслугом игумана Макарија, првог српског штампара, са Обода Црнојевићкој

Хиландару из манастира Љубостиње. С краја 14. и почетка 15. в. су вез са сценом *Причешћа Ајосцола*, “воздух” са сценом *Поклоњења Жриви*, *Плашћаница са Ойлакивањем Христа* и *ејшихрахил са ликовима Светиој Сиригдона* и *Светиој Николе*.

16. И 17. ВЕК.

Мајрица за израду дрворезних икона са сценом Распећа, с почетка 16. в., начињена заслугом игумана Макарија, првог српског штампара, са Обода Црнојевићког.

Завеса за царске двери из 1555, дар руског цара српског порекла Ивана Васиљевича, који је необично био везан за Хиландар и много га штедрије даривао него руски светогорски манастир Св. Пантелејмона. По неким руским научницима, разлог томе могао је бити што је сам Иван Васиљевич рођен после дугог периода бездетства његових родитеља, пошто су они, по прописаном правилу узимања, благовали зрна од чудотворне лозе са гроба Преп. Симеона. Завесу су радили најбољи дворски везиоци на мркоцрвеном брукату. На њој је представљен Деисис: Христос је у одећи архијереја а Богородица као Царица која „предста о деснују тебе“, док је са друге

стране Јован Претеча. Око њих стоје Анђели, Пророци, Апостоли, Светитељи. Међу извезеним Светима су, поред руских Светаца, и свети ктитори хиландарски Свети Симеон и Свети Сава.

Обнову манастира пратило је обнављање дрвенарије и намештаја. У Светој Гори то су радили или народни мајстори или уметничке занатлије. Посебну вредност има дрвени намештај са коштаном или седефном инкрустацијом, црквене или профане намене, који су од 16. до 19. в. прихватили сви народи на подручју Отоманског царства. У Саборној цркви хиландарској најстарије су две велике столице „Савонаролиног типа“, некадашње трпезаријске, облика преузетог из италијанског ренесансног

намештаја, са решеткастим пољима на наслонима за руке и токареним стубићима по читавој столици, који су преузети из исламске уметности. У спољашњој припрати саборног храма чува се дрворезбарени кивор (балдахин), над посудом са светом водом, који је украшен са шеснаест

Поклоњење Христју Жрџиви, вез, 15. век

светитељских ликова. Судаћи по стилским одликама, потиче из прве половине 16. в. Из 17. в. је један део дрвенарије и литургијског намештаја, у духу тадашње опште „моде“ на Светој Гори. У дрвену подлогу уметнути су разнобојни орнаменти и украси од кости или седефа. Такви су - двокрилна вратица на улазу из њирираије у брод цркве (из 1631), чији је ктитор јеромонах Гаврило, у време игумана Филипа; ишумански иресџо са кивором (балдахином); двокрилна врата игумана Теодосија (из 1640), на улазу из припрате кнеза Лазара у припрату краља Милутина; две осмострпане њевнице, рад мајстора игуманског стола; њроскинашар темишварског епископа Василија који показује већ утицај барока, рад Грка Јована Литусетенциса.

Осмострпана њевница украшена иншарзијом у њевничкој ајсиди Саборној храма, 1635. г.

Олшарске двери, дрво украшено слоновачом, око 1200. год.

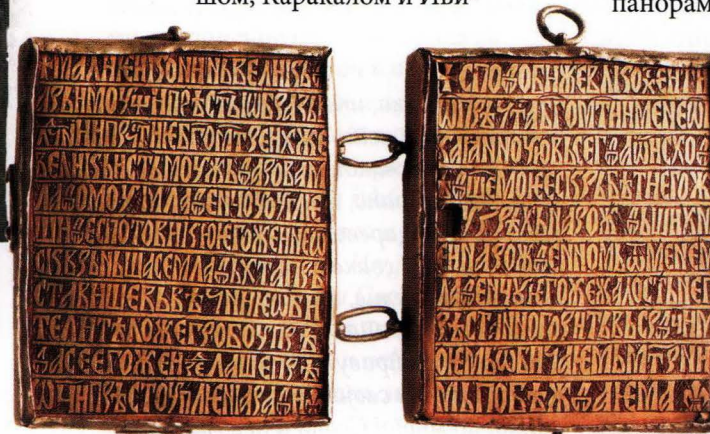

18-19. ВЕК

У ово доба Хиландар за извесно време постаје средиште графичке делатности на

Светој Гори. Хиландарска графика сведочи о непрекинутим духовним и историјским нитима од првих његових ктитора до ониох који су их столећима касније прослављали и ширили њихово поштовање према њима преко „икона на хартији“, Преношењем цртежа на равну даску припремала се најпре дрворезна, касније бакрорезна плоча - матрица, са које су се наносењем боје печатали отисци на хартији. На тај начин су светогорске чудотворне иконе сликане на дрвету добијале своју замену, бивале умножаване као „иконе на хартији“. Те иконе - „штампи“ дариване су ходочасницима и свима онима који су молили за помоћ. Старе дрворезне плоче из 16. в. су углавном пропале од црвоточине, али су две сачуване. Једна, старија, резана је са обе стране - на њој су Расџе и Чешвороделна икона, са ликовима Богородице Путеводитељке, арханђела Михаила, Свете Недеље и Свете Петке, док је на другој Деисис. Изгледа да током 17. в. ова вештина није неко

време у толикој мери негована, али крајем 17. и почетком 18. в. неки хиландарски дрворезац пореноси једну плочу на Фрушку гору и у Беочину почињу да се њени отсици поклањају приложницима у Срему и Подунављу шире. Сачувана дрворезна плоча из Беочина изрезана је са обе стране, а композиције имају назив *Светија Гора 1.* и *Светија Гора 2.* На првој је приказан средишњи део Атоса, Кареја са протатом и манастирима Кутлумушом, Каракалом и Иви-

Дуборезни дийџиџ монахиње Јефимије који је њосвећен њеном рано њреминулом сину Уџеши Десџошовићу, 1368—1371.

роном. У другом плану је море на источној обали с амедаљоном Богородице Оранте. Друга страна плоче предствал Григоријат, Дионисијат и Симонопетру, са морем у првом плану.

У 18. в. Хиландар су већ и стизале графике чувених мајстора, какви су били Христифор Жефаровић, бечки и руски бакроресци а са њима и утицај барока. 1743. у Хиландару настаје прва графика сложеног иконографског садржаја - *Светијаја и свешџиенаја царскаја лавра сербскаја Хиландар*, наручена од јерођакона Јована Георгијевића, потоњег епископа вршачког и митрополита карловачког, најближег сарадника патријарха Арсенија Шакабенте, и израђена 1743. у духу националног полета који је у народу будила Карловачка митрополија са патријархом Арсенијем Шакабентом на челу. Патријарх Арсеније, после друге сеобе Срба 1739, схватао је да се православље може учвршћивати

и помоћу графичке „проповеди“ и у изузетно неповољним приликама. Тако настају и бакрорези *Пећка џаиријаришија* (1745-1746) и *Манасџир Дечани* (1746), које наручује сам патријарх.

1757. настаје „у царсџивујуњем ирагу Москви“ џознаџа иравира Хиландара, готово као копија бечке, Та московска бакрорезна плоча пренета је у Хиландар и добро је очувана. У првом плану развијене хиландарске панораме је морска обала са чамцима и једрењацима.

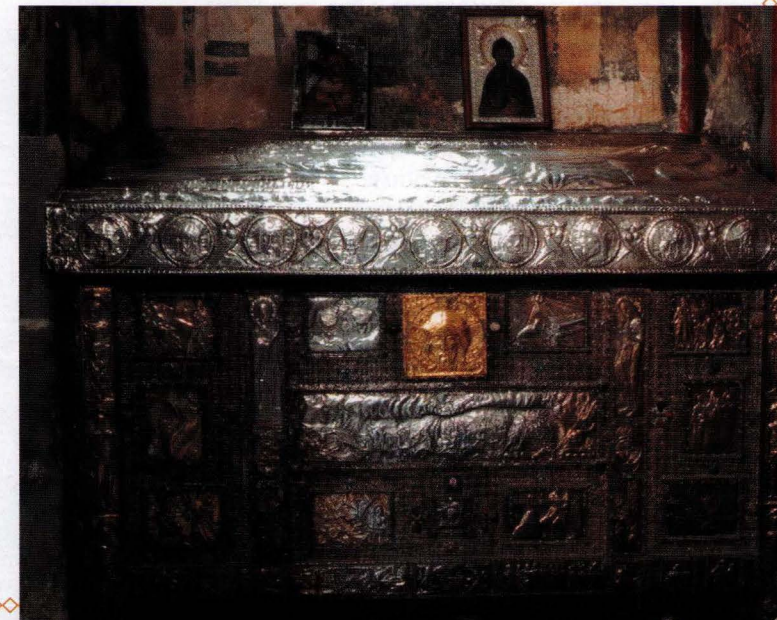
На каменитој десној страни уздиже се манастир Св. Василија, означен у легенди као „Стари манастир и црков Вознесенија при морју“, док је уза њ „нова арсана“, а у позадини виноград са називом „Лазарски дом“. На супротној страни обале је житница на мору, стара арсана и гумно. Даље, на копну, уздиже се монументални пирг краља Милутина, са легендом „Пирг на Савином пољу“, док је око њега неколико зграда окружених бедемом. Изван манастирских здања су црквица Св. Стефана, Св. Трифуна и Благовештења, а у даљини Арбанашки пирг и црква Усековања Св. Јована Претече. На левој страни, у даљини је врх Атоса са црквицом Богородице Панагије и скитом Свете Ане. Средишње место композиције заузима архитектонски комплекс Хиландара, приближно верно приказан. У легенди најпре се наводи „Соборнаја црков храм Ваведенија Пресвјатија Богородици“. Око ње су и у легенди наведени конаци, црквице и куле

- „Келије монашеске“, „Гостилница“, „Поварна“, „Скривница“, „Болница“, „Трапезарија“, „Старе келије“, „Житница“ и остало. На графичкој композицији пажњу привлаче две групе ликова: На десној је страни манастирско братство а на левој цар Душан са царицом Јеленом, дворјанима, коњаницима и копљаницима. Историјски догађај из 1347. овде је евоциран барокном ликовношћу. У аркадама лево и десно од панораме приказана су по три лика: Свети Сава, први архиепископ, краља Милутин, Свети Стефан Урош, краљ српски, Свети Преподобни отац Симеон, нови Мироточец, нарекоми Немања, Свети Арсеније, архиепископ српски, и патријарх Арсеније Јовановић Шакабента.

20. ВЕК

Велики ковчег на месту првобитног гроба Преподобног Симеона Мироточивоу. У југозападном углу брода Саборне цркве хиландарске постављен је 1973. г. ковчег Св. Симеона Српског украшен сребрним рељефима, рад Војислава Билбије. Са спољне стране из првогробног места Преп. Симеона Немање изникла је лоза, исцелитељна и особито чудотворна за бездетне родитеље, који након 40 дана прописаног пошћења, уздржања и молитвовања, узевши зрна или вино од њеног грождја, сходно вери својој, постају родитељи.

Вивоџи Светџоџи Симеона Мирџошивоџи, рад Војислава Билбије, осма деценије 20. века

ОСНИВАЧКА ПОВЕЉА ХИЛАНДАРСКА

Повеље сјадају у најстарија писана историјска докуменција. У средњем веку издавали су их владари и њихови најмоћнији власници као златокопачке јавне управе, хрисовуље, којима повељавају, тј. јавно налажу, и подробно обнародују своју задужбинарску вољу, у погледу духовне сврхе појединачних својих задужбина и права, привилегија и прихода и дарова које им удељују. У држави Светих Немањина повеље су најчешће биле оснивачке и даровне, којима су они подстицали или непосредно успостављали зидање цркава и манастира, ичашање њених књижа, отварање школа, болница и уметничких радионица. У хиландарском архиву најбројније су српске и јерменске повеље. Најзначајније међу њима за најранију историју овој српској

манастира су Друја златокопачко слово ромејској василевса Алексија Трећег о даривању и произвођењу Хиландара у „царски манастир“, изузет из надлежности њомесних црквених власти, из прве половине 1198. г, Друја оснивачка хиландарска повеља великог жупана Стефана Немањина из 1200-1202. г. Друјокопачко повеља краља Милутина из 1293. За овима, следе бројне повеље Стефана Дечанског, цара Душана, цара Лазара, десетог Бурђа Бранковића, писане на њерменском и оверене златним печатом. Ту су и јерменски документи, јер је Света Гора од 1423. године признавала власт јерменског султана, као и повеље влашких војвода и руских великих кнежева који су давали новчану и друју помоћ Хиландару.

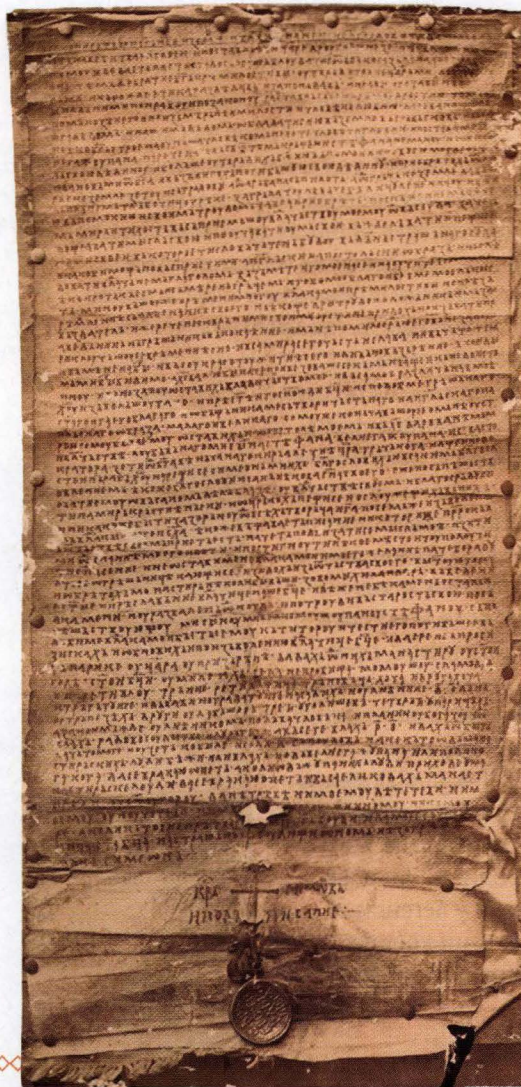
ПРВА ХИЛАНДАРСКА ПОВЕЉА - ПРЕПОДОБНОГ СИМЕОНА МИРОТОЧИВОГ

Како указује др Ђорђе Трифуновић, ова повеља се налазила у Хиландару од његовог оснивања до 1896. г, када су је Хиландарци поклонили краљу Александру Обреновићу. Краљ је повељу предао Народној библиотеци у Београду где је чувана до Првог светског рата. Када су у току рата Аустроугари продрли у Београд, у згради Народне библиотеке затекли су најважније рукописне књиге спремне за евакуацију у Ниш. Том приликом су, поред једне мале збирке драгоцених српских рукописа, окупатори уграбили и Светосимеоновску повељу. Повељу је први за објављивање преписао и објавио живописац Димитрије Аврамовић 1847. г. који је у свом опису повеље, између осталог, рекао: „Ова је диплома на кожи писана. Печат је на њој био, но сад га нема, него је препис његов на кожи назначен овако „ичаш Стефана Великог (на другој страни) жупана Немање“. По речима др Јована Деретића, Немањина Хиландарска повеља, поред правних одредби о оснивању манастира и утврђивању његова посед, садржи и кратку, али прецизно и језгровито писану аутобиографију ктитора, и први је изворни текст старе српске књижевности, написан на српскословенском, први спис у

којем Срби говоре о себи као народу, прво непосредно очитовање српске етничке и политичке самосвести.

Искон (у почетку) створи Боје Небо и земљу и људе на њој, и благовести их и даде им власт над свом творевином Својом. И једне постави царевима,

Фотиграфија изубњене повеље Светог Симеона Мироточивог

друје кнезовима, ине владарима, и свакоме даде власт сјаго своје и чувашти ја од свакога зла које наилази на њ. Зашто, браћо, Боје љубавиштво и утврди Грке царевима, а Угре краљевима. И сваком народу место / његово / одредив, и закон давши / му / и обичаје установив, и владаре распоредивши својом љубавишћу, зашто, ја мнојој Својој и неизмерној љубавишћу и човекољубљу, дарова и нашим прадедовима и нашим дедовима да владају овом земљом Србском. И Боје што од усправи, / усправи / на бољијак људима, не хоћеши љубавишћу човечју. И постави ме великог жупана, нареченога на Светом крштењу Стефана Немању, и обнових своју дедовину и већма утврдих Божјом љубавишћу и својом љубавишћу, даном ми од Боје, и љубавишћу љубавишћу своју дедовину и љубавишћу од морске земље Зетине и са љубавишћу, а од Арбанаса Пилои, а од јерменске земље Лаб са Лиљаном, Дубочицу, Реке, Зајрлашу, Левче, Белицу, Лейеницу. И Божјом љубавишћу и својом љубавишћу ја све љубавишћу, љубавишћу Божјом, љубавишћу владарство моје одасуд мир љубавишћу и љубавишћу, љубавишћу изоставишћу мисао своју и љубавишћу ум свој, силно жудетишћу и бринутишћу се за душу своју, ја погледу тога / у које ја мноштво убројан бишћу у дан Стирашного суда, и како би ми мојоје било љубавишћу анђелски и љубавишћу образ, и љубавишћу Владичиним речима: Узмишћу јарам мој на се и научишћу се од мене,

јер сам кројак и смеран срцем! Иіо (јарам) је моје блаіо и бреме моје лако.

А када ірође мноіо времена, Владика мој іремилосіиви не ірезре мољења сіивора своіа, но као шіедри іірудойоложник и ілаііодавашељ, који рече іречисіим Својим усіима - **не доіох іризавіи іраведника, но ірешнике на іокајање**, и, іошііо ми се іо милосрђу Њеіову изненада указа време іовољно, и сва /добра/ овоіа свеіа, часті и слава ни у шіа ми се іромеіінуше, и сва красотіа овоіа живоіа и диван изілед као дим јави ми се, а Хрсііова љубва све више іриањаше уз мене, ако и недосііојноіа, и ненадно осіавне владарсіиво своје и све своје, различна /добра/ своја, јер се Хрсііу изволе ііако и Пресвеііој Госііојі Боіородици. И удосііојі мене ірешноіа свеііоіа ііа Своіа блаііоіа и оішіііником (заједничником) ме саіівори часноіа и аііелскоіа и аіосііолскоіа образа, малоіа и великоіа.

Када се оконча ово усііројавање шііо се на мени савршаваше, осіавих на іресііолу своме и у хрсііодарованом ми владарсііву милоіа ми сина Сіефана, великоіа жуіана и севасііокраііора, зеіа Боіом венчаноіа іір Алексіја, цара ірчкоіа. И, ако и недосііојан да се рабом (слуіом) Хрсііовим наречем, ја Симеон монах, блаіослових іа сваким блаіословом, као шііо блаіослови Исак Јакова сина својеіа, да најредује у сваком делу добром у владарсііву своме, и да блаіосрдан бива свеіу крсіііјанском, и да се за цркве брине и за оне који служе у њима, и да не буде ничим зазоран Творцу свију /іівари/ и Госіоду. А іоііом, извољењем Владике моіа Исуса Хрсііа, іошііо, како ііо оілашава Писмо, **ниједан Пророк није у оііачасііву своме іримљен**, іоче се іодизатіи мисао моја - **наіусііііи іријаішеље своје и децу и іронаіи месііо неко, и ііу іолучііи сіасење**. И не осіави мене Владика мој, ни моју жељу, јер се још више радује ірешнику који се каје. Изііох из оііачасііва своіа у Свеіу Гору, и обреііох манасііир некада бивши, звани Хиландар, Ваведена Свеіе и

іреславне Владичице наше Боіородице, іде не беше камен осіао на камену, но разваљен беше одасвуд. И іоіірудив сіаросіі своју, уз іосіешење сина ми, великоіа жуіана Сіефана, удосііојі ме Владика мој да њему кіііііор будем. И делове њеіове іроіале узисках и обнових іа іо вољи Владичице Боіородице, и іошііо исіросих іарике од цара /ромејскоіа/ у Призрену, дадох од њих манасііиру у Свеііој Гори Свеііој Боіородици, Теіівљу, Трње, Реіівішііица, Трновац, Хоча и друіа Хоча и іірі ііу, и два виноірада ііу насадих; и 4 ічелињака: један у Тріезама, друіи у Дабшору, ііреіи у Голишеву, чеіівріи у Парицима, а за сваким ічелињаком іо два човека; и іланину Боіачу; а од Влаха, Рагово судсіиво и Ђурђево, а свеіа Влаха 170. И дадох од сііоке шііо сам моіао, и у Зеіи кобиле и соли 30 меріца. И ако ко од манасііирских људи или Влаха іобеіне іод великоіа жуіана или код коіа друіоі, да се оіеіі враіају; ако ли од жуіанових људи доіу у манасііирске људе, да се оіеіі враіају. И све шііо дадох манасііиру у Свеііој Гори, да не усііражи ни моје геіше, ни моје унуче, ни мој рођени, ніііи ко друіи. Ако ли ко ово измени, да му Боі суди и да му је Свеіа Боіородица суіарница на Сіірашном суду ономе и ја ірешник Симеон.

НАТПИС КРАЉА МИЛУТИНА НА ОБНОВЉЕНОЈ СБОРНОЈ ЦРКВИ ВАВЕДЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ ОБИТЕЉИ ХИЛАНДАРСКЕ

Овај натпис, квадратно уоквирен, постављен је на источном зиду припрате цркве, непосредно изнад јужног пролаза у „брод“ црквени, испод стојеће фигуре краља Милутина. У натпису се, између осталог саопштава како је краља Милутин првобитну цркву срушио и изградио нову, коју је дао живописати. Првобитни српскословенски натпис, као и читав живопис није се сачувао у изворном облику. 1804. г. они су прекривени новим. Новији конзерваторски радови показали су да ти каснији живописци нису, бар када је натпис у питању, много променили. Само су га преписали, али не на српскословенском него

новоруско-црквенословенском који им је био познатији, Првобитна порука, из времена градње храма или завршетка његовог живописа, проширена је додатком о обнови живописа те 1804.г. и дужа је за четири реда од првобитног.

/Ми/ који у свеішіену и божасіивену ову цркву са вером и љубвом ірсііуіамо, іочујмо Свеііоіа іророка Давида који іласи Духом Свеішіим: Ко узііе на Гору Госіодњу невин рукама и чисіі срцем, ііај ће блаіослов од Госіода іримііи, и узреће неисказану лейоіу славе Њеіове.

/Ви/ који іесмоіојіма и іесмама духовним свеікујеіе у іресвеіілом храму овоме, узіриіе овде красотіе Небесима іодобне и неизрециве светіосііи и, свеішіеним іодвііом и іірезвеном молііівом умно іросвеііљивани и осіјавани божасіивеном блаіодаіу, радосііима мноіим исіуњени бивши, моліііве узашііііе, да сіјајање улучимо с десне сііране Божасіивене Тројице. Блаіочашііа ревношіу іокреішани, боіоносни и іреблажени оци наши, учііељеи и насіавници све Србске земље, нови мирошочац Симеон Преіодобни, с вазљубљеним архіеіискоіом све Србије, љубвом божасіивеном разіоревани, мноіим іірудом и знојем іодіііше од основа цркву у име Пресвеііе Боіородице у месіу овом, званом Хиландар. И временом, милошіу Божијом дође сада и до мене наслеђе оііачасііва ми србско краљевсіиво, мени Сіефану Урошу, зеіу іревисокоіа самогршца ірчкоіа, цара Андролика, који се сііарах веома од іре мене бивших ірародіішеља и родіішеља наших недокончано исіуниіи, колико воља буде Владике моіа Хрсііа Боіа, ііе цркву, која беше ііесна, сруших и ову нову іодіііох и іоіііисах у име Пресвеііе Владичице наше Боіородице и часноі њеноі Ваведена.

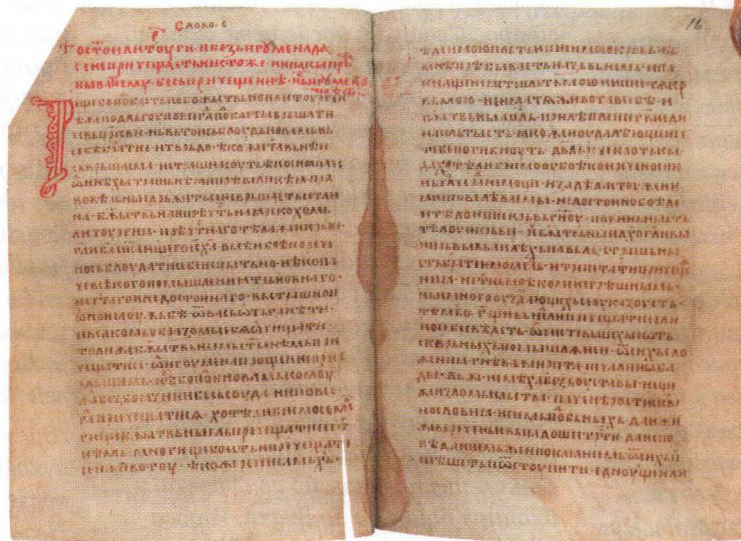
Но, о Владичице наша Боіородице, ірими убоіо моје іриношење и моли Сина своіа и Боіа нашеіа, да не лиши мене царсііва Својеіа. Амин. У лейо од сііварања свеіа 6801 (1292/3. од Рождества Хрсііовог).

БУДИТЕ ТВОРЦИ РЕЧИ, А НЕ САМО ЧИТАОЦИ - Свети Сава

Манастир Хиландар је најзначајније духовно средиште српског народа. Вековима ово прво и најважније српско књигохранилиште, родно место наше највише писмености, утискује своје историјско и духовно искуство, своју словесност, у књиге. Дошавши на Свету Гору као писмен и веома образован духовни делатник, принц и калуђер Сава Немањић је био заокупљен искуством књиге, читања и писања. „Будите творци речи, а не само читаоци“, поручује у „Хиландарском ѿиѿику“ (1199), који је и црквено правни спис и књижевно дело, својој манастирској сабраћи. У „Карејском ѿиѿику“, Сава прописује правила о коришћењу манастирских књига, с посебним нагласком на њиховој неotuђивости. Тако још за време првих својих ктитора, Св. Симеона и Саве, уз помоћ првовенчаног српског краља, који је и сам био писац, Хиландар добија библиотеку и преписивачку радионицу, а „краснописци“ - списатељи, преписивачи и читаоци посебан углед и достојанство Богом просвећених и мудрих људи.

Од самог оснивања, књижница се у Хиландару богатила поклонима, куповином и преписивањем, будући да је рад на писању изворних дела, превођењу и преписивању устројен одмах. О развоју књижног фонда постоји велики број података у записима и натписима на књигама, из којих се може пратити његов развој и судбина појединих књига. Сами хиландарски калуђери су својим трудом, писањем и преписивањем, обогатили хиландарску библиотеку, нпр. *Доментијан*, ученик Светог Саве, који је написао животопис свога учитеља, према којем јеромонах *Теодосије*, такође хиландарски калуђер, доцније пише ново дело о истој личности, или архиепископ Данило. За двери Саборне цркве

Странице
Хиландарској устави,
(иочейак 12. в) и
печатъ Святога Саве

манастира

Хиландара, прва српска песникиња монахиња *Јефимија* везе завесу са текстом молитве пред причешће, а на иконици диптиху, који је поклонила Хиландару за покој душе свога прерано преминулог сина Угљеше, у Хиландару сахрањеног, исписала је своју мајчинску бол у песми „Гута за младенцем“.

Овим начином, као и бројним даровима каснијих задужбинара и добротвора, обогаћивала се библиотека, која је највећи процват доживела за време Српског царства. У то време имала је све што су српски „народољубци и књигољубци“ створили. И после тога, чак, и кад су српске земље потпале под власт Турака, библиотека је добијала поклоне у књигама од српских калуђера, који су долазили у Хиландар и у Свету Гору, тражећи овде склониште и тихо место за духовни живот. Најстарији српски рукописи *Мирослављево јеванђеље* и *Вуканово јеванђеље*, оба из XII века, били су првобитно део хиландарске збирке. Јеромонах Макарије, први српски печатник (штампар), који је деловао под покровитељством господара Ивана Црнојевића, постао је игуман Хиландара почетком 16. в. Он је у манастир донео најстарије српске штампане књиге, инкунабуле од пре 1500. г. - три *Окјоиха*

првогласника из 1494, и три *Псалтира са ѿоследовањем* из 1495. г., као и влашко *Четворојеванђеље* из 1510.

Хиландарска књижница је била и половином 17.

века толико богата

да је могла слати православној браћи Русима на поклон књиге, а да тиме не осиромаше. Било је то у доба исправљања богослужбених књига у Русији, 1653. г., када је руски патријарх Никон тражио од Хиландараца помоћ у књигама за потребе Руске Цркве. Том приликом однесено је као поклон из Хиландара безмало 500 рукописа. Радило се углавном о дупликацима, што сведочи да је библиотека имала богат књижни фонд и да су старешине и учени калуђери хиландарски разумно поступали са фондовима библиотеке. Међутим, већ у 18. веку за библиотеку су настала тешка времена. О томе сазнајемо из радова оних научних радника који су долазили у Хиландар и тамо са нарочитом пажњом проучавали ћирилске рукописе. Први опис хиландарске библиотеке дугујемо Русима. Руска наука је чврсто кренула у откривање Атоса још у 18. веку. Реч библиотека се први пут у хиландарским записима помиње 1811. године: у запису на „Оглашенијима Теодора Студита“ из 1807. године настао у Њамцу који сведочи да је ову књигу Хиландару приложио 1811. г. проигуман Лука „у црквеноју књигохранилишнују библиотеку“. Први прави опис библиотеке дао је Рус архимандрит Леонид који је извештај о свом

боравку у Хиландару објавио у „Императорским записима“, што је преведено у „Гласнику Српског ученог друштва“. Архимандрит Леонид је био у Хиландару 1859, 1866. и 1869, па је писао и о његовој библиотеци, коју је опширније описао после брижљивог прегледања и рада у њој 1869. По архим. Леониду, страдање хиландарске књижнице је почело у 18. веку, због тога што је „услед понестанка калуђера српске народности на Светој Гори“, Хиландарска лавра запала у руке непросвећених бугараша... „Од тога времена почиње се намерно и ненамерно упропашћавање хиландарске књижнице, по незнању и нехају“ појединих бугарашких старшина. За време грчког устанка библиотека је нарочито настрадала. Од 1821. до 1831. били су на Атосу турски гарнизони. Тада су турски војници ложили књигама кућне и хлебне пећи, или су их бременима бацали у море. Уништавање остатака некада богате библиотеке наставило се: зуб времена и равнодушност према знању били су њени велики, али не и једини непријатељи. Приликом боравка у Хиландару 1882. г. архим. Нићифор Дучић записује: „Књижница је хиландарска у једној ћелији над штрпезаријом са зајадне стране Саборне цркве. Та је ћелија досија иросирана, али није грађена за књижницу, нејо је јо иштребу у њу смјештена. Изложена је ојасности од ватре, као што је већ један иуи 1722. године изорио јужноисточни дио хиландарскијех зрада, или како Хиландарци веле „махала“. У шоме је дијелу била еклисијарница и ћелија за архијереје (јосије), у којој је ујраво шјоја времена сједио

босански митрополиит, ироучавајући сјарине хиландарске. Једноја дана буде он иозван од иумана неких свейоорских манастира да им закалуђери неколико „искушеника“, а ватра букне ноћу и изори јужноисточни дио Хиландара. У еклисијарници и јосијинској ћелији изорјеле су неколике сјарине и хрисовуље, међу којима је и Грамаиша никејској цара Јована Ватраца о Часном Древу, које је даровао Свейом Сави Српском. Изорјела је и 'Исјорија Хиландара', која је била у шјој ћелији на чийању у босанској митрополиит!...“

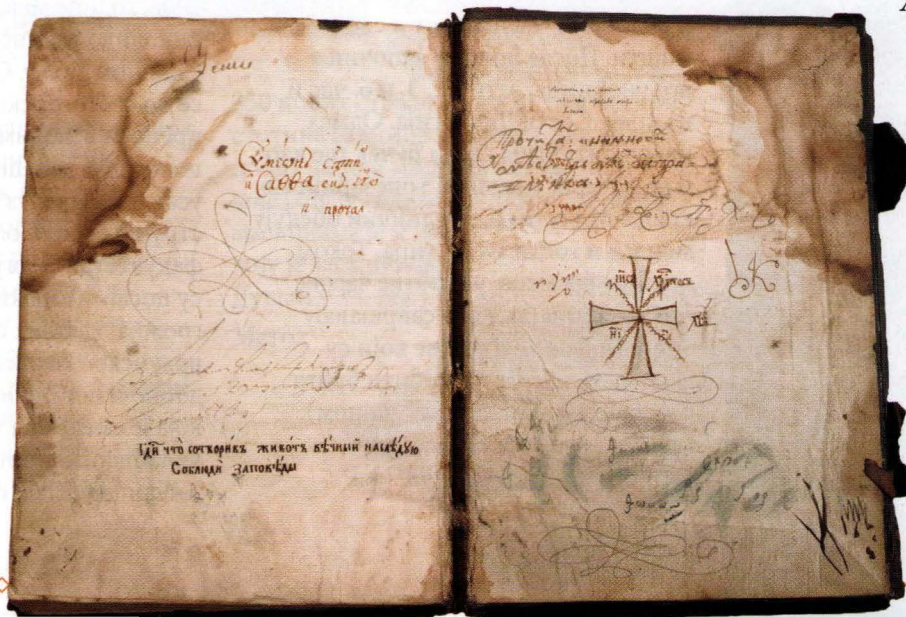
Велики је број рукописа нестао тако што су их без одобрења однели посетиоци Хиландара којима је било дозвољено да проучавају рукописе у манастирској библиотеци. Тако, на пример, Руси, Григорович и архимандрит Порфирије Успенски, којима су Хиландарци указали гостопримство и поверење, нису пропустили прилику да без одобрења узму неке рукописе и однесу их у Русију, где се и сада налазе. И Аустрија је, из политичких разлога, била заинтересована да са Свете Горе, а нарочито из Хиландара, покупи словенске рукописе и пребаци их у Беч. Њен посредник у овом

Препис "Жишја Свейој Саве" и Теодосија, 1739.

Рукойис садржи "Жишје Свейоја Саве" монаха Теодосија и "Жишје ирејодобној оца Ксенофониа". Наручилац је био хиландарски монах Николај за своју браћу, код куће и душевну иолзу своме роду, да се чува са колена на колени и да се на иразник Свейој Саве и Свейој Симеона чийа у цркви

подухвату је био Јернеј Копитар. Постојала је намера да се откупе сви рукописи из хиландарске библиотеке. Срећом, колико је до данас познато, у Беч је однето само 12 рукописа. Свог првог великог библиотекара хиландарска књижница добила је у монаху Сави Хиландарцу, Чеху, који је њену грађу средио према узусима који су владали у европским књижевним центрима крајем 19. в. Најдрагоценији рукописи и штампане књиге чувани су у посебној згради између пирга Светога Саве и звонаре. Та зграда је срушена 1964., пре почетка зидања нове библиотеке по пројекту Слободана Ненадовића. Главни грађевински радови окончани су 1970. У периоду од 1977-1979. године прегледан је целокупан фонд хиландарске библиотеке. У њој се данас чувају 1.150 рукописа, (1076 на папиру и 74 на пергаменту) 383 хрисовуље и повеље (182 на папиру и 201 на пергаменту), 76 примерака старе штампане књиге и 6 инкунабула, 4.518 примерака старе књиге, као и преко 40.000 књига, часописа и новина од 18-20. века. Народна библиотека Србије и Српска академија наука и уметности су од 1971. године присутне у Хиландару и почињу рад на сакупљању, обради,

заштити и представљању писаног блага манастира Хиландара. Пионирски посао на том пољу урадио је академик Димитрије Богдановић који је у својој студији „Бирилски рукописи манастира Хиландара“ изнео историју манастирске библиотеке, са описом најстаријих рукописних и штампаних књига до 17 века. Српски рукописи писани на Светој Гори имају непроцењиву културно-историјску вредност, а спадају и међу ремек-дела калиграфске вештине.

Хиландар данас – Граданиште светосавске обнове српскога народа

Свакодневни живота монаха у Свештеној лаври Богородице Хиландарске и данас се одвија по типичку који је саставио Свети Сава, по узору на устав манастира Свете Богородице Добротворке у Цариграду (Евергетидски устав).

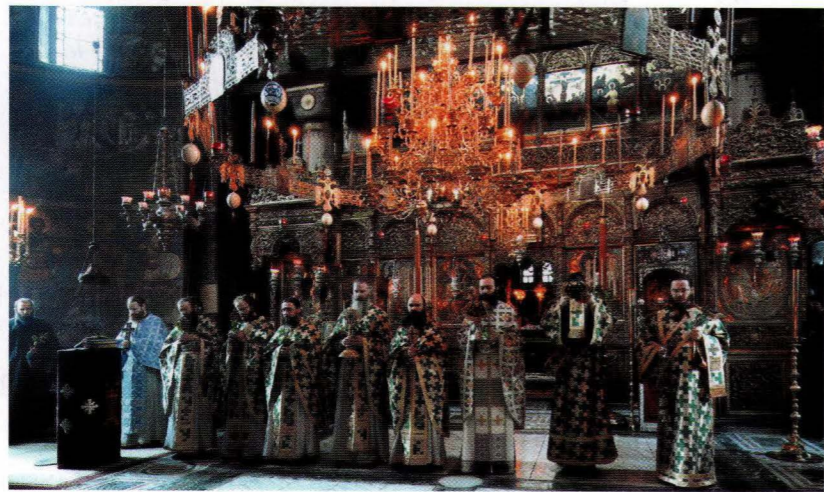
Као и у доба Светога Саве, Хиландар је општежитељни манастир. За разлику од обичаја у особножитељним манастирима, хиландарско братство свакодневно присуствује заједничким богослужењима и обедује за заједничком трпезом, живећи као једна породица.

Богослужбени дан почиње у поподневним часовима (почетак зависи од доба године, јер се време богослужења одређује у односу према заласку и изласку сунца – нови дан почиње заласком сунца, тзв. византијско рачунање времена).

Прво се служи вечерња служба, након

тога следи заједничка вечера (у манастиру се обедује два пута – ручак је након Свете Литургије а вечера након вечерње) па по вечерје са

Манастири су се одвајкада издржавали радом. Рукодеље, како кажу монаси, односно послови су разноврсни.

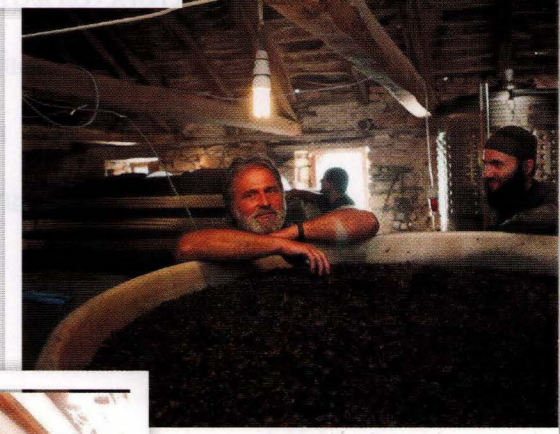
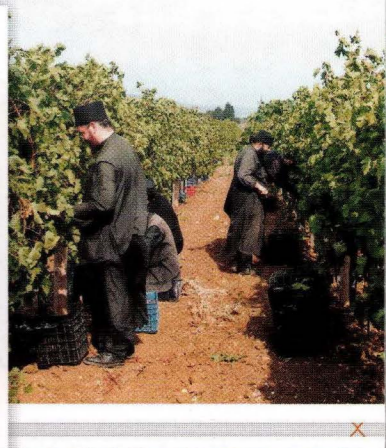
Плету се бројанице, сликају иконе, обрађују њиве, гаје воћњаци, виногради и пчеле и прави восак и зимница. Списак послова је велики, а сваки се започиње и обавља уз молитву, најчешће Исусову – “Господе Исусе Христѐ, Сине Божији, ѿмилуј

Акатистом Пресветој Богородици током којег се износе на поклоњење и целивање Часни Крст и свете мошти. После поноћи започиње полуноћница, затим 1. 3. и 6. час и на крају Света Литургија. Одмах након литургије следи ручак где као и на вечери, у великој трпезарији Св. краља Милутина, заједнички обедују монаси и гости манастира. Током осталог времена, уз кратке часове сна и одмора, монаси савршавају „послушања“ – послове који су им додељени. То може бити брига о манастирском имању (економ), црквењак, ризничар, портар, гостопримац, трпезарац, итд.

ме ђрешној!”.

2008. године младо монашко братство обновило је виноград на чувеном Савином Пољу. Своје умеће које се по светогорским манастирима преноси вековима с поколења на поколење, данашњи Хиландарци усавршавају и уз помоћ савета стручњака са Пољопривредног факултета у Београду. На 15 хектара су посађене најквалитетније сорте грожђа од којих се добија црвено вино врхунског квалитета. Манастир је добио и нову *виницу* (вински подрум) која је смештена у згради *арсане* – хиландарског пристаништа. Манастир Хиландар има и око осам и по хиљада

хектара земље, понајвише под шумом. На пространим обрадивим површинама се гаје винова лоза, маслине, воће, поврће. Ниједан други манастир на Светој Гори нема толико плодне обрадиве површине као Хиландар. Ту земљу куповали су српски владари још од давнина и даривали светињу, као и бројни други Срби чија имена нису ни записивана, јер нису били жељни “славе људске” и похвале као добротвори хиландарски.

хиландарски *Каково* има лепу црквицу, рибњак и књижару. Манастир Хиландар, као и *Каково*, увек су пуни поклоника који остају пар дана и оних на дуже жељних да помогну као и намерника из разних земаља који неретко толико заволе манастир и монахе, домаћински дочек и молитвену атмосферу, да им се враћају и помажу када год могу.

Познато је да су дародавци манастира Хиландара били и људи других националности, па чак и других вероисповести. Један од њих је и турски султан коме се родио син, Божијом милошћу, захваљујући молитви и лози Светог Симеона Мироточивога. Од њеног грожђа прави се вино које помаже бездетним супружницима да, држећи се благословеног поретка молитве и поста, добију децу. На манастирском

имању подигнуто је и 350 нових стабала шљива, око четири стотине садница лешника, две хиљаде нових засада маслина уз оне старе које рађају годинама. Међу старим маслинама је и она коју је засадио цар Душан у 14. веку. Метох

Из садржаја:

2.
МОНАСТИР ХИЛАНДАР - МНОГОВЈЕКОВНИ ИСТОЧНИК ЛИТУРГИЈСКОГ ЖИВОТА
И СВЕТСАВСКО-СИМЕОНОВСКОГ ПОДВИГА
6.
СВЕТА ГОРА - ОД ВАТРИШТА ИДОЛСКОГА ДО ВРТА "КУПИНЕ НЕСАГОРИВЕ" БОГА ЖИВОГА
10.
ИЗ ПОВЕСТИ СВЕТОГОРСKE ГРАДИНЕ ПРЕСВЕТЕ БОГОМАЈКЕ
14.
ВРЕМЕНОСЛОВ ХИЛАНДАРА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ
19.
СВЕШТЕНА ЦАРСКА ЛАВРА БОГОРОДИЦЕ ХИЛАНДАРСКЕ
- "СРБЉИМА НА ВЕЧНИ ПОКЛОН"
20.
КАКВИ БЕХУ СВЕТИ НЕМАЊИЋИ
31.
ОСНИВАЊЕ, ОБНОВА И ОДБРАНА ОБИТЕЉИ
ПРЕСВЕТЕ БОГОМАЈКЕ ХИЛАНДАРСКЕ 1199-1307/9
34.
ХИЛАНДАРСКО МОНАСТИРСКО НАСЕЉЕ
39.
ГРАДИТЕЉСТВО МОНАСТИРА ХИЛАНДАРА
43.
ХИЛАНДАРСКИ ФРЕСКОПИС
49.
ХИЛАНДАРСКИ ИКОНОПИС
54.
ДРУГО БЛАГО РИЗНИЦА ХИЛАНДАРСКИХ
58.
ОСНИВАЧКА ПОВЕЉА ХИЛАНДАРСКА
60.
БУДИТЕ ТВОРЦИ РЕЧИ, НЕ САМО ЧИТАОЦИ
62.
ХИЛАНДАР ДАНАС - ГРАДИЛИШТЕ СВЕТОСАВСКЕ ОБНОВЕ СРПСКОГА НАРОДА

СIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-86-7660-154-7
COBISS.CG-ID 19620112

Уколико сте пропустили примерке "Манастир Дечани", "Манастир Бањска", "Манастир Грачаница", "Манастир Светих Арханђела", "Манастир Морача", "Манастир Сопоћани", "Манастир Студеница" или "Манастир Жича" позовите на бројеве 011 369 07 57; 011 369 07 49; 011 369 08 20; 064 2456-300 или e-mail svgorabg@yahoo.com у Србији, или на 041 234 222 и 067 611 196 у Црној Гори.

СВЕТИГОРА ИИУ Митрополије Црногорско – приморске,
Косте Главинића 1а, 11000 Београд и Његошева 73, 81250 Цетиње

СВЯТЫЙ ПАВЛУС

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ

СВЯТЫЙ ПИ